

2000

IRODALMI ÉS TÁRSADALMI HAVILAP

Szerkeszti: Bojtár Endre, Herner János, Horváth Iván, Kovács János Mátyás, Margócsy István, Szilágyi Ákos, Török András.
Főmunkatárs: Lengyel László. Olvasószerkesztő: Barabás András.

*»Ha megfelelő összegért békén hagynak,
akkor fizetünk nekik.«*

LENGYEL LÁSZLÓ

»A kutyát katonaévei alatt ette meg...«

JOSEPH CONRAD

»De: születhetnek-e a fiúknak gyerekeik?«

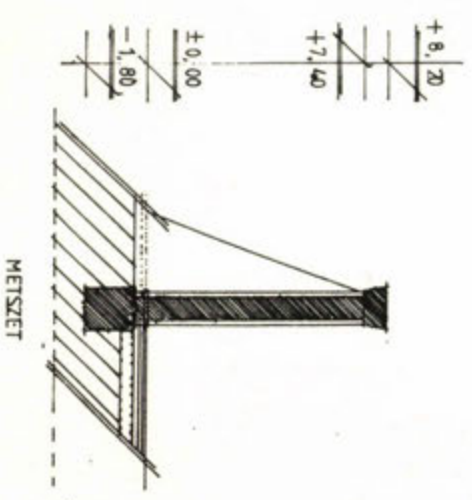
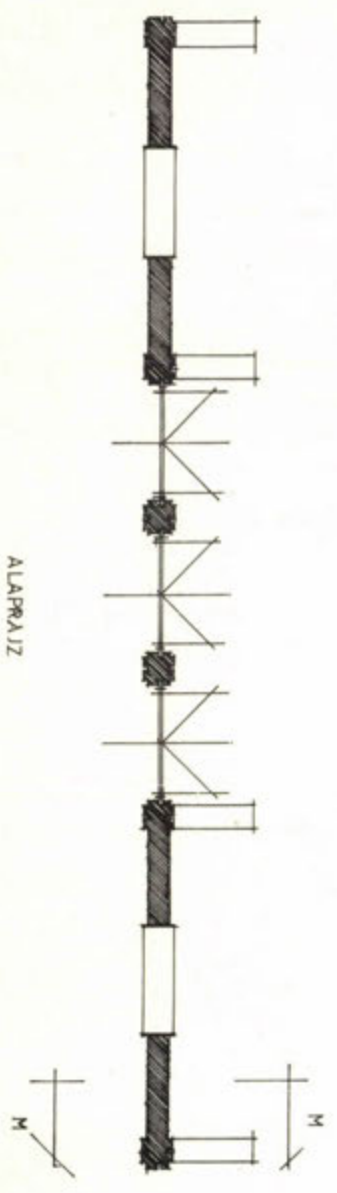
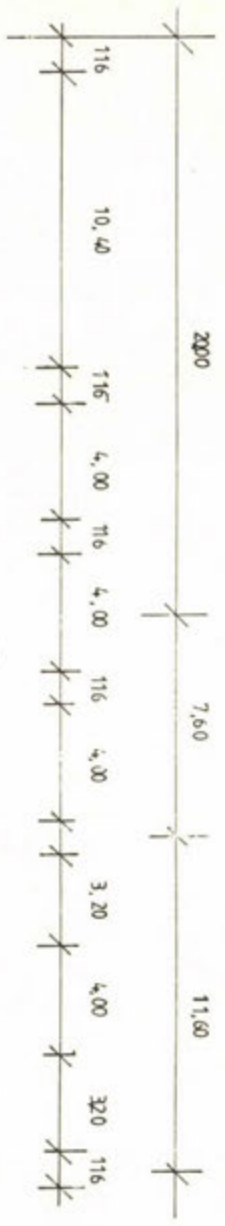
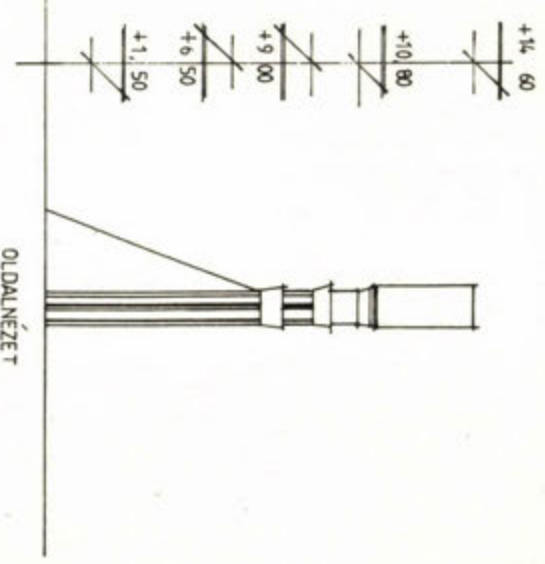
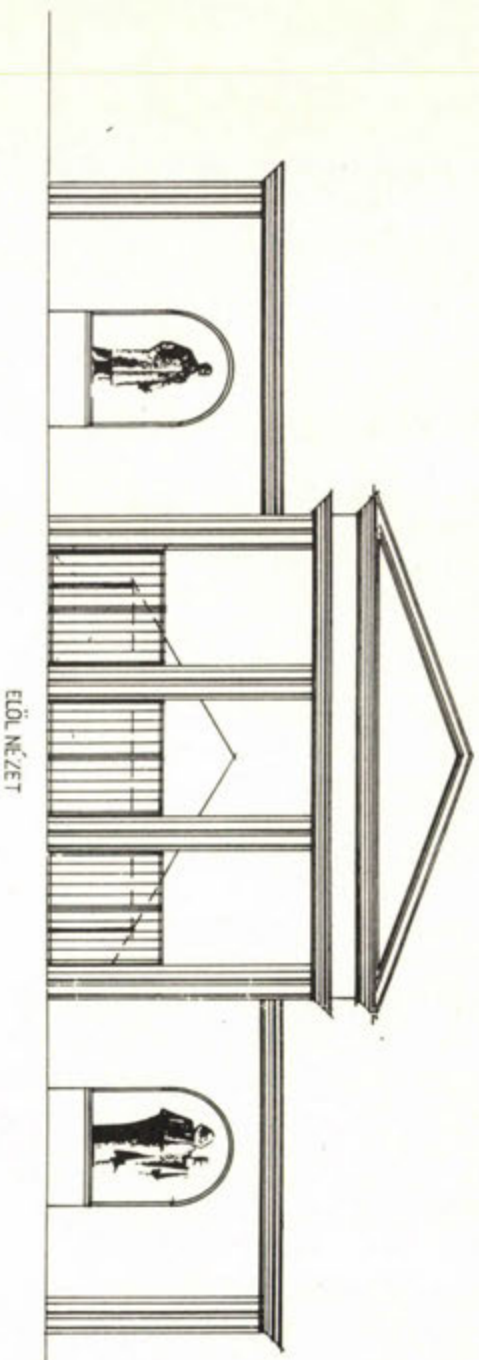
VEKERDY TAMÁS

Mcmxciii Július

Szerkesztőségi órák: csütörtökön délután kettőtől négyig a New York kávéház karzatán.

ÁRA NEGYVENKILENC FORINT

"KULISSZAFAL"

M = 1 : 200

Mcmxciii Július

ÖTÖDIK ÉVFOLYAM HETEDIK SZÁM

Lengyel László Emelkedés és hanyatlás 3

Meindert Fennema Rasszizmus és etnicizmus Hollandiában 17

Günter Frankenberg Bent, az ajtón kívül 23

Vekerdy Tamás Klári emlékei 25

Georg Trakl *Versek* 40

Mesterházi Mónika *Versek* 44

Konsztantyin Vaginov Kecskéének 47

Ezredvégi beszélgetés Vida Gábor genetikussal 53

Joseph Conrad A hazáért, a kutyaért 54

Eleőd Ákos A szoborpark (Műleírás) 60

Kovács András Bálint Tractatus No. 2 63

E számunkat ELEÖD ÁKOS szoborparktervének részleteivel illusztráltuk.

2000 IRODALMI ÉS TÁRSADALMI HAVI LAP. FELELŐS SZERKESZTŐ: HORVÁTH IVÁN. GAZDASÁGI VEZETŐ: KEMÉNY MÁRIA. SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: SARGINA LUDMILA. LEVÉLCÍM: 1117 BUDAPEST, KARINTHY FRIGYES ÚT 11.

TELEFON ÉS FAX: 182-1291

KIADJA A HETI VILÁGGAZDASÁG RT. FELELŐS KIADÓ: SZAUER PÉTER ÜGYVEZETŐ IGAZGATÓ. CÍM: BUDAPEST XIII., VÁG UTCA 13. TELEFON: 140-9950. TERJESZTI A MAGYAR POSTA. ELŐFIZETHETŐ BÁRMELY POSTAHIVATALBAN, VALAMINT A HÍRLAPELŐFIZETÉSI ÉS LAPELLÁTÁSI IRODÁBAN (HELIR), BUDAPEST XIII. LEHEL ÚT 10/A ALATT KÖZVETLENÜL, POSTAUTALVÁNYON VAGY ÁTUTALÁSSAL A HELIR POSTABANK RT. 219-98 636. 021-02 799 PÉNZFORGALMI JELZŐSZÁMRA. ELŐFIZETÉSI DÍJ EGY ÉVRE 490 FT, FÉL ÉVRE 245 FT, NEGYED ÉVRE 147 FT. A SZEDÉS A HVG PRESS KFT. FÉNYSZEDŐ RENDSZERÉN KÉSZÜLT, GOUDY OLD FACE, NICHOLAS COCHIN ÉS WALBAUM BETŰKKEL. ELEKTRONIKUS TÖRDELÉS: FENYVESI LÁSZLÓ. SZEDTE: MACHAN ESZTER. NYOMTA A LAJOSMIZSEI HÍRLAPNYOMDA. FELELŐS VEZETŐ: BURJÁN NORBERT.

ISSN 0864-800X. RÉGEBBI SZÁMAINK KORLÁTOZOTT Mennyiségben kaphatók a kiadóban.

TÁMOGATÓINK: A MŰVELŐDÉSI ÉS KÖZOKTATÁSI MINISZTERIUM, A SOROS ALAPÍTVÁNY, A JÓZSEF ATTILA ALAPÍTVÁNY, AZ IPARBANK RT. ÉS A HUNGEXPO RT.

Modern Művészet

ÚJ SZERZEMÉNYEK
A SZÉPMŰVÉSZETI MÚZEUM
GRAFIKAI GYŰJTEMÉNYÉBEN

Hans Arp, Christo, Enrico Castellani,
Sonja Delaunay, Theo van Doesburg,
Ilja Kabakov, Máttis-Teutsch János,
Henri Michaux, Joan Miró,
Moholy-Nagy László,
Molnár Farkas, Tot Endre,
és még igen sokan mások. Összesen 130 mű.

MÁJUS 28 – AUGUSZTUS 29

Emelkedés és hanyatlás

LENGYEL LÁSZLÓ

Antall József középbő kolíciós kormánya 1990 áprilisa és 1993 áprilisa között hat szakaszon ment át: 1. 1990 áprilisa és novembere között kiépült „az első Antall-kormány”; 2. a kormány az októberi taxiblokád hatására válságba, a kormányzati zavar állapotába jutott; 3. 1991 márciusától júliusig létrejött a „második Antall-kormány” szerkezete, megindult a „szakértői kísérlet”; 4. 1991 nyarától a kormányzati belharcok, összefüggések az 1991 év végi és 1992 eleji „harmadik Antall-kormányhoz” vezettek; 5. 1992 augusztusában bekövetkezett a kormánykoalíció pártjainak és a kormánynak a második, immár elhúzódó válsága; 6. 1993 februárjában és márciusában újabb kormányátalakítás – a „negyedik Antall-kormány” –, és véget ér a „szakértői kísérlet”.¹

Az 1991-es év az Antall-kormány és -rendszer berendezkedésének és az ellenzék válságának az éve. Az 1992-es évben folytatódott az Antall-kormány betelepülése, de megindult a kormánykoalíció pártjainak és a kormánynak a hanyatlása is. Az 1992-es év egyszerre hoz politikai és lélektani fordulatot. Az év első harmadában egy magabiztos kormánykoalíció dolgozik a végleges és visszafordíthatatlan berendezkedésen, próbálja igazgatási és tulajdonosi eszközökkel betelepülési offenzíváját végrehajtani. A koalíció politikai lélektanilag a gazdasági növekedésre, az erőből történő áttörésre, az 1994-es biztos győzelemre készültek fel.² Azon dolgoznak, hogy kiszorítással vagy paktummal valamennyi gazdasági és politikai szereplőt egy alternatíva nélküli megegyezésre szorítsanak. És a gazdasági, a politikai szereplők kezdenek belenyugodni az MDF-koalíció hosszú távú fennmaradásába, vitorláikat a kormánykoalíció szelébe fordítják. Ennek a lélektani helyzetnek vetnek véget az év áprilisában a költségvetési hiány megsokszorozódásáról, majd a tavaszi hónapokban a csőd és felszámolási eljárások drámai következményeiről szóló első hírek. A pragmatikus gazdasági-igazgatási offenzíva megbicsaklik. A lélektani előny oda. Ettől kezdve a kormánypolitikának az a tétje, hogy folytasson-e politikai-ideológiai offenzívát, tartsa-e fenn a gőzhengerstratégiát gazdasági háttér nélkül, vagy visszahátráljon, és valamiféle kiegyezést keressen.

a) Új kiegyezés vagy politikai-ideológiai támadás

1992 tavaszán a kormány és a kormánypártok kérdései: 1. Vagy meg kell egyezni, vagy meg kell törni a politikai és a gazdasági szereplőket, így az ellensúlyt képviselő köztársasági elnököt, az Alkotmánybíróságot, az ellenzéki pártokat, a szakszervezeteket, a munkáltatói szervezeteket, a bankárokat, a nagyvállalati vezetőket, az állami gazdaságok, a termelészövetkezetek irányítóit, az önkormányzatokat, a nemzeti médiumokat. (Együttműködő vagy konfliktusos, erőt mutató politizálás.) 2. Vagy egy részükkel ki kell

egyezni, és velük összefogva a többieket kell kiszorítani. (Egy- vagy többfrontos harc.)

A kormány először lendületből a konfrontációt kereste, majd bizonyos kérdésekben visszavonult. A legfontosabb témák közé a köztársasági elnök személye és jogköre, a nemzeti médiumok működése, és a vállalati, illetve banki privatizáció tartoztak. Februárban és márciusban az uralkodó léghő a támadásé;³ Az áprilisi első számok hatására bizonytalankodás kezdődött, majd májusban részleges visszahátrálás. A kormányfő a kiegyezés bizonyos formái, az egyes frontoktól való távolmaradás mellett döntött. A kormányzat egy része és maga a miniszterelnök is azt hitte, hogy abban a kérdésben kell döntenie: a növekedés érdekében kiegyezünk az új tulajdonosi elittel (a nómenklátúra-burzoáziával), vagy tagadjuk meg a kiegyezést, és akkor nem lesz növekedés.⁴ Az év folyamán ez úgy változott, hogy a növekedés elérhető kiegyezés nélkül is, ha a privatizációs gyorsítást az ÁV Rt-n keresztül teremtjük meg (ez a nyár nagy álma), illetve ingyenes vagy nagyon olcsó privatizációs juttatásokkal tömegeknek adunk tulajdont a nómenklátúra-burzoáziával és a külföldi karvalytökövel szemben (ez a borongós ősz álma).⁵

A kormány „békülékenysége” itt nem jelentett többet, mint azt, hogy távol tartották a harcias beavatkozókat a privatizációtól, a közgyűlések után nem fenyegették tovább a bankokat, nem mentek bele viszályokba a szakszervezetekkel.⁶

Ideológiai háborút vívtak a nemzeti médiumok vezetői ellen. Az MDF és a kormány teljes egységet mutatott Hankiss Elemér és Gombár Csaba elnökök eltávolítása ügyében.⁷ A két médiumelnök parlamenti meghallgatásai és politikai következményei az MDF-kormány hanyatlását idézték elő.⁸ Itt már csak az erőszak, a jogállamiság feladása, az elnököknek „két rendőrrrel való kivezetése”, vagy a megállapodás, a jogállami keretek megtartása, a minél kisebb presztízsvesztéssel való kimenekülés maradt. A miniszterelnök a második megoldás mellett döntött, de nem tett le a médiumelnökök eltávolításáról. A frontális támadás helyett a megkerülést választotta.⁹

b) A kormány és a koalíció elsődlegessége a kormánypárti önálló törekvésekkel szemben

A miniszterelnök 1990 tavasza óta a pártok nélküli kormánypolitizálással próbálkozik – sikerrel. Ez azt jelenti, hogy a koalíciós pártok szerepét a kormányzati szerepre igyekszik szűkíteni, a pártok mozgalmi lojalitását és hitét kormányzati lojalitásra és hitre váltatja át, a pártpolitikuskoknak a miniszterséget, az államtitkárságot kínálja előlépésként.¹⁰ Antall mindent megtesz, hogy a pártok mozgalmakból és tagsági buzgólkodásból álló működését a négy-

évenkénti választások szervezői és propagandista szerepkörére állítsa át. Az a módszere, hogy a pártok mozgalmáiraival végezteti el az ideológiai piszkos munkát, amit azután pragmatikus közigazgatási intézkedésekkel egyensúlyoz ki, 1992 nyarától igen kényelmetlenné vált. Mind saját pártjában, mind a koalíciós pártokban hatalmi és öngazdálkodási igények jelentkeztek, amelyeket egyre nehezebben tudott és tud féken tartani. Mind az MDF radikálisai, mind a kereszténydemokraták, illetve a kisgazdák azon lázadnak, hogy nem ment végbe a rendszerváltás, a pártokat paktumpolitikára használták fel. A pártok képviselői egyszerre szeretnék kanyarítani a kormányzati „zsíros kenyérből”, illetve a választások közeledtével szeretnék magukat rendszerváltó buzgóságukkal igazolni választóik előtt.¹¹

A 94-es választások előtti pártkongresszusok, országos gyűlések azt a kellemetlen kötelezettséget rótták és róják a miniszterelnökre és a miniszterekre, hogy találkozzanak saját választóikkal, saját pártjaikkal, akiknek válaszokat kell adniuk a kormányzati sikertelenségekre, valamint reményt kell nyújtaniuk a választásokra.

A miniszterelnöktől mi sem állt távolabb, mint a mozgalmárság, és mindent megtett, hogy a mozgalom még annyi ellenőrzést se gyakoroljon a kormányzat felett, mint korábban. Ennek érdekében igyekezett minél távolabb tolni az Országos Gyűlés időpontját, és minél kevesebb ütközési pontot találni a párton belül, illetve a koalíciós pártokkal.¹²

Fő jelszavai: „pártegység”, „kétfrontos harc a párton belüli szélsőségekkel szemben”.¹³ De az is egyértelmű volt valamennyi politikai gyűlésen, hogy a miniszterelnök jelentősebbnek tartja, hogy az első független magyar kormány elnöke, mint azt, hogy a rendszerváltó MDF elnöke lehet.

c) Kormányzaton belüli újraegyensúlyozás

1992 tavaszán a pénzügyminiszter visszaszorítása és a privatizációs miniszter kiemelése kormányzati egyensúlyhiányt okoz.¹⁴ Az antallai egyensúly visszaállítása érdekében párhuzamos apparátusok és hatalmi háromszögek jönnek létre. Nyár elején újra rögzítették a Gazdasági Kabinet szerepét és szerkezetét, amely Kupa befolyását erősítette. A közigazgatási államtitkárok értekezletein ugyancsak valamiféle kiegyensúlyozódás és szakmai együttműködés kezdődik. Ezzel párhuzamosan erősen megnövekszik a Belügyminisztérium és Boross Péter belügyminiszter szerepe.

d) A betelepülés folytatódása

A kormányzat és a kormányzati emberek folytatni igyekeznek az 1991 őszi megkezdett betelepülést. A privatizációs folyamatban természetessé kívánják tenni, hogy szpáhirtokként államjavakhoz lehet jutni. Azok a képviselők és állami tisztviselők, akik korábban az 1994-es győzelem reményében, a tartós berendezkedésben bízva települtek az államvagyonba, 1992 egyre kevésbé biztató hónapjaiban, a 94-es kiesésre számítva a tisztas polgári magánlétre gyűjtenek. A betelepülés része a vezetők folyamatos cseréje és változása. Mire valakihez a gazdasági szereplők hozzászoknának, addigra már másutt irányít, vagy a magánvilágban csinálja az üzletet.¹⁵

A betelepülés fontos része, hogy a költségvetési közvetlen pénzelés mellett és helyett sorra jelennek meg a költségvetésen kívüli állami kötelezettségvállalások, amelyek mind a parlament, mind a nemzetközi pénzügyi intézmé-

nyek, mind az Állami Számvevőszék által ellenőrizhetetlenek.¹⁶ A betelepülésnek nem az a jellegzetessége, hogy állami túlhatalom jelenik meg, hanem sokkal inkább az, hogy a politikusok és a tisztviselők a maguk számára privatizálják az államvagyonot és az állami jövedelmeket. Az állam, a kormányzat továbbra is gyenge, de emberei szépen gyarapodnak.

e) Együttélés a nemzeti intézményekkel

Az Antall-kormány igazi nehézségei nem az ellenzékkel, hanem a nemzeti intézményekkel adódtak 1992-ben. Az Alkotmánybíróság több döntése is keresztülhúta a kormányzat számításait. Az Alkotmánybíróság döntésével lehetetlenné tette az igazságtételnek a Zétényi–Takács törvényben meghatározott módját, és a médiaháborúban rendre keresztelte a kormányzat szándékait.¹⁷ És bár voltak politikai morgások a kormánypárti padsorokban, a kormány mindig tiszteletben tartotta az Alkotmánybíróság döntéseit. Antall József miniszterelnök „jóváhagyólag tudomásul vette”, hogy az Alkotmánybíróság a „rendszerváltás” alatt a jogállam kinyilvánítását és megvalósításának folyamatát érti. Mivel a rendszerváltás a törvényesség (legalitás) keretei között ment végbe, az Alkotmánybíróság nem tesz különbséget az alkotmány megszületése előtti és utáni jog között. Ha pedig a jogfolytonosság mégis megkérdőjeleződne, akkor az Alkotmánybíróság a jogbiztonságot tekinti elsődlegesnek. Az Alkotmánybíróságnak ezek az 1992-ben már deklarált elvei teljes mértékig szemben állnak a kormánypártok jobboldali szárnyainak „forradalmi jogértelmezéseivel”, „igazságossági igényeivel”.¹⁸

Más volt a kormány viszonya az Állami Számvevőszékkel. Az ÁSZ igen sok vizsgálatot folytatott kényes kérdésekben, így foglalkozott az országgyűlés pénzügyeivel, a kormányhivatalok gazdálkodásával, a privatizáció egyes ügyeivel, az Állami Vagyonügynökség 1991-es tevékenységével, a Pénzügyminisztérium 1992-es pótköltségvetésével és 1993-as költségvetési javaslatával. Az ÁSZ sorra állapította meg az állami pénzek pazarló felhasználását, a költségvetési szervezetek jogszabályokat sértő magatartását. Hibáztatta az állami vagyon összeírásának, egységes nyilvántartásának hiányát, és megállapította, hogy a 93-as költségvetésben 10-20 százalék eleve megtakarítható lehetne, ha a közpénzeket nem pazarolnák. Feltehetően az ÁSZ alkotmányjogi és politikai helyzete gyengébb, mint az Alkotmánybíróságé, mert vizsgálatainak túlnyomó többségére a kormány egyszerűen nem is figyel, hatásuk csekélyebb.¹⁹ Az Állami Számvevőszék a politikai támadások miatt arra kényszerült, hogy újra meg újra hangsúlyozza, nem egy ellenzéki szervezetről van szó, véleménye nem ellenzéki vélemény.

A Legfőbb Ügyészséget ugyancsak támadások érték, különösen akkor, amikor a „guruló dollárok” ügyére, illetve az igazságtételi próbaperek kísérleteire került sor.²⁰ Szakmai érdekesség, hogy a Legfőbb Ügyészség által is támogatott ügyészségi törvény tervezete az ügyészséget a kormány alá helyezné, megszüntetve korábbi státusát.

Ellentmondásos helyzet alakult ki a Magyar Nemzeti Bank vonatkozásában. A jegybanktörvény megteremtette a kormánytól független jegybanki jogállást, amelynek alapján lehetőség nyílt volna egy önálló monetáris politika folytatására. Ugyanakkor azzal, hogy az MNB elnökéül a miniszterelnök Bod Péter Ákost és nem a korábbi elnököt jelölte, szinte lehetetlenné vált az aktív monetáris po-

litika. Így 1992-ben, passzív monetáris politika és egy aktív gazdaságpolitizálás jellemezte a jegybanki vezetést.²¹

A Magyar Televízió és a Magyar Rádió elnökei első számú közellenségévé léptek elő a kormány és a kormányzó pártok szemében. 1992 június közepéig a kormány mindent megtett, hogy kieroszakolja a váltást, illetve a behatolást a két nemzeti médiumba.²²

A médiaháború lélektani csúcspontja a két elnök meghallgatása volt. A három párt és a kormány a meghallgatások során, és részben ezek következményeként rendítette meg végleg saját helyzetét. Sikerült magát megbuktatnia.²³ Az MDF-kormánynak 1992 júniusában még nem a nosztalgia a „rég csúf idők” után volt az alternatívája, hanem két független személyiség – a nemzeti médiumok demokráciát védő elnökei –, és harmadikként a mögéjük álló köztársasági elnök.²⁴

f) Külpolitikai offenzíva

A kormány a kényes belpolitikai helyzetet külpolitikai „sikerválaszokkal” igyekezett ellensúlyozni. Külpolitikai offenzívája három pilléren nyugodott: 1. A magyar privilegizált helyzet fenntartása a Nyugat szemében; 2. a kelet-európai magyar, vagy nem-magyar érdekeltségű konfliktusok újszerű kezelése; 3. előrelépés az „oroszlány” megoldásában.

1992 őszéig a külpolitikai offenzíva többé-kevésbé fenttartható. Alapja a magyar stabilitás és biztonság. Tekintettel Lengyelország állandó kormányválságaira, a bizonytalan cseh és szlovák szétválásra, a jugoszláv utódállamokban folyó háborúra, a román, a bolgár, az albán gazdasági válságra – a magyar állapotok elfogadhatónak látszanak. Ezt a Nyugat bizonyos mértékig honorálja is.²⁵

A magyar külpolitika Bős ügyében megpróbálkozott a közvetlen megállapodással Szlovákiával, és megkísérelte az együttműködést Csehországgal. Azon igyekezett, hogy fenntartsa a jószomszédi viszonyt Ukrajnával, és kiegyensúlyozza helyzetét a délszláv válságban. A magyar politika került az összeütközést Romániával is. Ugyanakkor a magyar külpolitikai offenzíva fontos részévé vált, hogy Budapestről egyeztetett közös politika alakuljon ki a határokon túli magyar kisebbségi pártok között.²⁶ Az egyeztetett álláspontnak ki kellett terjednie a kisebbségi személyi, közösségi és területi autonómiára, a határok békés megváltoztatathatóságára, az anyaországbeli pártokkal szembeni viszonyra. 1992 nyarán a kormányzati külpolitika elfogadta a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége autonómiatervezetét, amely egyszerre kíván személyi, közösségi és területi autonómiát a magyar nemzeti kisebbségnek.²⁷ Ugyanazzal összefüggésben hangoztatták a társnemzeti lét elnyerésének szükségességét.²⁸

A külpolitika minden fórumon a három összefüggő autonómia igényét kezdte hangoztatni, és hangsúlyozta, hogy Magyarország csak azokkal az országokkal ír alá alapszerződést, amelyek elismerik a nemzeti kisebbségek jogait. Ezen alapszerződések részévé vált, hogy Magyarország a helsinki záróokmány alapján lemond a határok bármiféle erőszakos megváltoztatásáról, de fenntartja a határok békés megváltoztatásának jogát.²⁹

Magyarország azon igyekezett, hogy a jelicini Oroszországgal megegyezésre jusson. Antall miniszterelnök átlátta, hogy Oroszország továbbra is döntő tényező lesz a térségben, ezért mindent meg kell tenni a megnyeréséért. Ugyanakkor kétségtelen, hogy a nemzetiségi együttműködés hangoztatása megmutatta a magyar külpolitika korlátait.

MEGVALÓSULÁS ÉS AKADÁLYOK

aa) Az új kiegyezés nehézségei és az ideológiai háború

1992 nyarára az Antall-kormány szinte valamennyi ponton eljutott a falig. Falba ütközött a médiaháborúban. Vagy lerombolja, vagy visszavonul. A falhoz került a költségvetés területén. (El kellett fogadtatnia a költségvetés háromszoros hiányát, és különösen nagy volt a társadalmi ellenállás a kétkulcsos áfa bevezetésével szemben.) Vagy megállapodik, vagy nincs költségvetés. A falnál volt az agrárgazdaságban. Még nem tudta, de már a falhoz csapódott a kereskedelmi bankok miatt, amelyeket a csőd- és felszámolási hullám megrendített, és ezért a kormánynak így vagy úgy lépnie kellett. Az „így” a sorsukra hagyás, az „úgy” valamiféle hitelkonszolidáció. Nyár végére kormány elleni egységet teremtett a vizálkodó szakszervezetek között is a szakszervezeti vagyont illetően, és szemben találta magát egy erősödő érdekképviselettel. Vagy tovább erőlteti erőszakos félreállításukat, vagy komolyan veszi az érdekegyeztetést. Határhoz jutott a privatizációban is. Vagy a privatizáció teljes államosítását és egy óriás államvagyont tartós megkötését választja, vagy privatizálja a privatizációt. Tartós ellenállásba ütközött az oktatási rendszer reformtervezeteit illetően. Vagy erőszakkal bevezeti az oktatási törvényt, vagy újabb egyeztetést kezd a felmérgesedett szakmával.³⁰

„Háború és béke”

A „végső” háborúra a jelet Csurka István dolgozata adta meg. Csurka meghatározta a fő frontokat, s a kormány végül ezek mentén harcolt.³¹ A támadás fő iránya a média maradt. Pedig ezen a fronton már nem volt jó erőszakos lépés.³² A médiaháborúban a kormánynak sikerült kivégeznie még két sajtóképes tagját: Kupa Mihályt és Katona Tamást.³³ A háború második frontja az antiszemitizmus és az idegengyűlölet volt. 1992 szeptemberében a Csurka-front és a vele szemben egységesülő társadalom már nem a korábbi értelmiségi népi-urbánus csatát vívta. Itt már valóban a náci vagy demokrata összeütközésről volt szó.³⁴ Ezen a szeptemberben végighúzódtott egy mélyebb és sokkal fontosabb politikai összeütközés: Magyarország kormányzati és pártpolitikai kelet-európaizálódását, balkanizálódását követi-e a társadalom keletre lökődése, vagy ellenkezőleg, a társadalom nagyon nagy többsége minden erejével és reményével saját európai helye felé kapaszkodik, nem hagyja magát a jobboldaltól keletre hajtani.

A magyar társadalom jelezte, hogy nem kíván keleti úton járni.³⁵

A harmadik konfliktus az 1993-as költségvetés és az új adószabályok elfogadtatása volt. A pénzügyminiszternek egyszerre öt csatateréren kellett harcolnia. Saját miniszter-társai igényeivel, a Nemzetközi Valutaalappal, a parlamen-

ti koalíciós partnerek és az ellenzéki ellenfelek bírálatával, a szakszervezetekkel és a munkáltatói szervezetekkel, végül a bázisdemokratikus tömegmozgalommal.³⁶ Minisztertársaival szemben a kényszerítést, a Valutaalappal a megegyezést, a parlamenttel szemben a megkerülést, az érdekképviseletekkel a megállapodást, a tömegmozgalommal szemben a kérielhetetlenséget választotta.³⁷

A költségvetési megállapodás mellett közel hasonló fontosságú volt a kormány és a vasutasok érdekképviseleteinek megegyezése. Ha erre nem került volna sor, és a vasutasok beváltják sztrájkfenyegetésüket, akkor a taxis blokádhöz hasonló állapot állhatott volna elő. Ellentétben a tavaszi erőszakos konfliktusmegoldással, ősszel már több tárgyalási fordulóval az összecsapás békés megoldását keresték.

Végül decemberben a Pénzügyminisztérium a hitelkonszolidáció mellett döntött, amit politikai értelemben a megegyezés keresésének kell tekintenünk.

Társadalmilag fontos konfliktus zárult le kormányzati engedménnyel az ősz folyamán. A legnagyobb parlamenti csatának ígérkezett az abortusz szigorításának vagy liberális törvényi szabályozásának kérdése. Az ellenzék komoly szakmai és emberjogi összeütközésre készült a kormánykoalíció szigorító szabályozást követelődével szemben. Némi meglepetésre a kormány olyan liberális alternatívát is benyújtott, amely kihúzta az ügy méregfogát.

Az oktatási törvény különböző tervezetei állandóan ott lebegtek a pedagógusszakma felett, és úgy látszott, hogy még 1992-ben a kormány döntésre viszi a szakmai fórumok jelentős része által bírált minisztériumi törvénytervezetet a parlamentben. Erre azonban nem került sor, így az összeütközés is elmaradt.

Összefoglalva: a kormányzati magatartás egyszerre mutatott konfliktusos és megegyezésre törekvő elemeket, amelyek azonban az ideológiai háborúskodás miatt a társadalom szemében a konfliktusos jelleget erősítették. A társadalom inkább azt látta, hogy az MDF-kormány harciansan erőszakoskodik, és kevésbé érzékelte a megállapodási hajlandóságot. Vagy ha ez utóbbit tapasztalta, akkor azt nem a jó szándék, a tolerancia jelének tekintették, hanem gnyengségnek, kényszerűségből származó engedékenységgnek.³⁸ A kiegyezést akadályozta, hogy a gazdasági szereplők között nem voltak meg az intézményes kapcsolatok, és hiányzott az informális háló. Hiányoztak az alkudozáshoz szükséges alkuképes politikusok és szakértők. A pártközi tárgyalások szinte teljesen befagytak, a kormány és az ellenzék között alig volt átjárás.³⁹ Bármiféle kiegyezést megnehezít a pártokon belüli megállapodás-ellenes hangulat. Árulásnak, rossz paktumnak tekintik a pártvezetők találkozásait. Sőt, 92 őszétől már az ellenzéki pártok között is megnehezült az átjárás.

bb) A kormánykoalíció vezérlése a kormánypártok nélkül és a pártbeli lázadások

Antall József szigorúan kitarított a párt és a kormány kettéválasztása mellett. Sokkal inkább hivatalnokkormányt vezetett 92-ben, mint politikus kormányt. Folyamatosan megkülönböztette önmagát és minisztereit pártlétükben és miniszter vagy államtitkár mivoltukban. Az MDF Országos Gyűlése előtt azon is igyekezett, hogy ideológiai pártból hivatalnok- és választási pártot csináljon, amelynek nincs más feladata, mint a kormány helyes intézkedéseinek propagálása.

Csurka István lázadása a kormányfő szemében kezdet-

ben egyszerű kérdésnek látszott.⁴⁰ A lassú felmorzsolás – ölelés és eltaszítás – Torgyán ellen már bevált technikája Csurka István esetében is működhetett volna. Csak hogy itt most a kormányzó párt maga is morzsolódott. Sikerült a Kisgazdapárt után az MDF-ből is lebegő, részekre tört pártot fabrikálni, amely pontosan addig „teljesít” amíg a hatalom, a képviselők hatalmi ambíciója összetartja. A miniszterelnököknek az egyre kevesebből egyre többet kell osztania. Az Országos Gyűlésen sikerült kiszorítani Csurkát és embereit, de az MDF nagy árat fizetett érte. Árat népszerűségben, árat a párt további mozgatózásában.⁴¹

1992 őszén az MDF-ben megismérlődött az 1989 végi, 90 eleji összecsapás és átalakulás. A konszolidáció, a békés átmenet, a „nyugodt erő”, az európai kereszténydemokráciához való kapcsolódás, a kapitalista szociális piacgazdaság jelszavaival beérkező, dunántúli, labanc, keresztény közép-osztálybeli, kormányképes Antall József, és a konfliktust hirdető, „továrisi konyec”, „apák és fiúk”, „tavaszi nagyta- karítás”, „egyedül vagyunk”, „se Moszkva, se Washington”, „harmadikutas”, „az adósságot vissza nem fizetjük” deklarációival fellépő, tiszántúli, kuruc talpas, kormányképtelen Bíró, Csurka, Lezsák, Fűr és társaik már 90-ben is csak taktikai bűvöletekkel, de még inkább a választási győzelemmel voltak együtt tarthatók, illetve leválaszthatók: 1992-ben az együttmaradásra és leválasztásra tett Antall József-kísérletek sokkal kevésbé bizonyultak sikeresnek, mint 1990-ben. Nem véletlenül. Itt már nem a győzelem, hanem a minél kisebb vereség a tét.⁴² Antall pontosan tudja, hogy Csurkával nem nő, hanem csökken a szavazótábor, és főleg csökken a koalíciós képessége. Az MDF pedig 1994-ben a koalícióképes párt szerepéért harcol.⁴³

cc) Kormányzaton belüli vetélkedés összefogás helyett

A miniszterelnök úgy vezette kormányát, hogy az egymást utáló kormánytagok kölcsönösen ellensúlyozzák egymást. A kormány belső ellentéteit fokozta a miniszterelnöki utódlásért folytatott újra meg újra fellángoló küzdelem.

1. Utódlási harc. A miniszterelnök 1991 közepére visszazorította Kupa Mihályt, aki egy kétfejű kormány kiépítésén fáradozott. 1992 elején újabb jelentkező akadt a jövő miniszterelnök szerepére: Szabó Tamás privatizációs miniszter.⁴⁴ Ha a növekedés beindítása sikerül, akkor Szabó Tamás annak főszereplőjévé válik. Nem sikerült. Ha Antall és Csurka megbékítése bekövetkezik, akkor Szabó jelentősége növekszik.⁴⁵ Az őszi fordulóban olyan helyzetbe jut, hogy a miniszterelnök személyes tekintélye tartja csak meg. Utódlás helyett kiszolgáltatottság.

1992 őszén Boross Péter és Kupa Mihály között kezdődött versenyfutás. Boross Péter rendre helyettesíti a miniszterelnököt, és minisztertársai el is fogadják általános helyettesként. Kupa azonban a költségvetési tárgyalásokkal visszaszerezte korábbi hazai és nemzetközi kapcsolatait, és úgy vélte, hogy ismét megérett a helyzet az előrelépésre. Kupa vesztett.⁴⁶

2. Győzelem helyett vereség – kormányzati pszichózis. A kormány tagjai, maga a miniszterelnök is, arra készültek fel, hogy túl vannak már a bajokon, többleteket fognak elosztani, biztos állásokat és magas jövedelmeket adhatnak híveiknek. Ehelyett vissza kellett térniük a korábbi sanyúsághoz, tovább kellett mondaniuk lefelé, hogy még mindig nincs vége a szűk esztendőknél. A győzelmi áskálódásokat most a vereséggel együtt járó összeveszések vált-

ják fel. A miniszterek egymás felelősségét hangoztatják. S mivel a kormányzó pártokban is felütötte fejét a kormánytagok elleni acsarkodás, a miniszterek egymásra való gyanakvása érthetően fokozódik. Egy-egy tárcának a válságkezelése az erre felkészületlen irányítókkal teljesen összebancolóódik. Sőt a minisztériumok egymás munkáját rombolják egyeztetetlen akcióikkal.

3. Ágazati válságok. Az élen az élelmiszer-gazdaság és irányítása áll. Az FM-nek sikerült tehetetlenség, kapkodás, hozzá nem értés, vezetői alkalmatlanság folytán olyan zavarodott intézménnyé válnia, amely párját ritkítja. Teljes bizonytalanság alakult ki a művelődési és a népjóléti tárcáknál. Végül a privatizáció területén sikerült mind az Állami Vagyonügynökséget, mind az Állami Vagyonkezelő Rt-t kiismerhetetlen labirintussá tenni.

4. Megjelentek a kormányzaton belüli korrupciós válságok. A kormánytagok, az állami tisztviselők és az országgyűlési képviselők egyre nyíltabban vádolják egymást gyanús pénzügyekkel, saját zsebre való privatizációval, káeftézással. Jellemző, hogy immár a kormánykoalíciókban belül hangzanak el a durvább gyanúsítások, s nem az ellenzék részéről.

5. Nem jött létre a kormányba bevont fiatalabb szakértők között az ifjú tisztek mozgalma.⁴⁷ A kormányzat bevont ugyan fiatalokat, de nincs közöttük se formális, se informális kapcsolat. Nincsenek szakmai fórumok, körök, klubok, önképzőkörök, összejárások, nincsenek szakmai anyagok, amelyeket megvitathatnának. Nincsenek összetartó szemléiségek, ifjú tekintélyek.⁴⁸

dd) A betelepülés nehézségei

A konszolidáció berendezkedésnek, a berendezkedés betelepülésnek bizonyult. A tartós berendezkedés helyét az ideiglenes betelepülés foglalta el. Ennek a betelepülésnek, megszállásnak a gyorsítója az a kormánypárti tudat, hogy idejük korlátozott, az 1994-es választásokig tart. A tartós berendezkedés azt jelentette volna, hogy valamiféle nyílt vagy hallgatólagos megállapodás jön létre a kormánypártok és az ellenzék, illetve egyes kormánypártok és egyes ellenzéki pártok között gazdasági és társadalmi kulcspozíciók elfoglalására. Ha egy ilyen megállapodás tartósan él, akkor viszonyosságra lehet számítani 1994 után is, azaz nem lehet és nem kell teljesen kiesni a fontos irányítási területekről.⁴⁹ A betelepülési ideológia szakít mindezen megállapodásokkal. A kormány felrúgja az alapítványi paritásos meg egyezéseket és saját alapítványokat hoz létre, az ÁVÜ Igazgatótanácsából kiejti, az ÁV Rt Igazgatótanácsába be se veszi a kormánytól bármilyen formában független személyiségeket, a vállalatok, állami gazdaságok, bankok igazgatóságait és felügyelőbizottságait saját embereivel tölti fel stb.⁵⁰ Ennek következtében elvág minden szálat, amely egy hosszú távú megállapodásrendszerhez szükséges. A betelepülés csak akkor lenne sikeres, ha nem következnenek választások, illetve ezeken a választásokon a jelenlegi kormányzó pártok nagy többséggel győznének. Az MDF-kormány lélektanilag erre a sikerességre épített, amely azonban 1992-ben elenyészett. Így a betelepülők a végkielégítésre gyűjtene, a megszállók a hazamenésre, nem pedig hosszú távú karrierre.

A betelepülés korlátja, hogy 1992 közepén megindult a menekülés, az átállás.⁵¹ Az átállók rombolják a „harci morált”. Nem véletlen, hogy mintegy az átállásra válaszul megjelennek a „vesztettek”, akik élen járnak a hatalmi erő-

szak alkalmazásában, az ellenfelek sértegetésében.⁵² De a betelepülés legfőbb akadálya a lelki és fizikai kifáradás, a fenyegetők és fenyegetettek rugóinak megkopása. Már se fenyegetni, se félni, se hinni, se hitetlennek lenni nem élvezet. *Terjed a rosszkedv és a gyomorpanaszok, / Még a falból is szivárog a csöndes undor...* – Orbán Ottó verse szerint.

A betelepülés embertípusai:

1. *Mamelukok*, akik hűségért, lojalitásért hivatalt, jövedelmet és befolyást kapnak. Stréberok és bámulnokok, asztalnokok és pohárnokok, előre elkészített múlttal, akiken keresztül lehet fenyegetni, ellenőriztetni és kirúgatni. A kormány térfoglalásakor – 1991 őszétől – azért jelentkeztek, hogy ne hogy kimaradjanak valamiből. A kormány megtorpanásakor – 1992 nyarától – azért jelentkeznek, mert most a kormánynak égetően szüksége van hívekre, és osztogatni akar 94-ig.

2. *Vesztettek*, akik egy liberálkommunista, zsidó világ-összeesküvés áldozatainak tartják magukat, akik abban hisznek, hogy a vereség a korábbi paktumoknak, gyengeségnek, engedményeknek köszönhető, és akik legalább a végén szeretnének rendet csinálni, odavágni. „Ha kezdetől fogva erőt alkalmazunk, nem tartanánk itt.” A vesztetteket nem érdekli a nemzetközi közvélemény – mindenképpen ellenünk vannak. A vesztettek nem számolnak azal, hogy egy év, két év múlva is ebben az országban kell élniük, illetve az „utánunk az özönvíz” hitében élnek.

3. *Átállók, menekülők, megundorodók*, akiknek filozófiája a „mentsük, ami menthető”, „találjunk polgári foglalkozást”, „kössünk újra békét”, „ugye én nem követtem el főbenjáró bűnt, nem voltam rossz fiú”. Ezek a politikusok és köztisztviselők tovább szolgálnak, mert „egyszerűen nincs hová mennem”, „hol kereshetnék ennyit”, „mégiscsak jobb ha én csinálom, mint bármelyik vesztett”. Igazi bajuk, hogy rövid idő alatt kétszer kellett köpenyt, hitet cserélniök. Az első átállás még jól magyarázható volt, a másodiknál új ideológiát kellene fabrikálni, de ugyan miből.

4. *Együttműködők*, akik már tudják, hogy kinek és minek mi az ára, akik hajlandók nyugalmukért, előrejutásukért befizetni, alapítványba helyezni, hitelezni. Akik úgy gondolnak a kormánynak: nem szeretjük őket, de ha megfelelő összegért békén hagynak, akkor fizetünk nekik.

5. *Játékosok*, akik ezt a betelepülést a Kádár-kor folytatásának, meghosszabbításának tekintik és élvezik a játékot. Minél bizonytalanabb a helyzet, annál jobb, annál inkább megjátszható. A normák: a játék, a játékosok normái.

6. *Guggolók*, akik a választásokig már guggolva is kibírták. Ugyanígy kiülték a Kádár-kort és ki fogják ülni az elkövetkezőket.

ee) Összeütközések a nemzeti intézményekkel

1992 őszén a kormány szerencsétlen módon tovább sodródott a nemzeti médiumok elleni háborúskodásba.⁵³ A kormány fegyverkezéssel, majd a két nemzeti médium költségvetésének a Miniszterelnökség alá rendelésével sarokba szorította az elnököket.⁵⁴ December végén a médiatörvény elfogadásának lehetősége eselik.⁵⁵ Az események hatására a két elnök lemondott.

Az elnökök lemondásával „a várak látszólag elesetek”, a kormány a választásokat sokban segítő propaganda-nagyhatalmak birtokába jutott. A valóságban a kormány veszített.

A vereség mindenekelőtt idővesztést jelent.⁵⁶ Másodszorban hatásvesztést.⁵⁷ Harmadszorban a párt és a kormány el-

vesztette dédelgetett sérelmét.⁵⁸ Az ideológiai madárijesztő eltűnése végleg megrendítette az MDF-pártegyeséget.

Többé már nincs egyetlen téma sem, amelyben a párt különböző erői egyetérthetnének.⁵⁹

A nemzeti intézmények némileg óvatosabbakká váltak az év második felében. Az Alkotmánybíróság inkább halasztotta álláspontjának megfogalmazását a médiaügy újabb fordulójában, és kénytelen-kelletlen tudomásul kellett vennie határozatainak korlátait. Hiába hozott ugyanis a parlamentet kötelező döntést a médiatörvény elfogadásának határidejéről, a parlament azt nem teljesítette, és ennek semmi következménye sincs az országgyűlésre nézve.

Az Állami Számvevőszék lenyelte, hogy vizsgálatainak nincs kormányzati hatása, annak ellenére, hogy a parlament egy számvevőszéki bizottságot állított fel, amely első sorban az ÁSZ vizsgálódásaira alapozza tevékenységét.

ff) A külpolitikai offenzíva bukása

Az Antall-kormány külpolitikai térnyitását a korábbi világgállapotra és saját korábbi „sikereire” alapozta. De 1992-ben a világpolitikai helyzet mást mutatott, mint amire a kormány számított, és a „sikerek” elolvadtak.

1992 a bénultság éve a világpolitikában. Ennek fő okai közé tartozik, hogy 1. választási év volt az Egyesült Államokban, amikor a hatalmon lévő adminisztráció már nem, az új adminisztráció még nem tud távlatos döntéseket hozni és végrehajtani; 2. politikai bizonytalanság volt Japánban; 3. az Európát hajtó német gazdasági motor leállt, Maastricht megállapodása megkérdőjeleződött; 4. nem látott megoldás az orosz válságra; 5. nem találtak megoldást a délszláv konfliktusra. Ebben az évben vagy az 1991-es év rossz döntéseire kellett tüzoltó megoldásokat találni, vagy további hibás világpolitikai határozatok születtek, vagy a problémák szőnyeg alá söprése volt jellemző.

1992 őszén a nyugati hatalmak saját belső problémáikkal küszködve végképp illúzióikat veszítették a Kelettel szemben. Figyelmüket Keleten csak Oroszország és a délszláv konfliktus tudta lekötöni, az Oroszország és Nyugat-Európa között húzódozó terület kiesett látószögükből. E területen csak nemzeti és vallási összecsapásokat, határvitákat, súlyos gazdasági válságokat láthattak.

1. A magyar politika privilegizált szerepe elveszett. Elvesztett a figyelem általános lanyhulásával, a gazdasági helyzet bizonytalanságával, az ország politikai képének romlásával. Az a kis ország lettünk, ami valójában vagyunk. Az a kis ország, amelyre a világ hatalmai nem figyelnek. A nyugati intézmények számára a magyar gazdaság immár nem sokra nyújtott példát. Nem volt példamutató minden pozitívuma ellenére a fizetési mérleg alakulása, a valutatartalékok feltöltése, a külföldi tőke beáramlása, amely itt már Csehországgal versengett. És még kevésbé lehetett példamutató a költségvetési hiány, a nagyvállalatok megoldatlan helyzete, a kereskedelmi bankok problémája. A nyugati ítélet: a magyar gazdasági fejlődés karakter nélkülivé vált.⁶⁰ A sokkterápiával szemben a gradualizmus volt a magyar átmenet jellegzetessége. Most azután se sokkterápia, se gradualizmus, illetve ott van sokkolás, ott gradualizmus, ahol nem kellene. Ez a se hús, se hal fejlődés nem mutatja egy elszánt gazdaságpolitika jeleit.⁶¹

A politikai képet a Nyugat szemében két esemény is rontotta. Az egyik a Csurka-ügy, a másik a bősi magyar-szláv összeütközés. A Nyugat csak olyan országot hozhat előnybe, amely biztosítékokat tud adni arra, hogy nem válik naciona-

lista, rasszista politikai erők terepévé. A Csurka-ügy Magyarországot besorolta a nacionalista és rasszista érzelmű országok sorába. Az ügy előrehaladása során a Nyugat legfeljebb arról volt meggyőződhető, hogy nem Magyarország, nem a magyar társadalom idegengyűlölő, hanem a kormánya és kormányzó pártja.⁶² A Csurka-jelenséget komolyan vették, mert benne látták az ideológiai és eszmei rasszizmus egyik legveszélyesebb szereplőjét,⁶³ Csurkát úgy tekintették, mint a hatalmon lévő párt befolyásos vezetőjét.⁶⁴

A bősi válságot 1992 nyarán és őszén az egyik lehetséges fegyveres konfliktusként kezelték Nyugaton, s ezért mindkét felet nagy óvatossággal kezelték. Mivel a délszláv tűzfészekkel sem bírtak, a nyugati hatalmak tartottak tőle, hogy kezelhetetlen összeütközés alakul ki Szlovákia és Magyarország között is.⁶⁵

1992 őszén a magyar kormány a fenti okokból szalonképtelenné vált. A nyugati hatalmi központok felfogásában kettévált Magyarország és a magyar kormány. Míg az előbbivel szemben várakozó állápontra helyezkedtek, az utóbbit leírták. 1992 végére előállt az 1989-es állapot: „majd a következő kormánnyal tárgyalunk”.⁶⁶

2. Nem alakult jól a kelet-európai konfliktusok újszerű kezelése sem. A bősi válságot az első menetben egy közvetlen, kétoldalú tárgyalással igyekezett Antall miniszterelnök megoldani. A tárgyalások semmiféle gyakorlati eredményt nem hoztak, viszont a magyar kormány csapdába esett.⁶⁷ Csehország az őst arra használta fel, hogy bizonyítsa különállását, hogy leszakadjon a visegrádi hármakról. Szerbiával nem sikerült semmire se jutni.

A magyar nemzetpolitika irányvonalát a kisebbségi magyarság autonómiájáról sem a nemzetközi szervezetekben, sem a környező országokban nem sikerült elfogadtatni. Egyetlen ország se kívánt hozzájárulni egy magyar területi autonómiához, és erre nem sikerült nemzetközi támogatást se kapni. Másodsorban, az anyaországok erőteljesen tiltakoztak az ellen, hogy Magyarország összekapcsolja a határok békés megváltoztatásának kérdését a nemzetiségi autonómiával. Harmadszor, a határon túli magyar pártok ellen súlyosbodtak azok a támadások, amelyek kétségbe vonták a pártok hazai jellegét és irányítását, azzal vádolva őket, hogy nem többek Budapest ügynökeinél. A határon túli magyar pártokkal szemben újra meg újra felhozták, hogy Magyarországon sincsenek meg mindazok a jogok, amelyeket Szlovákiában vagy Romániában követelnek, s hogy a magyar kisebbségi törvény se született meg. Az új nemzetpolitikai irányvonal nem javította a kapcsolatokat az anyaországbeli szövetségekkel sem. Végül, az egységesen kezelt, hármass autonómiára építő, Budapestről egyeztetett nemzetpolitikától a magyar kormánynak, illetve a határon túli magyarok pártjainak vissza kellett vonulniuk.⁶⁸

A határon túli magyar pártok 1992 telétől egyértelművé tették, hogy nem hagyják magukat a magyarországi pártbelviszályokba belevonni, és egyenlő távolságot tartanak a kormányzati és ellenzéki pártok között. Itt is megjelent az 1994-es választásokra való várakozás.

3. Az „orosz talány” Jelcin magyarországi látogatásával sem oldódott meg, de legalább elmondhatjuk, hogy a magyar-orosz kapcsolatokat javítottuk, és nem rontottuk.

4. Világpolitikai és geopolitikai hatásánál nagyobb hatást keltett Magyarországon a litvániai parlamenti és elnökválasztás. A litván jobboldalnak, a rendszerváltó Sajudisnak és vezérének Landsbergisnek súlyos veresége, valamint a baloldalnak, a szocialistáknak és a volt reformkommunistáknak Brazauskasnak fölényes győzelme azt jelezte az MDF-ve-

zetésnek, hogy egy inga ki- és visszalendüléséről van szó, hogy 1994-ben nem a liberálisokat, hanem a szocialistákat kell fő versenytársainak tekinteniük. A litván fordulat teremtetett Antall József szájából a „litvanizálódás” fogalmát, amely egyszerre fejezte ki azt, hogy félnünk kell a múlt iránti baloldali nosztalgiától, a keleti hatástól, az ügyes és összetartó volt reformkommunisták befolyásának növekedésétől, illetve az általuk keltett szakértői mítosztól. Az MDF-vezetés újra a rendszerváltók és az *ancien régime* emberei között húzta meg a határt. Érdekes, hogy a „litvanizálódást” mint általános kelet-európai tendenciát állították be, amely megmutatkozott Romániában, Jugoszláviában, Szlovákiában az 1992-es választásokon. A valóság ezzel ellentétes. Nem igaz, hogy Litvánia az általános irány. Romániában az Iliescu-féle „baloldal” korábbi nagy fölénye lecsökkent, és a vele szemben álló ellenzék jelentősen megerősödött a választásokon. A Milosevics-féle „szocialisták” sohasem veszítettek, és 1992-ben csak korábbi helyzetükben maradtak. Szlovákiában sem következett be lényeges változás, hiszen a Meciar-féle HZDS más politikai erőként már korábban is a hatalom részese volt. Csehország, Szlové-

nia, Horvátország, Lengyelország politikai képlete pedig egyáltalán nem emlékeztet a „litvanizálódásra”.

A „litvanizálódás” miniszterelnöki kifejezése vizályt teremtetett az ellenzéki pártok között is.⁶⁹

A litván választások sokkal kevésbé jellemzőek ránk, ahogy a litván fejlődés se hasonlít a magyarhoz. A Sajudis és az MDF jelentősen különbözött, miként a Brazauskas vezette erők és a magyar szocialisták között is nagy a különbség. Litvániában nem léteztek más politikai erők, viszont Magyarországon igen. Litvánia gazdaságilag és katonailag ki van szolgáltatva Oroszországnak, Magyarországnak nem. De a leglényegesebb eltérés a két ország gazdasági fejlettségében és a rendszerváltás gazdasági kezelésében van. Litvániában a gazdaság összeomlott, az adminisztratív irányítás helyébe nem sikerült más formát állítani. Litvánia gazdasági szempontból ma ott tart, ahol Magyarország húsz évvel ezelőtt. Így a magyarországi „litvanizálódás” hangoztatása inkább úgy jelenik meg a közvélemény előtt, mint hagyományos „kommunistázás”, amelynek megszólító ereje nemcsak csökkent, hanem éppen ellentétes a vágyott céllal.⁷⁰

J E G Y Z E T E K

1. Az 1990-es választások óta alkotmányjogilag egy Antall-kormány működik, de politikaelméletileg immár négy. Antall József négyyszer alakította át úgy kormányát, hogy változtatott a kormány döntési szerkezetén, kulcsszemélyiségein, a kormányzati működés koncepcióján és gyakorlatán. A gazdaság területét tekintve 1990 óta a harmadik pénzügyminiszter, ipari miniszter, földművelésügyi miniszter, a második munkaügyi miniszter, a negyedik pénzügyminisztériumi politikai államtitkár szolgált. Egyetlen 1990-es közigazgatási államtitkár sincs a helyén a gazdasági minisztériumokban.

2. Emlékeztetnék Kupa Mihály magabiztosságára az 1992-es költségvetés decemberi elfogadásakor, az ellenzéki pártok kioktatására a költségvetési hiány mértéke kapcsán. A pénzügyminiszter valóban komolyan hitte, hogy a 76 Md forintba tervezett hiány legfeljebb ha 100-110 Md forintba mehet fel, és államtitkára, Király Péter is legfeljebb 120 Md-os hiányt tudott elképzelni. A Pénzügyminisztérium és az MNB vezetése egyaránt úgy gondolta – még tavasszal is –, hogy lesz olyan 40-45 Md forintnyi pótlólagos forrás, amellyel a beruházás élénkíthető. Bod Péter Ákos a monetáris politikáról szóló jegybanki vitaklubban helyettesével, Czirkák Sándorral összehangban nagy infrastrukturális és közmunkaprogramok beindításáról álmodoztak. El se tudták képzelni, hogy a csőd- és felszámolási hullám megrendítő legyen. Ez a politikuskokat arra indította, hogy a választási győzelmet gazdaságilag megalapozottnak tekintésük.

3. Az MDF-politikusok folyamatosan támadták Göncz Árpádot, aminek egyik mélypontja a „nemzeti liberális” Debreczeni József publicisztikája, amelyben „politikai hullának” minősítette a köztársasági elnököt. A médiaháború minden arcvonalon dült. A privatizáció kérdésében az MDF Monopoly-csoportja követelte egy parlamenti bizottság felállítását a privatizációs folyamat, a döntési rendszer és a konkrét döntések felülvizsgálatára. Szabó Tamás privatizációs miniszter választáslevelében ígéretet tett arra, hogy a Monopoly-csoport képviselői valamennyi privatizációs döntésbe bekezdhetnek, és vállalta, hogy a Monopoly-csoport képviselőjét meghívják az ÁVÜ Igazgató Tanácsának üléseire. A kormány ismét megfenyegette a bankvezetőket, hogy a közgyűléseken leváltásukra fog sor kerülni. Mindezt az MDF-sajtó aktív kampánya kísérte.

4. A GAM anyagai és a körülötte folyó viták ezt a döntési dilemmát támasztották alá. Mi volt a GAM? Jellegzetes MDF-teremtés. Az MDF-nek 1991-ben nem volt gazdaságideológiája, a képviselők és a minisztériumi emberek nem ültek le szakmai kérdésekről beszélni. Furmann Imre, Szabó Tamás és Bogár László 1991 szeptemberében találta ki, hogy az MDF-nek szüksége lenne egy szakmai körre. Jelezték a miniszterelnöknek, aki először nem tett semmit, majd októberben létrehozott egy csapatot Hie-

ronymi Ottó vezetésével, ahová mindenkit személyesen jelölt ki. A *Gazdaságstratégiai Munkacsoport* tagjai Barsiné Pataky Etelka, Bod Péter Ákos, Csuhaj V. Imre, Forrai István, Gulácsy Gábor, Hieronymi Ottó, Király Miklós, Kodolányi Gyula, Martonyi János, Pongrácz Tibor, Sárossy László és Szabó Tamás voltak. Tavasszal meghívták Nagy Zoltánt és Szabó Ivánt is. A dolog kezdetben tét nélküli volt, mindaddig, amíg általános kérdéseket érintett. De 1992 januárjától a GAM tétje egy „anti-Kupa-program”. A GAM-ot immár Szabó Tamás privatizációs miniszter vezeti, és hivatalos megbízást kap, hogy dolgozza ki a kormány részére a gazdasági növekedés feltételeit. A GAM mind személyi összetételében, mind elképzeléseiben kétarcú. Ott ülnek a „liberálisok”, akik a megbékítést, az intézményes együttműködést tekintik alapfeltételnek a növekedéshez. És ott van Szabó Tamás és „csapata”, akik a „növekedés bármilyen áron” hívei. Bogár László, az NGKM politikai államtitkára, az MDF elnökségi tagja és a GAM fő ideológusa szerint csak a kiegyezés hozhatott esélyt a növekedéshez. Ezt a tanulságot vonta le a blokádból. Ugyanezt vallotta Bod Péter Ákos. Viszont Szabó Tamás arra a következtetésre jutott, hogy egy összehangolt összeesküvés áldozatává vált az MDF-kormány, amelyet csak a gazdasági növekedés látványos eredményeivel lehet meghaladni. Míg az MDF-liberális Bogár számára a kiegyezés hosszú távú intézményes megállapodásokat jelentett, addig Szabó Tamásnak átmeneti lemondást a növekedés érdekében. „Politikailag fel kell tudni dolgozni azt a tényt, hogy a magyar polgárság fő ereje a »nomenklatura-burzozszia« lesz, s a helyzet objektív kényszeréből adódóan a tartós politikai kiegyezésre kell törekednünk a konfrontáció helyett” – írta Bogár a GAM 1992 júniusi Jelentésében. Tézise már az 1992 májusi balatonkenesei együttes kormány- és MDF-frakció ülésen élénk vitát váltott ki, de nem vetették el. Ugyanítt a miniszterelnök a fő társadalmi és gazdasági szereplőkkel való kiegyezésről beszélt. A privatizációs miniszter felkérte Bogár Lászlót, hogy hozzon létre egy privatizációs albizottságot, ahová teljesen különböző beállítottságú vállalkozókat, vállalati vezetőket hívjon meg. Majd az MDF hivatalosan nem fogadta el egy parlamenti bizottság felállítását a privatizáció ellenőrzésére, és a Monopoly-csoportot nem engedték be a privatizáció hivatalos folyamatába. Nem véletlenül tekintti ezt a csoport Szabó Tamás ígéretszegésének, amit 1993 áprilisában Zacsék Gyula nyílt levelében fel is emleget. Ennek az ülésnek a hatására fogalmazódik meg Csurkában a „konzenzussal csibészkedés” elítélésének gondolata, valamint, hogy „kiáltania kell”. A GAM Jelentése nem volt hajlandó elfogadni a „nemzeti középosztály”, a „nemzeti polgár” kategóriáit: „A relatív lassú privatizáció alapvető oka itt is... néhány alapvető kérdés tisztázatlansága. Legfőképpen az, hogy kell-e, lehet-e (s ha igen, hogyan?) differenci-

álni az egyes privatizációs alanyok között aszerint, hogy külföldi vagy belöldi, hogy menedzser vagy munkás, hogy nőmeneklatúra-vagy nemzeti burzsoá?" Viszont a GAM-anyag alapján a kormány növekedést, és még egyszer növekedést ígért. Szabó Iván ment a legmesszebb. Szerinte a privatizációs bevételek, az állam devizataartalékainak és a lakossági megtakarításnak kedvező alakulása, az infláció csökkenése már reális reményt nyújt a növekedésre. (Lásd áprilisi és májusi nyilatkozatait.)

5. Szabó Tamás „álmai”-val szemben többen megpróbálták fellépni a kormányzati szférán belül is. Így Diczházi Bertalan a Miniszterelnökség privatizációs szakértője, az ÁVÜ IT helyettes elnöke több feljegyzésben próbálta megfúrni az ÁV Rt.-t, és felhívni a miniszterelnök figyelmét arra, hogy az ÁV Rt. egy etatizáló hullámmot fog elindítani, amely elriasztja a nyugati tőkéket. Diczházi a nőmeneklatúra-burzsoáziával való kiegyezés helyett a külföldi tőke behívását részesítette volna előnyben. Kimutatta, hogy a hazai privatizációs kereslet jóval kisebb, mint azt egyes pártpolitikusok hiszik, így igazi tőkebefektetőkre csak külföldről találhatunk. Ezek a befektetők pedig nem veszélyeztetik a magyar érdekeket. Veszített. Az őszi, hiteljegyes álommal szemben Kupa Mihály pénzügyminiszter lépett fel, apparátusának egy része ellenében, akik lebeszélni igyekeztek a nyílt összeaspásról.

6. Mindez nem kiegyezés, hanem a betelepülés folytatása. A privatizációban nem ideologizáltak, hanem hagyták a „tisztviselői gazdagodást”. A bankoknál beültették saját embereiket az igazgatóságokba és a felügyelőbizottságokba, majd sorsukra bízták őket. A szakszervezetekkel tovább játszották az időhúzás taktikáját a szakszervezeti vagyon ügyében, de amikor az MSZOSZ strájkjal fenyegetőzött a nyár elején, a kormány engedett – Kupa Mihály pénzügyminiszter ellenállása dacára.

7. A Magyar Demokrata Fórum se korábban, se később, soha nem mutatott ekkora pártegységet egyetlen ügyben sem. A parlamenti meghallgatással és az eltávolítással egyetértett nemcsak Csurka István az MDF jobboldaláról, de vezényelte a folyamatot a liberálisnak mondott Kulín Ferenc, és az elítélést igazoló beszédet mondott a liberális Elek István. Teljes összeforrottság volt az MDF és a kormány között is, hiszen minden lépés mögött Antall miniszterelnök állt. Ugyanez a pártegység hiányzott mind a privatizáció, mind a költségvetés, mind az oktatás-, és egészségügy kérdéseiben. Látható volt, hogy ez az egész párt presztízsének az ügye. Aki itt nincs velünk, az ellenünk van. Az MDF-tagoktól a kormánytagokig elvárattott, hogy nyíltan állást foglaljanak a tévé- és rádióellen ellen. Még a hallgatás is gyanúsának minősült.

Miért tekintette a párt és a kormány presztízs-kérdésnek a médiumok ügyét? Mert azt feltételezték, hogy a nemzeti médiumok képesek arra, hogy a gazdasági és a politikai eredményeket semmivé tegyék, vagy éppen ellenkezőleg, ha kell, az eredménytelenséget sikernek mutassák. Meggyőződésük szerint a médiumok fordították el tőlük a választópolgárok szeretetét és hitét, hintettek csüggedést és rosszkedvet. Ha a választások előtt a médiumok ezt folytatják, akkor az MDF elveszíti a választásokat. Ha viszont az eredményeket közlő médiumokkal lehet nekimenni a választásoknak, akkor az MDF-kormányának nincs alternatívája.

8. A parlamenti meghallgatások koncepciój jellege, az elnökök meggyőző magatartása, végül az alkotmányos visszautasítás Göncz Árpád részéről a kormányt és a pártot lehetetlen helyzetbe hozta.

9. Antall kinevezte Katona Tamást miniszterelnökségi államtitkárnak azzal a céllal, hogy megegyezést keressen az ellenzéki pártokkal, a médiumok elnökeivel és a köztársasági elnökkel. A miniszterelnök bevált mintáját követte, amikor a Csurka-féle „húzd meg” után a Katona-féle „ereszd meg” politikát vette elő. Számítása bevált, mert mind az ellenzék, mind a sajtó felelte Katona korábbi viselkedését, és nagy lelkesedéssel üdvözölték a megfontolt és mosolygós tárgyaló fél szerepében. Katona a kormányt és nem a pártot képviselte, így az ügy kikerült mind az MDF liberálisai, mind a Csurka-féle jobbszárny közvetlen befolyása alól.

10. Antall József világhossá tette, hogy egy párt súlyát nem tagjainak száma, politikusaiknak népszerűsége adja, hanem az, hogy az adott párt, frakció hány és milyen fontosságú kormányzati funkciót birtokol, hány minisztere és államtitkára van, és azokon keresztül hány vállalatot, bankot sikerül befolyási körébe vonnia. Azzal, hogy például Torgyán József kiscsorda vezetőt minden vágya ellenére nem engedte be a kormányba, a miniszterelnök kizárta az érdemi döntésekből. Mivel a pártok vezetőivel nem folyik érdemi

egyeztetés, a kormányon kívül levők semmit sem tudhatnak a kulisszák mögött történekekről.

11. Ilyen rendszerváltó gyorsító programokra került sor szinte valamennyi poszt-szocialista államban, így például Lengyelországban a pryspieszenie (gyorsítás), 1990 tavaszától 91 tavaszáig éppen Walesa és Kaczynski vezetésével, ami azután a Mazowiecki-kormány bukásához vezetett. Hasonlóképpen Litvániában a Sajudis révén, amelynek szélsőjobb túlzásait végül a kormányzat is átvette.

12. A Magyar Demokrata Fórumban közeledett az Országos Gyűlés, amelyet különösen jelentőssé tett, hogy az 1992. augusztus 20-ai Csurka-dolgozat fölvetette Antall utódlásának kérdését. Csurka és tábor az Országos Gyűléstől várta, hogy 1. növelje a párt ellenőrzését a kormány felett; 2. népszerű, új programot adjon a pártnak a választásokra; 3. döntsön a pártelnök utódlásának kérdésében; 4. a párt mozgalmi feladatává tegye a médiaháborút és a privatizáció folyamatát. Úgy vélték, hogy a helyes döntési rend az, ha a párt elnöksége elé kerül valamennyi stratégiailag fontos társadalmi ügy, a párt elnöksége dönt róluk, és a kormány ennek alapján kormányoz. Így például hétfőn az elnökség elé kerül a költségvetés tervezete, ahol határoznak róla, amit azután a miniszterelnök a kormány elé visz és eldöntet. És ugyanezen a hétfőn az elnökség megtárgyalja a miniszterelnök előterjesztését, hogy ki legyen a pénzügyminiszter. Ezáltal a párt és vezetése valószínűleg hatalommal rendelkező, és ellenőrizhető a kormányt, hogy hol tér el a párt eredeti célkitűzéseitől és programjától. Csurka 1992 nyarán talán elsőként érezte, hogy megmozdult a föld az MDF-kormány alatt, hogy a kormánypolitika nem győzelemhez segíti a Demokrata Fórumot, hanem biztos vereséghez visz. Csurka István előtt felsejlett, hogy a kormánypolitika csak arra lesz elegendő, hogy az MDF parlamenti erő maradjon, de arra már nem, hogy megszeresse a hatalmat. Ezért szakítást hirdetett a korábbi kormányzati politikával, amelynek népszerűtlenné válását a túlságosan sok engedményben, a paktálásban látta. A kormány, a párt akkor lesz ismét népszerű, ha a rendszerváltó pártból nem a rendszer, hanem a váltást vállalja. Antall utódlása azt jelenti, hogy Csurka szerette volna a folyamatok irányítását visszatéríteni a „lakiteleki elvekhez” és személyiségekhez, szerette volna, ha a miniszterelnök legalább a pártelnökségről lemond, és így kettős politikai vezetés alakul ki. Végül, ha a kormány nem hajlandó merészen bevégíteni a médiumok, a privatizáció, az igazságtétel ügyeibe, mert kezét megköti a parlamentáris rendszer és a Nyugat ellenőrző figyelme, akkor a pártnak, a mozgalomnak kell „segítenie” a kormányt azzal, hogy tagjai és szimpatizánsai időről időre tüntetnek a rádió és a tévé épülete előtt, bojkottálják adásaikat, adatokat gyűjtenek és jelentéseket írnak minden privatizációs visszaélésekről, próbapereket indítanak, feljelentéseket tesznek igazságtételi ügyekben. A választási kampány jelentős részben abból áll, hogy a párttagok és az MDF-szimpatizánsok képviselőikhez, a Bem térhez, a Mikó Körhöz, a Magyar Fórumhoz fordulnak lakossági bejelentéseikkel a liberálkommunisták, a külföldi tőke disznóságai kapcsán, listát készítenek műsorokról és műsorvezetőkről. Az MDF vezetői pedig ugyanúgy járják a városi, falusi kultúrotthonokat, könyvtárakat, klubokat, miként 1987 és 1990 között tették, leleplezve a nőmeneklatúra tulajdon- és hatalomátmentéseit, s biztatva a hallgatóságot, hogy tegye meg bejelentéseit.

13. Antall teljes nyugalommal ismételtette a Kádár-kor életét igéit. A kádári pártban is mindig akkor hivatkoztak a „pártegységre”, a „ne vigyük ki a párt belső ügyeit” tételre, amikor a vezetés veszélyeztetve érezte magát, illetve azon dolgozott, hogy továbbra is fenntartsa az irányítás monopóliumát. Emlékeztetés, hogyan tologatta az MSZMP-pártértekezlet időpontját Kádár János 1987 végén, 1988 elején, hogy hatalmát fenntarthatassa. Hasonlóképpen tett Antall is.

Antall József az MDF-et olyan rendszerváltó pártként igyekezett elfogadtatni, ahol fontosabb a rendszer és rend, a váltás pedig már lezárult, befejeződött. Egyaránt szélsőségnak mondotta a Csurka-féle jobboldalt és a „nemzeti liberálisokat”, de szélsőségeségük abban állt, hogy nem tartották be a „pártnormákat”, nem a párton belül, hanem azon kívül vitatkoztak. Tehát nem az volt a baj, amit mondtak, hanem ahogyan mondták. (Így az egyik MDF képviselő nyugodtan tarthatja a másikat nácinak, csak ezt ne a Népszabadságban közölje, hanem egy belső pártfórumon.) Ez tökéletes ismétlése a Kádár-kor szemfogatásának.

14. Antall 1991 nyarán és őszén Kádár Bélát használta fel Kupa visszatorzítására, majd novemberől Szabó Tamást. A GAM egész működése arra szolgált, hogy a Kupa-program alternatív program-

ját létrehozzák. A GAM-nak azok lettek a miniszterelnök által kijelölt tagjai, akiknek nem, vagy kevés közül volt Kupa személyéhez és programjához. A privatizációs miniszter, a GAM vezetője azon dolgozott, hogy a Pénzügyminisztériumot visszazsorítsa a Költségvetési Hivatal helyzetébe, maga alá pedig egy stratégiai minisztériumot, egy új Tervhivatalt építsen ki. Folyamatosan megszerzte a beavatkozás jogát valamennyi gazdasági kérdésbe. Ellentétben Kupa Mihállyal, neki volt politikai támogatása, személyét elfogadták az MDF radikálisai és liberálisai egyaránt. Látványos térfoglalása megtévesztette, és ugyanazt a hibát vétette, amelyet korábban Kupa Mihály: elhitte magáról, hogy ő lehet a miniszterelnök utóda. Fenntartotta az együttműködést az MDF radikálisaival, egyenrangúként próbált közvetíteni Antall és Csurka között.

15. 1992 során teljesen kicserélődik az Állami Vagyonügynökség vezetői és munkatársi gárdája (csak Csepi Lajos marad), állandósnak a cserék a minisztériumokban. Mire az 1993-as tavasz eleji „negyedik Antall-kormányhoz” érünk, már csak egyetlen gazdasági miniszter és politikai államtitkár van a helyén az 1990-es első kormányból, a Pénzügyminisztériumban már elfogaszottak két minisztert, három politikai államtitkárt, egy közigazgatási államtitkárt, és mindössze egyetlen helyettes államtitkár maradt 1990-ből. De tökéletesen kicserélődik a középvezetői és a munkatársi gárda is.

16. 1992-ben a költségvetés már nagyobb figyelem alatt állt a nyilvánosság előtt, illetve jogszabályilag kötöttebb volt annál, semmint az állam megengedhette volna magának, hogy a költségvetési hiány terhére közvetlenül osztogasson. Így azután a kormány az állami pénzek továbbosztására kerülő utakat talált, amelyek nem estek jogszabályi korlátozások alá. Például jelentős állami vállalati jövedelmeket ömlesztett tovább támogatási formában a Szerencsejáték Rt, a MOL Rt, a Matáv Rt, az MVM Rt szponzorálási, alapítványtevéői szolgáltatásai formájában. Az egyes kormánytagok minisztérium nevében garanciákat vállaltak jogszabályi felhatalmazás nélkül, amelyeket azután állami kötelezettségvállalásként ismertek el. Kupa Mihály a leváltása egyik okaként azt jelölte meg, hogy megpróbálkozott a költségvetési különalakok, a költségvetésen kívüli juttatások, állami kötelezettségvállalások osztogatása-fosztogatása ellen fellépni, amit a kormány érdekelt tagjai nem tűrhettek el.

17. Természetesen szó sincs arról, hogy az Alkotmánybíróság valamiféle ellenhatalom szerepét kívánna betölteni. Mindössze alkotmányos ítéletek tételére és a kormányzati előterjesztéseketől.

Nem feladatomban, hogy a lex Zétényi kapcsán kialakult jogi vitát értékeljem. Mindössze felhívom a figyelmet arra, hogy komolyan vehető jogi vélemény szerint az Alkotmánybíróság ítéletében nem valamely alkotmányos tételre, hanem az „alkotmányos büntetőjog követelményeire”, vagyis egy „láthatatlan alkotmányra” hivatkozott, és ezzel messze kitérte az értelmezés lehetőségét. Ami ebből politikaelméletileg érdekes, hogy a magyar Alkotmánybíróság, sajátos helyzetéből adódóan, egyszerre kényszerül a jogszabályt pótló, politikai vitákat eldöntő szerepe is, így a „láthatatlan alkotmányozás” figyelembe vételére. Ez utóbbin az értendő, hogy az Alkotmánybíróság ítéleteivel igyekszik megalapozni olyan alapelveket, amelyek leírva nincsenek az alkotmányban, de mint elvek biztosítják a távolmaradást a napi politikai küzdelmekről és értékelésekről. Az Alkotmánybíróság pontosan érzi ezt az ellentmondást, ezért írja Sólyom László: „Az Alkotmánybíróságnak ügyelni kell arra, hogy amikor meghúzza azokat a határvonalakat, amelyen túl valamely politikai vagy ideológiai törvényhozói koncepció már nem fér össze az alkotmány alapelveivel, ne hivatkozzon értékekre. Nagyon szerencsésen alakult az Alkotmánybíróság gyakorlata, amely az »alkotmány értékrendje« helyett jogi fogalmakkal operál, és ezek közül emelkedett ki a jogbiztonság, illetve az (elsősorban eljárási) garanciák szerepe. Mivel a rendszerváltás alapkérdéseibe alkotmányosságuk eldöntésével az Alkotmánybíróságnak beleszólása van, igen fontos, hogy éppen a végső fórumon át tud váltani az addig ideológiai és politikai értékekre hivatkozó érvelés a semlegességében általánosabb jogelvi érvelésre. E módszer általános érvényére az Alkotmánybíróság a 11/92. ügyben kifejezetten utal: »A mindig részleges és szubjektív igazságosságnál a tárgyias és formális elvekre támaszkodó jogbiztonság előbbre való.«” Sólyom: Az emberi jogok az Alkotmánybíróság újabb gyakorlatában (Világosság, 1993/1.)

18. Nem véletlen, hogy ez a jobboldal újra meg újra hangoztatja, hogy az Alkotmánybíróság még a kommunista rendszer terméke, bírái liberális bolsevikok.

19. Jellemző, hogy az ÁSZ megállapította a pótköltségvetés formai törvényellenességét, és nem történt semmi. A médiumoknál lefolytatott ÁSZ-vizsgálatok megállapításait a kormány csak akkor fogadta el, ha az érdekében állt.

20. Az ügyesség nem volt hajlandó nyomozást indítani a mosonmagyaróvári sortűz parancskiadójának ügyében, majd egyéves nyomozás után, 1993-ban nem emelt vádat a „guruló dollárok” ügyének gyanúsítottjai ellen.

21. A monetáris politikában némi bizonytalankodással folytatódott a korábbi rendszer, vagyis a Surányi-féle politika. A jegybank konzervatív módon ragaszkodott bizonyos korábban kialakult monetáris szerep betöltéséhez, nem következett be semmiféle monetáris újítás se a deviza-, se az adósság-, se a tartalékolási politikában, és nem javult, hanem inkább romlott a jegybanki pénzügyi információs rendszer hitelessége és naprakészsége. Annál inkább gazdaságpolitizált a jegybank elnöke, aki mind a kabinet, mind a GAM ülésein egy a monetáris politikától független keynesiánus növekedési politikát hirdetett meg, illetve javaslatokat tett a bankrendszer reformjára. E gazdaságpolitikai kijelentéseknek és programoknak nem kell nagyobb jelentőséget tulajdonítanunk az MNB-n belül, annál inkább kívül, a nemzetközi fórumokon és a kormány berkeiben. (Az igazság kedvéért meg kell említeni, hogy már Surányi György is aktív gazdaságpolitikai szereplő volt, aki a költségvetési reformoktól az inflációs kérdésekig határozott álláspontot képviselt: A monetáris politika ekkor sem tartozott a kizárólagosan művelt területek közé.)

22. 1992. március 1-jével a miniszterelnök kinevezte az alelnöket a két intézménybe. Mivel Nahlik Gábor azonnal átalakításokat kezdeményezett, Hankiss Elemér március 3-án felfüggesztette. Ezután elszabadult a pokol. Március 15-én tüntetések zajlottak le a Televízió és a Rádió székházai előtt. A miniszterelnök javasolta a két elnök leváltását. Májusban sor került Gombár Csaba és Hankiss Elemér parlamenti bizottsági meghallgatásaira. A parlamenti bizottságok megszavazták a két elnök visszahívását, a miniszterelnök benyújtotta a leváltási határozatot a köztársasági elnöknek, aki azt nem írta alá. A parlament nyári zarásság a kormány megpróbált új elnökök személyéről tárgyalni az ellenzékkel, de sikertelenül, mert az ellenzék kötötte magát a médiatörvény elfogadásához, illetve nem voltak új elnökjelöltjei. Kialakult a patthelyzet. Az első menetben a kormány veszített.

23. Az Antall-kormány és az MDF gyorsított formában lejátszotta a Kádár-kor öregedési szakaszát. Mintha gyorsított filmen látnánk volna, hogyan lesznek ifjú emberekből gondterhelte férfiak, lehangadó és kopaszodó nyugdíjba menők, majd halálraáztant véniek. S oly mértékben emlékeztettek a két meghallgatási koncepció perben az MSZMP agglomerációjára, hogy az önszorongás minden elemét automatikusan megismételték.

24. Ezek a demokrácia megismételhetetlen és politikailag intézményesíthetetlen pillanatai. Amikor Gombár Csaba, felolvasva nyilatkozatát, a per bírásra csukja az ajtót, mert nem kíván részt venni a komédiájukban, amikor Hankiss Elemér órákon át magyarázza butácska hallgatóinak a demokráciát, sőt még azt is, hogy hogyan csinálna egy okos diktátor, s amikor Göncz Árpád tekintélyével a nemzeti médiumok mögé áll, akkor ez alkalom arra, hogy kihúzzuk magunkat, de arra nem, hogy tartósan e pillanatoknak megfelelően éljünk. A tettek és szavak emlékeztetnek Nagy Imre gesztusára, ahogy felolvassa a Varsói Szerződésből való kilépés nyilatkozatát, ahogy Bibó gépeli a sötét parlamentben memorandumát. Mindez nem valóságos történelmi változat. Az MDF-kormány erkölcsi és politikai irt teremtett, amelyet pillanatokra betölthettek személyiségek. De ebbe a politikai irtbe előbb vagy utóbb politikai pártoknak kellett behatolniuk, azaz valóságos politikai alternatívának. Ezt testesítette meg először a „politikai jövő” hite a Fideszben, amely párt is volt, meg nem is, majd pillanatokra a Demokratikus Chartában, hogy azután átadja helyét a „régis csúf idők” utáni keserűdesztalgiaának.

25. 1992 szeptemberében a Valutaalap és a Világbank közgyűlésén egy évre a Világbank Közgyűlés elnökévé választják a magyar pénzügyminisztert. A Duna-Rajna-Majna-csatorna megnyitásán Antall József az egyedüli, aki a kelet-európai miniszterelnökök közül szót kap. Október 2-án az MDF-et felveszik a Nemzetközi Demokrata Unióba.

26. Erre az egyeztetésre ideológiai szempontból a Csoóri Sándor által vezetett Magyarok Világszövetsége jelöltetett ki, államigaz-

gatási szempontból pedig az Entz Géza irányította Határon Túli Magyarok Kormánybizottsága.

27. A VMDK vajdasági autonómiát kívánna Szerbiában, azon belül pedig egy háromszintű magyar autonómiát: területi autonóm jogállást kapna Szabadka és a Tisza mellék magyar lakta tömbje, a többi magyar többségű település önkormányzati státust, és ezeket egészítené ki a személyi autonómia.

28. Az RMDSZ október 25-i kolozsvári nyilatkozata magáévá tette a területi autonómia és a társnemzeti státus megszerzésének követelését. „A romániai magyarság politikai alanyként államalkotó tényező, s mint ilyen, a román nemzet egyenrangú társa.” A válságból való kitutat a „belső önrendelkezésben”, „önkormányzatban” látja. Ezután vita indult az RMDSZ-en belül is, mivel ez a követelés gyakorlatilag területi autonómiát adna a székegy megyéknek, önkormányzati státust a magyar többségű helységeknél, és személyi autonómiát a szóránymagyarságban. Mivel ezek az igények Románia alkotmányába ütköztek, ez új helyzetbe hozta az RMDSZ-t mint parlamenti pártot, és rontotta viszonyát nemcsak a hatalommal, hanem a román ellenzékkel is, amely elhatárolta magát a követelésektől. Éles viták zajlottak a hármás autonómiáról Kárpátalján is, ahol Beregszász és környéke kíván magának területi autonómiát.

29. Az ukrán–magyar alapszerződés tervezete a kisebbségi jogok elismerése fejében kölcsönös lemondást tartalmazott a határok békés megváltoztatásáról is. Ezt a tervezetet azonban 1992-ben nem terjesztették be a parlamentbe, hanem erre csak 93 májusában került sor. A román–magyar alapszerződés tárgyalásai igen lassan folynak, miután a román fél nem hajlandó elfogadni a magyar követeléseket.

30. 1992 nyarán azt feltételeztem, hogy az MDF-kormány a médiaháborúban fog visszavonulni, hogy a költségvetésben előtremehessen. Úgy gondoltam, hogy az oktatásügyben fog kiegyezni, és a szakszervezetekkel szemben lesz kemény. Nem így történt, ami azt bizonyítja, hogy az elemző logika más, mint a cselekvőé. Nem jobb, nem rosszabb – más.

31. Az augusztus 20-i Csurka-mű ugyancsak az MDF-ben keletkezett lélekanti és politikai űr betöltésére irányult. Ugyanakkor utóvédharc volt mind az országon, mind az MDF-en belül: nem egy növekvő, az utca után a hatalmat is elfoglaló mozgalomról van szó, hanem egy csökkenő, az utcát is veszítő, a hatalom közeléből elkerülő mozgalomról. Ennek a szélsőjobbhoz nem volt és nem lehetett komoly hatalmi esélye Magyarországon. Vezetői akkor kezdtek kiáltozni, amikor ennek az esélytelenségnek a tudatára ébredtek. Nem a választói többség biztonságának, vagy bármi-féle erőszakszervezet, erős gazdasági érdekcsoport támogatásának tudatában írta Csurka a dolgozatát, járta és járja az országot, hanem a vereség hitében. Az MDF vezetése, a kormányfő nemcsak azért nem tudtak komoly ellenállást tanúsítani sokáig, mert egyetértettek a dolgok nagy részében Csurkával, vagy mert a politikai tehetetlenség, lassúság a jellemzőjük, hanem azért is, mert az MDF-et és a kormányt is 92 őszén járta át először a vereség tudata. Egy hanyatló pártnak, egy népszerűtlen kormánynak kellett volna ellenállni a vírusrnak. Az MDF tavasszal abban volt magabiztosan egységes, hogy győzni fogunk, az MDF-nek nincs alternatívája, ősszel pedig már abban váltak egységessé, hogy veszíteni fogunk, csak azt nem tudjuk, hogy mennyire, és abban nem értünk egyet, hogy miért.

32. Katona Tamás nyári „mosolydiplomata” tárgyalásai Göncz Árpáddal és az ellenzékkel nem vezettek érdemi eredményre. A kormány mindenáron előbb akarta a személyi változásokat és utána a médiatorvénnyt, az ellenzék pedig fordítva.

33. Kupa Mihály súlyos politikai (és ami nem mellékes: erkölcsi) hibát követett el, amikor a kormányfő kezébe adta a „megoldás kulcsát”, vagyis a rádió és a televízió költségvetési átszórását. Ez nyilván megnyerte a miniszterelnök, de jóval kevésbé a politikára figyelő nagyközönség tetszését. Majd amikor beült Hankiss Elemér fegyelmi bizottságába és aláírta annak jegyzőkönyvét, végképp elveszítette a függetlenség és szakmai becsületesség látszatát is. Ezek többnek bizonyultak a bűnnél – hibák voltak. Méghozzá tragikomikus hibák, ha figyelembe vesszük, hogy mindezeket azért követte el, hogy megmaradhasson tisztségében, majd méltatlan szerepének jutalmául leváltották.

Katona Tamás kitűnő indítás után egyre jobban belebonyolódott a neki osztott rossz szerepbe. A miniszterelnök „nem osztott neki lapot”, vagyis pontosan annyit adott tudtára és úgy, amennyit saját hatalmi játéka szempontjából fontosnak tartott. Ennek

következtében a politikai államtitkár hol baleknak, hol másodrangú intrikusnak, hol utolsóának értesített férjnek látszott. De a végeredmény a közvéleményben ugyanúgy jött ki: hitel nélküli politikus.

34. Jól ráértett erre Debreczeni József, amikor Csurkát nácinak jellemezte. Nem arról van szó, hogy a magyar politikai életet augusztus 20-a után a náci vagy demokrata, illetve a fasiszta vagy népfrontos ellentét határozná meg. A Csurka-mozgalomnak nincs akkora jelentősége és távlata, hogy ez válhatna a magyar politikai élet tengelyévé. De volt akkora jelentősége és távlata, hogy azt a szeptembert, azt az októbert meghatározza, felírja. Aki ezt az ellentétet visszamenőleg és előre meghosszabbítja, az ugyanolyan hibát követ el, mint az, aki ezt a szeptemberi politikai érületet lekicsinyli.

35. 1992 őszén Nyugat-Európában is rendkívüli társadalmi hatású, hogy keleti érzelmeket, befolyásokat visszhangozva Németország, Ausztria, Franciaország, Olaszország az idegengyűlöletet, az antiszemizmust, a tekintélyelvűség jobb- vagy baloldali formáját választja-e, vagy igyekszik megőrizni az elmúlt évtizedekben felhalmozott demokratikus értékeit és intézményeit. Az országokat, fővárosokat bejáró hatalmas tüntetések a szélsőjobb, a rasszizmus ellen azt mutatták, hogy még van valamiféle európai demokratikus politikai kultúra és értékrend. Ugyanezen az őszön Kelet-Európa egyre jobban kezdett visszacsúszni önmagába, vált társadalmak érzelmei által nemzeti, önerőre támaszkodó, idegenellenes erők játékszerévé. Nem Csurka volt a fontos, hanem hogy Magyarországon is győzedelmeskedhet-e, ami Szlovákiában, Romániában, Szerbiában balról, Horvátországban jobbról, vagy éppen Oroszországban jobbról és balról bekövetkezett, bekövetkezik. A Csurka-féle jobboldal elenyésző erejű. Hatalmát és befolyását az adná, ha akár Nyugaton, akár Keleten tartós szövetségesek-re lelne.

A magyarországi Charta-tüntetés az európai tüntetések méltó párja. Tökéletesen ugyanazt fejezte ki, mint a nyugat-európai tömegmozgalmak: a korábban védettnek érzett társadalmi csoportok ijedelmet és elszánt önvédelmet bármiféle tekintélyelvű rendszerrel szemben. A kivonulók nem azért mentek ki, mert pártok hívták őket, nem azért, mert politikusi szónoklatokat akartak hallani, nem azért, mert egy szabaddemokrata–szocialista együttműködés értékrendje vonzotta őket. Nem kívántak semmilyen mozgalomba belépni. Azért mentek és vitték gyerekeiket, kísérték öreg szüleiket, mert valóban megrémültek az antidemokratikus erők nagyságától és szavaitól. Félték, hogy az a jobboldali nyelv, amelyet nem értenek és nem beszélnek, az lesz a magyar nyelv. Ez a tüntetés, és az európai tüntetések bizonyították, hogy a demokrácia hívei még az utcán is többen vannak, hogy végső soron nincs esélye a szélsőségeknek. Ez a tüntetés éppúgy megismételhetetlen, mint Gömbár Csaba fölállása, vagy Hankiss Elemér demokrácia-órája. A társadalom már tudja, hogy hol van a valódi erő. Még egyszer – legalábbis ebben a fordulóban – nem lehet vele elhitetni, hogy Csurka és társai áttörhetnek. Az újabb demonstrációk csak felmelegítései a szeptemberi tüntetésnek. A demokráciavédő mozgalmak fokozatosan elenyésznek, akárcsak a szélsőjobboldali veszély.

Véleményem szerint a Charta-tüntetés megítélésében követtek el a politikai pártok a legtöbb hibát. Az MDF megpróbálta elhitetni magával, hogy az egésznek nincs jelentősége. Éppúgy nem mert szembenézni vele, mint a taxis blokáddal. A Fidesz csak a politikai pártokat látta a dolog mögött, és az SZDSZ–MSZP összebörülés ellen szót. A Fidesz-vezetők többsége nem érzékelte, hogy itt valóban spontán, nem a politikai erők által tervezett mozgalmakról van szó, amelyre a jelenlévők többsége úgy ment el, hogy reggel még nem volt biztos benne, hogy elmegy. A Fidesz pragmatikusan, érzelmeiktől mentesen viselkedett. Hiányzott belőle az empátia: az, hogy ők nem tartanak Csurka Istványt és a szélsőjobbtól, még nem ok arra, hogy mások félelmét ne érezzék át. Az SZDSZ és részben az MSZP hivatásos politikusai pedig túlságosan is igyekeztek saját hasznukra kihasználni a demonstrációt: a Charta-tüntetésben a Chartát és nem a tüntetést látták.

36. Az ágazati ministerek igényei messze túlnyúltak a lehetőségeken, a Valutalappal jóvá kellett hagyni mind az 1992-es költségvetési hiány a tervezetthez képest háromszorosára növekedését, mind pedig a 93-as ugyancsak magas, a GDP 5%-át meghaladó hiányát. A kormánypártok legalább annyira, ha nem jobban utálták Kupa költségvetési és adóelőterjesztéseit, mint az ellenzéki pártok.

A kormánypárti honatyáknak egyre inkább gondolniuk kellett arra, hogy hogyan magyarízzák meg 1994-ben népszerűtlen döntéseiket, és méginkább arra, hogy hogyan szereznek köztük költségtérítési pénzeket és állami garanciákat az utolsó „békeévben”.

Az ellenzéki politikusok pedig nem feledehtek, hogy mekkora főlényvel utastotta őket vissza a pénzügyminiszter 1991 decemberének éjszakába nyúló költségvetési tárgyalásain. Az Érdekegyeztető Tanácsban nem Kupa, hanem Schamschula György (munkaügyi politikai államtitkár), majd Kiss Gyula (munkaügyi miniszter) tárgyalta, akik közül az előbbi fenn akarta tartani a szakszervezetek kizárását politikáját, az utóbbi pedig az időt húzta káros döntésképtelensége következtében. A pénzügyminiszter úgy oldotta meg a kényes kérdést, hogy külön tárgyalásokat kezdett az érdekképviseletekkel, de hogy, hogy valamennyi kormányelőterjesztést a Munkaügyi Minisztérium fogalmazza meg és miniszter terjeszse elő. A Létminimum Alatt Élők Társasága éhségstrájkjal, majd aláírásgyűjtéssel próbálta visszavonni a kétkulcsos áfa tervezetét, illetve előrehozott választásokat kérészkölni.

37. Andrásfalvy Bertalan művelődési miniszter nem is fogadta el a költségvetési előterjesztést, és a pénzügyminiszternek sikerült valamennyi ágazati minisztériumát végig sértenie. A Valutaalap jóváhagyta a 92-es hiányt, és tárgyalóközlésnek mutatkozott a 93-as költségvetési hiányt illetően is. A parlamenti vitákat visszacsorította, hogy a kormánypártok frakcióülésén kikényszerítették az elfogadást, illetve az ellenzéki pártok harci kedvét lecsökkentették az érdekképviseletekkel való kormányzati megállapodás. Ahhoz képest, hogy mekkora botrány, hosszadalmas huzavona volt várható a költségvetés parlamenti vitájában, az égvilágon nem történt semmi. A pártok mással – főként a médiaháborúval – voltak elfoglalva, és nem jutott eszükbe jobb és hatásosabb, mint a szakszervezeteknek. De a betervezés technikája se adott sok lehetőséget a parlamentnek. A kormány ugyanis benyújtotta a költségvetést a parlamentnek, majd tárgyalásokat kezdett az érdekképviseletekkel. Így a parlamenti képviselők nem tudhatták, hogy most az eredeti változatról, vagy egy érdekképviseletekkel egyeztetett változatról kell-e dönteniük, mely utóbbit nem is ismerhették. A Gazdaságpolitikai Érdekegyeztető Fórum november 20–21-i ülésén pedig jóváhagyta a háromoldalú jövedelempolitikai megállapodást. A LAÉT mozgalmát semmivé tette az Alkotmánybíróság azon döntése, amely kizárta a választások előrehozására irányuló népszavazást.

38. Ez már az az ismert politikai állapot, amikor az erő erőszaknak, a megegyezés gyengeségnek látszik. A felélő tartó politikai erők tehetetlensége – nincs már igazán jó lépés. Ha föbelőnek – gyilkosok. Ha elengednek – már golyójuk sincs. Maguk a hatalom lévő politikai személyiségek is úgy érzik, hogy bármibe kezdenek, minden visszajára fordul. A liberálisabbakban is felémlítik, hogy inkább erőt kellett volna mutatni, hogy hátha mégis Csurkának volt igaza, hiszen az egyezkedéssel nem lehet semmire jutni. Másrészt az erő mutogatók előtt felséjlik, hogy immár az erőszak se ér semmit.

39. Jellemző az Antall–Pető párbeszéd, illetve annak hiánya. Pető Ivánt pártelnökké választása után meghívta a miniszterelnök. Már ki volt tűzve a találkozás időpontja, amikor a médiumokban éppen megesett botrány miatt Pető Iván lemondta a találkozást. Ezért azután Antall József naptárja lett tele, és azóta sem hajlandó Petővel találkozni.

40. Amikor a Csurka-dolgozattal foglalkozó MDF-elnökségi ülésen senki sem állt Csurka mellé, és Antall Józsefnek azt a kikötését, hogy a miniszterelnökséget csak a pártelnökséggel vállalja, egyhangúlag elfogadták, úgy látszott, hogy minden eldőlt. Antall részéről a további vitának, elhatárolódásnak, az ügygel való érdemi foglalatosságának nem volt értelme. Az egyetlen fontos pontnak az Elnökségben az utódlás kérdését tartották, a többi mind csak trófi munkásság. Ha az utódlásnak nem szabad felmerülnie, akkor az ügyet le is vehetjük a napirendről. Feltehetően se Antall József, se az MDF más vezetői nem érzékelték, hogy itt nemcsak egy szokásos csurkai pamfletről van szó, és hogy mind a hazai, mind a nemzetközi közvélemény jelentősen megváltozott. Naponta hallották Csurkát ezen a hangon beszélni, naponta válaszoltak neki ugyanezen a nyelven – nem értették a meglepetést. Hiszen Csurka tegnap, tegnapelőtt is nemzetközi összeküvésről, liberálkommunista maffiáról, zsidó összehunyorításról beszélt. Miért éppen most van ezzel baj? Pontosan a kormányzati köröknek ez az értetlensége vetette fel, hogy vajon nem ugyanazt gondol-

ják-e Antall és barátai, mint amit Csurka mond, vajon nem ugyanúgy azt latolgtatják-e egymás között a miniszterek, hogy „mi magyarok mindig csak rosszul járunk, mert vagy a külföldi vagy a magyarországi zsidók uralma között választhatunk, vagy egyik, vagy másik veszi meg, adja el ezt az országot”.

41. Antall József ugyanazt az írat fizeti, amit Pozsgay Imre 1989-ben. Hívei és támogatói azt várták, hogy határolja el magát főtítkártól, kormányzati tiszttségében határolja el magát pártjától. Nem tette. Vagy ami rosszabb – felemásan tette. Azután elvitte az MSZMP-t a felbomlásig, de képtelen volt új pártot csinálni. Antall végigtaktikázta az MDF-en belül 1992 őszt, lejátszotta az Országos Gyűlést, megnyerte a csatákat, és elveszítette a háborút. Talán a legnagyobb ár, hogy az Országos Gyűlés után a miniszterelnök mégis bevitte a pártot a kormányba, s véget vetett mindenféle szakmai játéknak.

42. Csurka erőszakkal eltávolíthatatlan volt az MDF Országos Gyűlése előtt. Önkéntes távozását Antall József nem tudta elérni. Az országjárások során jött meg Csurka eltávya. Bizony már el tudta képzelni, hogy a párt lelkes tömegei elnökké választják. Antallnak nem Csurka szavazói kellettek, amikor az együttmaradást mutatta a felszínen, hanem be akarta bizonyítani az egész párt előtt, hogy hajlandó a békés kiegyezésre, csak ellenfele az, aki megszege a játékszabályokat. Az Országos Gyűlés után ez tökéletesen igazolódott is, amikor Csurka István ígéretei ellenére folytatta szervező kampányát. Ebben Antall nem veszíthetett: ha Csurka betartja a megállapodást, akkor teljesen elnémetül, elveszíti politikai erejének maradékát is, mehet haza Edericsre kapálni. Ha nem tartja be, akkor előbb vagy utóbb kiszorul a pártból. De mindezek a taktikai bravúrok nem feleltethetik, hogy Csurka lázadása megrázta a pártot, s talán halálos sebet is ejtett rajta. Az MDF világnézetű, ideológiai párt, amelyhez tagjainak jelentős részét szemléleti, kulturális, értékbeli kapcsolat fűzi, és nem pragmatikus, gyakorlatias viszony. Csurka eszmét, követhető ideológiát hirdet, amellyel lehet érzelmileg azonosulni. Antall hatalmat és megélhetést, amellyel persze más az érzelmi azonosulás. Az MDF-tagoknak nehéz kimondaniuk, hogy pártjukból nem maradt egyéb, mint a pöre hatalom és pénzszerzés. S mindez azért is okoz nagyobb zavart, mert ez a hatalom és megélhetés – az MDF-vezetés, a kormány minden magabiztossága ellenére – időbelileg korlátozottoknak látszik.

43. A magyar demokraták vezetői tudják, hogy a jelenlegi koalíció nem győzhet, ezért nem is maradhat fenn. Elképzelhetetlen, hogy a kiszáradt megismételjék 1990-es eredményüket, örülhetnek, ha valamelyik pártjuk bekerül a parlamentbe. Valószínűtlen, hogy az MDF ismét az ország legnagyobb pártja legyen, és az is, hogy a KDNP jelentősen növelje parlamenti helyei számát. Ha pedig ez így van, akkor az MDF-nek szalonképes koalíciós ellenfél kell lennie. Csurka Istvánnal és a Magyar Út mozgalommal elképzelhetetlen bármelyik mai ellenzéki párttal a kormányzati együttműködés. Ezen csak keveset segít, ha a miniszterelnöknek sikerül az a terve, hogy Csurkát kitéleptse a Kisújszálláson összegyűlték, az NDSZ és a Néppárt körébe.

44. Szabó Tamás a miniszterelnök bizalmasai közé számított, aki nek a privatizációs minisztersége egyben felhatalmazást jelentett egy gazdaságirányító csúcstervezet létrehozására. Szabó Tamás Kupa Mihállyal és Boross Péterrel ellentétben MDF-elnökségi tag volt, komoly párttámogatással. (Kupa politikai államtitkáráként azért volt felelős, hogy a parlamenti frakcióval tartsa a kapcsolatot.) Szabónak egyszerre volt szoros viszonya a miniszterelnökkel és környezetével, Csurkával és a Monopoly-csoporttal, valamint az MDF-liberálisnak számító Bod Péter Ákossal és Bogár Lászlóval. A privatizációs folyamat legfőbb irányítójaként források és tisztségek legfőbb elosztójává vált: átoszthatott állami jövedelmeket alapítványokba, saját vállalatokba; kineveztehetett és leváltathatott embereket bankok, vállalatok, állami gazdaságok igazgatótanácsaiba, felügyelő bizottságaiba. Személyi hatalma áttekinthetetlen hatáskörökön, ellenőrizhetetlen intézményeken keresztül kétségkívül nagyobb volt, mint a gazdasági csúcsmiszternek kinevezett pénzügyminiszteré.

45. Az egyre jobban elmérgesedő viszonyban Szabó Tamás megpróbált körvetíteni. Mint ahogy megpróbálta fenntartani jó viszonyát az egymásnak ugró valamennyi pártfrakcióval. Ennek következtében se Antall, se Csurka nem volt boldog, se a liberálisok, se a Monopoly-csoport nem fogadják el többé.

46. Kupa Mihály arra számított, hogy a Csurka-ügy a független szakértő kormány irányába tolja el a közéletet, hogy az MDF rá-

kényszerül az ellenzékkel kötött olyan kompromisszumra, ahol a kormány „ügyvezet” a választásokig. Ha pedig ez nem következne be, akkor csak ki kell várnia, hogy megfelelő politikai pillanatban mint egyetlen elfogadható független szakértő politikai léphessen fel. Antall József viszont mátra látta érettnak az időt. Mindenekelőtt beléptette Boross Pétert a párba, majd az Országos Gyűlésen elnökségi taggá választotta. Kupa Mihályt pedig eltávolította kormányából.

47. Az ifjú tisztek mozgalmának nagy jelentősége van minden modernizációs átalakulásnál. Létezett ilyen kapcsolatrendszer Portugáliában és Spanyolországban, és létezett Magyarországon is a nyolcvanas évek közepétől a fiatal minisztériumi tisztviselők között.

48. Mire éppen létrejött volna valamiféle normális szakmai kapcsolat a közigazgatási államtitkárok között a 92-es év második felében, 93 elején megindult a közigazgatási államtitkárok menekülése, illetve leváltása és cseréje.

49. Ilyen megállapodások voltak az 1990-ben létrejött alapítványi kuratóriumokban, ahol a kormányzati embereket ellenzékiekkel és független személyiségekkel egyensúlyozták ki, ilyen összehangoltság volt az ÁVÜ Igazgató Tanácsában, ahová az ellenzék is jelölhetett képviselőket, ilyen hallgatólagos szabályt tartottak be vállalatok és bankok igazgatóságaiban és felügyelőbizottságaiban 1990-ben és 91-ben. Hallgatólagos konszenzus volt abban is, hogy az államapparátusokban csak a legfelső szinten politizálnak, az apparátusi szakértőket békén hagyják. Ugyancsak hallgatólagos megegyezés volt, hogy a kormány nem bántja az önkormányzatok gazdaságilag kényes ügyeit, cserébe az ellenzék sem indít hadjáratokat kormányzati korrupciógyanus kérdésekben.

50. Az 1991 második felétől tartó offenzívában a kormány személyi hatalmat épít ki valamennyi fontos gazdasági és társadalmi szervezetnél. Politikai megfélemlítésre használják ki a gazdasági rendőrséget.

51. A „damaszkuszi úton” újra egymást tapossák a hitüket és köpönyegüket váltók. A forgalom 1989 elejére emlékeztet. Az általános mentalitás hasonlatos a mindenkor magyar átváltozó viselkedéshez: az óvóhely egyik sarkában egy üldözött zsidót, a másikban egy nyilast rejteget, és a győzelemnek megfelelően számít tanúvallomásaikra.

52. A „veszettek” politikailag öngyilkos, önsorsrontó magatartása, amely valamiféle csodafegyver felbukkanásában reménykedik, vagy éppenséggel saját reménytelen helyzetét mások megtapadásával egyensúlyozza ki, ugyancsak sokat árt a betelepülésnek is. Ahogy az MSZMP-ben egyre kevésbé lehetett együttműködni, közösséget vállalni egy-egy „MSZMP-veszettel”, a kizárókkal, az elbocsátókkal, a rendőri és munkahelyi fenyegetőkkel, ugyanúgy 1992-ben sem lehetett már büntetlenül helyeselni, kezét rázni „MDF-veszettekkel”, kirúgókkal, sértegetőkkel.

53. Csurka István augusztusi dolgozata és a Magyar Fórum cikkei felszólított minden magyar demokrata érzelmű polgárt, hogy harcoljanak a „Hankiss-televízió” és a „Gombár-rádió” ellen. Szeptemberben a szélsőjobb összehozza a legnagyobb tüntetését a televízió előtt, majd október 23-án délután a rádiónál tüntetnek, és este a köztársasági elnököt szidalmazó tömeg egy része a televízió elé vonul.

54. A kormány novemberben fegyelmet indított Hankiss Elemér televízióelnök ellen, és egy háromtagú kormánybizottság – Kiss Gyula (FKgP, munkaügyi miniszter), Füzessy Tibor (KDNP, a Nemzetbiztonsági Hivatal elnöke), Kupa Mihály (pénzügyminiszter) – vizsgálta Hankiss Elemér fegyelmi vétségeit, amelyekben el is marasztalta. Decemberben Kupa Mihály javasolta a két szervezet költséghelyének áttételét a Miniszterelnökség alá. Ez utóbbi végképp lehetetlenné tette az elnökök önálló működését, hiszen ezentúl valamennyi gazdasági döntésükben alá voltak vetve a kormánynak.

55. A médiatörvény el nem fogadásában megint kölcsönös felelőssége van a parlamenti pártoknak, kormány- és ellenzéki oldalon egyaránt.

56. Ha 1991 második felében vagy 1992 elején foglalja el a nemzeti médiumokat, akkor valószínűleg jelentősebb „átállásra” került volna sor, akkor nevesebb újságírók is el tudják képzelni a kormánnyal való tartósabb együttműködést. A dolog érthető. A televíziózást és a rádiózást nem lehet otthon vagy az írott sajtóban csinálni, nem lehet hosszú hónapokra, nemhogy évekre kimenni, a közönség elől eltűnni, így a tömegkommunikációs sze-

mélyiségeknek természetes választása a kompromisszum. 1991-ben és 92 elején a kormányzat nagyon is tartósnak, választék nélkülinek látszott, a 94-es választás nagyon messze volt. Ha pedig a kormánynak sikerül nagyobb szakmai tekintéllyel rendelkező újságírókkal megegyeznie, együttműködni, akkor a két intézmény átállítása bekövetkezhetett volna. De 1992 végén, 1993 elején a kormány helyzete összehasonlíthatatlanul rosszabb volt, és 1994 nemcsak sokkal közelebb látszott, hanem körvonalazódott az is, hogy a kormánypártok esélyei a választáson nem győzelmiék. Ilyen körülmények között, a szakmához hosszú távon ragaszkodók többször is meggondolják, hogy a kormányzat „zsoldjába” álljanak. Természetesen nem állnak csoportosan, közösségileg ellen, de nem is állnak át csoportosan. És minden hónap, hét, nap a kormány ellen dolgozik.

57. A kormányzati behatolás akár a médiumoknál, akár a bankokban vagy a nagy iparvállalatokban erős ellenhatást váltott ki az egzisztenciális fenyegetettség miatt. Azok az újságírók, bankárok, vállalati vezetők, akik korábban nem, vagy kevésbé éltek át karrierfélelmet, nem voltak fenyegetettek létükben a Kádár-korban, most első ízben szorultak a sarokba. Az egzisztenciális fenyegetettség dühös bosszúvágyat ébreszt, a visszavágás indulatát. Az MDF-kormány személyi politikája ezeket az ellenérzéseket azért is engedi kifejlődni, mert mint rossz vadász, rendre ingerli, megsebesíti a vadállatot, de nem tudja megölni. A megsebesített vadállatnál pedig nincs veszélyesebb. Amire nem készítette az 1988-90-es fordulat a vezető televíziós és rádiós újságírókat, nevezetesen sorsuk egészének átgondolására, az 1992 év végén, 1993 elején bekövetkező fordulat már rákényszerítette őket. Fel-tétette velük az egyéni, vagy közösségi ellenállás, az egyéni vagy közösségi alkudozás nehéz kérdéseit. De akár az egyéni ellenállás akár a megalkuvás következtetéseire jutottak, ezek a sebzett elit újságírók semmiképpen sem MDF és kormánypárti rokonszenvű döntéseket vontak le ebből a szembenézésből. Ha ellenálltak, azért, ha gyávák voltak, azért jegyezték meg maguknak a kormányzati eljárásokat.

58. A kormány és a pártjai rendre arra hivatkoztak, hogy a dolgok rendben mennek, sikereik vannak a gazdaságban, a külpolitikában stb., csak éppen a nemzeti médiumok eltorzítják és meghamisítják azokat. Többek között nem engedik, hogy a miniszterek és államtitkárok, a kormánypárti politikusok kifejtsek az álláspontjukat. Ez az állítás ugyan nem felelt meg a valóságnak, de mint sérelmi politika hatást keltett. Csakhogy a sérelem megszűnt, a miniszterek állandóan beszélhetnek, beszélhetnének a televízióban és a rádióban. És valamennyi kormányzati siker beolvasható. Eppen ez a baj. A sikerpropaganda nem javítja, hanem rontja a kormány helyzetét. Minél többször jelennek meg miniszterei a képernyőn, hallatszanak a rádióban, annál nagyobb baj ez a kormánynak. Ugyanabba a helyzetbe kerültek, mint a parlamenti közvetítésekkel. Amíg nem voltak, sérelmezhetők, hogy a nép nem látja őket. Ma jobb lenne ugyanezen politikusok számára, ha nem kerülnének a nép szeme elé.

59. Az MDF-kormánynak, a pártnak nincs közös sérelme. A sérelmi logika lényege, hogy a sérelemnek tartósan fenn kell maradnia, hogy a sértetteknek folyamatosan legyen okuk a sérelemre. A kormányzat és a párt 1993-ban már a külföldre, a cserbenhagyó Nyugatra próbál megsértődni, de ez már korántsem olyan könnyű, mint a „liberális” sajtóra.

60. A magyar gazdasági fejlődés karakterét a nyugatiak szemében az 1968 óta tartó reformfolyamatnak 1990 utáni világos folytatása jelentette. Magyarország azért az első, mert jóval előbb kezdett hozzá az átalakításokhoz, mint a többiek, ezért nem kell már átmennie bizonyos nehézségeken. A nyugatiak meglepve érzékelik, hogy a magyarok a reformmúlt ellenére ugyanolyan bajban vannak, mint azok, akiknél nem voltak reformok. Akkor vagy a korábbi reformok nem értek annyit, mint amennyit állítottak róluk, vagy az 1990 óta folytatott gazdaságpolitika nem tudott élni a reformfolyamatból származó előnyökkel.

Továbbá, ha a magyar gazdaság karaktere éppen az, hogy nincs karaktere, vagyis éppen olyan áttekinthetetlen és zavaros, mint az olaszoké, akkor ez a fejlődést végképp nem szeretik Washingtonban vagy Berlinben, Londonban vagy Párizsban.

61. A nyugatiak számára érthető és markáns 1992 őszén Václav Klaus cseh és Hanna Suchocka lengyel miniszterelnökök gazdaságpolitikai elzásztása. Tudják, hogy mit akarnak a költségvetési hiánnyal, mit a privatizációval stb. Most tekintsünk el attól, hogy

akár Klaus, akár Suchocka esetében mennyi a retorika és mennyi a valóság. A lényeg az, hogy felfogható a Nyugat számára. De hol van, miben fejeződik ki a magyar gazdaságpolitika? Ki irányítja?

62. A Csurka-dolgozatot és a szélsőjobboldali tüntetéseket, valamint a kormány vonakodását a Csurkától való elhatárolásban a nyugati megfigyelők úgy értékelték, hogy a magyar társadalomban a többi kelet-európai társadalomhoz hasonlóan szélsőséges tendenciák indultak el, amelyek nagy tömegek mozgására képesek, ezért komolyan kell venni őket mind az utcán, mind pedig a választásokon. Az ellentűntetés és Csurka fokozatos kiszorítása arról győzte meg a megfigyelőket, hogy a társadalomban nincs Csurkának és a szélsőjobbnak komoly ereje, de van az MDF-ben és a kormányban.

63. A nyugat-európai rasszizmusnak nincs igazi értelmiségi világa, szellemi élete. A kelet-európai szélsőjobbnak van néhány „kiemelkedő” ideológusa Oroszországban, Litvániában, Lengyelországban vagy Romániában. De Csurka István kétségkívül az egyik legjobb összefoglalója a szélsőjobb eszméinek: a világ amerikai-acionista összeesküvésévé való elképzelése, a nemzetközi pénzügyi intézmények összeesküvő jellege, a társadalmak faji alapon való megkülönböztetése, az antikapitalizmus és antikommunizmus, az antiliberalizmus és az antiszocializmus összekapcsolása, a jogállamiság elvetése, a nemzeti alapú sérelmi politizálás.

64. Ha Csurka azonnal elítéltetik pártja és a kormány által, akkor a hatás jelentéktelen. Mivel dolgozatát csak felemásan ítélte el a kormány, és mivel tovább tehetette nyilatkozatait a kormánypárton belülről, a Nyugat hivatalosnak ítélte – és elítélte. Nem lehet büntetlenül a határok megváltoztatásáról beszélni egy kormánypárt alelnökéként. És mivel a kormány vélekedése nem volt egyértelmű, joggal tulajdonították Csurka szavait hivatalos nyilatkozatnak. Nem felel meg az igazságnak, hogy a Csurka-ügyet csak néhány liberális politikus – például Tom Lantos amerikai képviselő – fújta fel, és nem keltett komoly hatást. A Csurka-ügy valamennyi nyugati politikai erőre hatott, és elítélte a liberálistól a szocialistáig, a kereszténydemokratától a konzervatívokig mindenki. De leginkább elítélték azt a kormányzó pártot, amelyik soraiban megtartotta, és azt a kormányt, amely nem tett meg mindent az elszigetelésére. Vártak egy hónapot, hátha megtörténik az elhatárolás. Nem történt, vagy nem eléggé történt meg. Vártak két hónapot, hátha nem engedi a kormány nyilatkozni Csurka Istvánt. Engedték. És ekkor jelezték, hogy ilyen emberrel, ilyen nézetekkel nem szabad egy pártban lenni. Ismétlem, hogy ez az időszak Nyugat-Európában a rasszizmustól való elhatárolás tömegmozgalmi, amelyek nem baloldali mozgalmak, hanem felölelik a parlamentáris erőket jobbról, középről és balról, valamint valamennyi tekintélyes intézményt az egyháztól az akadémiáig. És ugyanez győz az Egyesült Államokban az a Bill Clinton, akinek egész választási értékrendje anti-rasszista és antinacionalista. Semmit nem javított a nyugati nyomáson, hogy az Antall-kormány a médiumokat tette felelőssé a Csurka-ügyben, és a hazai és nemzetközi sajtót hibáztatta. Az pedig véglegesen lerontotta a kormányzati képet, amikor a miniszterelnök és csapata „megsértődött” a Nyugatra, és többszörösen tudomásukra hozta, kioktatta őket, hogy mit vár el a magyar kormány tőlük.

65. Az csak keveset segít rajtunk magyarokon, hogy a szlováko-

kat nálunk egy fokkal jobban ítélték el, hogy nacionalistáknak tartották Magyarországnál.

66. Jól mutatja a magyar kormány helyzetét, hogy Antall miniszterelnök 1992 októberé óta nem találkozott a nyugati világ egyetlen jelentős vezetőjével sem, hogy a külügyminiszter ugyancsak magánemberként jutott el az amerikai adminisztrációhoz (a Clinton-adminisztráció látványosan nem vesz tudomást a magyar kormányról) stb. Természetesen ez nem jelenti a teljes kizáródást, például a gazdasági kapcsolatok megszakítását.

Ugyanakkor a köztársasági elnöknek 1992 őszén és 93 tavaszán jelentős meghívásai, találkozási voltak, ami arra mutat, hogy nem az ország, hanem kormánya került karanténba.

67. Antall József azonnal meghívta látogatásra az éppen megválasztott Meciar szlovák miniszterelnököt. Meciar arra használta fel a találkozót, hogy otthon arról számoljon be: a magyarok hozzájárultak Bős továbbépítéséhez, és a szlovák kormánya bízza a magyar nemzetiség kezelésének kérdését. Ez az ügyes és balkáni húzás kényszerhelyzethez hozta a magyar kormányt: vagy elismerik, hogy engedelmeket tettek és megállapodtak a magyar közvélemény és a szlovákiai magyarok háta mögött, vagy cáfolják azt. Ha elismerik – Arad. (Ugyanúgy járnak, mint Grósz Károly Ceausescuval szemben az 1988 augusztusi aradi csúcsstalálkozóval.) Ha cáfolják – lám, a magyarok nem tartják be a szavukat, nem akarnak megegyezni, hiteltelenek stb. A magyar kormány természetesen cáfolta a nemlétező megállapodást. Majd a magyar miniszterelnök éles nürnbergi beszéde szinte minden kapcsolatot megszakított.

68. Az RMDSZ 1993 év eleji kongresszusán visszavonta a kolozvári nyilatkozatot, és letett arról a követelésről, hogy alkotmánymódosítással elérje a társnemzeti státust, valamint barcoljon a területi autonómiáért. A kongresszusnak ez az irányvonala tette lehetővé, hogy az RMDSZ továbbra is együttműködjön a román demokratikus ellenzékkel.

69. Az MDF-vezetők többször baloldali pártokként „bélyegtek meg” nemcsak az MSZP-t, hanem az SZDSZ-t és a Fideszt is. Ez utóbbi magát jobboldali pártként azonosította és 1992 őszén mindent megtejt azért, hogy a magyar „litvanizálódást” elítélje, az SZDSZ és MSZP között esetleg kialakuló „baloldali blokkot” szétzúzza. Ennek érdekében a Fidesz ugyancsak támadta a baloldali nosztalgiait, megkérdőjelezte az utolsó „reformkommunista kormány” szakértelmét. A Fidesz vezetése kétfrontos harcba kezdett a jobboldali és a litvanizálódást jelentő baloldali veszéllyel szemben.

70. A litván és magyar politikai helyzetben hasonlatosság, hogy a jobboldali kormányzatok a válságért nem a kommunistákat, hanem a reformkommunistákat teszik felelőssé, és a reformkommunisták rendszerváltó érdemeit és szakértelmét vonják kétségbe. Ez azonban olyan csapda, ami nemcsak Litvániában, hanem Magyarországon is a kormányt ejti rabul. Mind Litvániában, mind Magyarországon a reformkommunistáknak valóságos érdemeik voltak a fordulatban, és rendelkeztek olyan szakértelemmel, mint az utánuk következők. S 1989–90-el ellentétben, amikor az ortodox és reformer kommunisták, szocialisták összemossa a választásokon eredményeket hozott a jobboldalnak, 1992-ben már bukás-hoz vezet. A társadalom kellő távolságból figyelni a nyolcvanas évek végét ahhoz, hogy ezt a történelmi magyarázatot ma ne fogadja el.

BOJTÁR ENDRE ÚJ KÖNYVE*

KELET-EURÓPA VAGY KÖZÉP-EURÓPA?

„E kötet írásai a nyolcvanas években születtek, s ott folytatják, ahol az előző könyvem (*Egy kelet-européer az irodalomelméletben*) abbahagyta. Hogy a szellemi munka oly sokra tartott folytonosságát és folyamatosságát most bizonyítani tudom, azt én a cenzúrának köszönhetem: e kötet címadó nyitódarabja az előző könyv záródarabja lett volna annak idején, ha az éber kultúracsőszök ki nem hagyatják. (Így a többi írás egyetlen betű változtatás nélkül jelenhetett meg.)”

*2000 / SZÁZADVÉG KIADÁS MCMXCIII BUDAPEST. ÁRA 280 FORINT

KÖNYVET A KÖNYVESBOLTÓL

A könyvesboltnak nincs alternatívája

PONT KÖNYVESBOLT ÉS TEÁZÓ
BUDAPEST V. MÉRLEG UTCA 6. TELEFON: 117-2853

Rasszizmus és etnicizmus Hollandiában

MEINDERT FENNEMA

Hollandiában a rasszizmus két traumatikus élménnyel kapcsolódott össze: az egyik a német megszállás és a holocaust, a második a holland birodalmi politika kényszerű megszűnése. Mindkét esemény büntudatot és szégyenérzetet keltett. A holocaust azért, mert – bár a hollandok nem vonhatók érte felelősségre – rengeteg zsidót hurcoltak el a német és lengyel koncentrációs táborokba anélkül, hogy ez honfitársaik erőteljes tiltakozásába ütközött volna. A hollandoknak azzal a ténnyel is el kellett számolniuk, hogy az 1941. februári náciellenes tüntetés ellenére a holland zsidók 75%-át elvitték, ami jóval magasabb arány, mint a többi megszállt országban, akár Belgiumban, akár a hírhedten antiszemita Franciaországban. Ebben a büntudattal terhelt Hollandiában nem maradt hely az antiszemitizmus számára, bár néhány cinikus elme hozzáténné, hogy azért nem, mert az antiszemitizmus tárgyát megsemmisítették. Azt azonban soha nem vizsgálták alaposan, hogy ez miként történhetett. Noha nem okozott akkora traumát, mint Németországban, az antiszemitizmus továbbra is fenyegető rémként lebeg az emberek feje fölött.

A dekolonializáció fájdalmas élménye pedig lehetetlené tette, hogy a hollandok feldolgozzák a gyarmatosítás tapasztalatait. A politikai elit arra kényszerült, hogy elismerje az Indonéz Köztársaság győzelmét, egy olyan győzelmet, amely nem katonai alapon, hanem az indonéz nacionalisták politikai és diplomáciai manőverei révén jött létre. A hollandok úgy érezték, hogy a világ cserbenhagyta őket, annál is inkább, mert azt a Sukarnót támogatta, aki a holland gyarmatok japán megszállása alatt kollaborált az ellenséggel. Őt tartották az indonéz Quislingnek. Így az a két „rendőri akció”, melyet a hollandok Indonéziában végrehajtottak, nem gyarmati háborúnak, hanem a nacionalista huligánokkal és politikai árulókkal szembeni katonai hadműveletnek tűnt. A hollandok csak az új szövetséges, az USA nyomására adták át a hatalmat a „Sukarno-klikknek”. 1949 decembere, Indonézia függetlenségének kikiáltása után ez a téma soha nem került a nyilvánosság elé. Rengeteg félig holland, félig indonéz származású embernek kellett Hollandiába menekülnie azok közül, akik a gyarmati erők oldalán álltak a konfliktusban. A holland kormány nem utasíthatta vissza őket, s így mintegy kétszáz ezer indo menekült érkezett az anyaországba. Bár legtöbbször meglehetősen hűvösnek találta a fogadtatást, a holland társadalomba való integrálódásukat nagy sikerként könyvelték el. Amikor nemrég Utrechtben, egy marokkói családost ért atrocitás kapcsán megkérdeztek egy tősgyökeres hollandot, így beszélt:

„Még a marokkóiak sem akarnak több idegent a szomszédságban. Képzeld, ezt még a magukfajta sem kívánja. Nézzé, a zsidókat és a szurinámiakat védeni és tisztelni kell. Ezek az emberek eleget szenvedtek a háború alatt. A négerök pedig mindig rabszolgák voltak. De a marokkóiak csak azért jöttek ide, hogy élőködjének rajtunk. Ezt így megírhatja az újságban.”

Válóban létezett egy széles antirasszista egyetértés a holland társadalomban, mely azon alapult, hogy a rasszizmust tabuként kezelte. Ez némi előnnyel járt az áldozatokra nézve, mert megvédte őket az inzultusoktól. Megnehezítette viszont, hogy bizonyos társadalmi jelenségeket rasszistának nevezzenek. Az a néhány kutató, aki ezen a területen dolgozott, kitartóan érvelt amellett, hogy Hollandiában a faji megkülönböztetés nem rasszizmuson, hanem előítéleten alapul. Ezt úgy érték el, hogy a rasszizmust nagyon szűk határokon belül definiálták, olyan „tudományos” elméletként, mely bizonyos emberi fajok alsóbbrendűségéről szól. Persze kevés holland akadt, aki rasszista érzéseit ilyen nyílt és kidolgozott elméletre alapozta volna. Legtöbbször azért különböztetik meg az idegeneket, „mert ők mások”, és ez az attitűd a kutatók szerint nem elég ok arra, hogy rasszistának nevezzük őket.

A rasszizmus szűk megközelítése súlyos hátrányokkal járt. Egyrészt elkésértette a holland rasszizmus áldozatait. Azokat, akik a (volt) gyarmatokról vándoroltak be, s akiknek a tapasztalatait nem tartották relevánsnak, és a holocaust zsidó túlélőit, akikről elvárták, hogy úgy tegyenek, mintha semmi se történt volna, és magukra hagyták őket gyászukkal és félelmeikkel.

Másrészt e felfogás megakadályozta, hogy komolyan megvizsgálják a háború utáni rasszizmus különböző fajtáit, különösen azokat, amelyek a haldokló iparágakba csábított képesítés nélküli vendégmunkásokat érintették. A vendégmunkásokkal egyáltalán nem úgy bántak, ahogyan egy vendéggel szokás. Kizárták őket a társadalomból, barakkokba és lakókocsikba helyezték őket, és elvárták tőlük, hogy az első szóra hazamenjenek.

Létezett egy széles körű közmegegyezés arról, hogy a fajgyűlölet nem tolerálható, de abban nem tudtak egyetérteni a politikusok, hogy mi is az pontosan, ami ellen harcolnak. Ez nem jelenti azt, hogy a kormánypolitika rosszabb lett volna bármely más országban tapasztalhatónál, vagy különösebben hatástalan lett volna. Inkább azt jelenti, hogy sokkal kevésbé volt hatékony, mint amennyire a lehetőségei engedték.

Szerintem a holland állam figyelmen kívül hagyta a

A szerző az Amszterdami Egyetem Politikatudományi Tanszékén tanít. Tanulmányát kéziratból közöljük.

rassizmust ott, ahol az valójában megjelent, másutt viszont alaptalan vádaknak engedett.

Az alábbiakat a gyarmati rasszizmus és az etnicizmus közötti különbséget fogom megvizsgálni, majd a mássághoz való jogról szólok. Végül röviden kitérek az etnikai pluralizmus és a demokrácia kapcsolatára.

A rasszizmusról

A modern rasszizmus ritkán fogalmazódik meg biológiai terminusokban. Mostanában még a dél-afrikai apartheid is kulturális érvek mögé bújik. A legkifinomultabb rasszista ideológiákban még az adott csoport kultúrája sem kell hogy alsóbbrendű legyen. Az új-rasszizmus logikája szerint elégséges feltétel, hogy e kultúra összeegyeztethetetlen az uralkodó kultúrával. Ezen az alapon védhetővé válik az apartheid Afrikában vagy a bevándorló munkások kiutasítása a nyugat-európai országokból. Az összeegyeztethetlenség okát sose magyarázzák meg, s az sem válik világossá, hogy a feltételezett nemzeti kultúra mitől tekinthető egy-neműnek.*

Véleményem szerint olyan meghatározásból kell kiindulnunk, mely a kirekesztés, a diszkrimináció és az erőszak különböző formáit az öröklött fizikai tulajdonságokban észlelt különbségekkel kapcsolja össze. A rasszizmus ebben az értelemben olyan diszkurzus, mely az embereket fizikai tulajdonságaik alapján különbözteti meg, ezeket társadalmi tulajdonságokkal kombinálja, mindkettőről azt feltételezve, hogy öröklődik, és meghatározott társadalmi pozíciókat jelöl ki az így megkülönböztetett faji vagy kulturális csoportok számára.

Gyarmati rasszizmus. A nyugati féltekén megjelent fagyűlöletet gyakran azonosítják a gyarmati rasszizmussal. Kolumbusz idején a rasszista diszkurzus még nem létezett. Az indiánok leigázása igazolható volt az akkori diszkurzus, a teológiai gondolkodás szerint. Alkalmasak-e az indiánok a szentség befogadására, vagy pogányként kell-e meghalniuk? Ez volt a Sepulveda és Las Casas közötti vita lényege. Sepulveda az utóbbi mellett érvelt, és azt a következtetést vonta le, hogy az indiánok természetüknél fogva rabszolgák, mely kategóriát még Arisztotelész vezetett be. Las Casas ellenkező véleményen volt: az indiánok ugyanúgy Ádám lezármazottai, mint az európaiak, s így (potenciális) keresztényeknek kell tekinteni őket. 1537-ben – amikor az indiánokat Santo Domingón gyakorlatilag már kiirtották – a Szentszék átvette Las Casas álláspontját.

Mivel Las Casas meg akarta menteni az indiánokat, azt javasolta, hogy Afrikából hozzanak rabszolgákat azokra a munkákra, melyeket korábban az indiánok végeztek. A rabszolga-kereskedelem a 16. században kezdődött, s tetőpontja a 18. századra tehető. A 18. századig azonban a rasszista ideológia nem vált uralkodóvá. Bár a „fekete” etiópiaiak és a „fehér” indiánok már 1516-ban egy kategóriába kerültek, a 16–17. században a gyarmati gondolkodás még nem volt rasszista a szó modern, „tudományos” értelmében. A modern rasszizmus paradox módon a felvilágosodás korában virágzott, és közvetlenül, bár azzal ellentétes módon, a felvilágosodás filozófiájával függött össze.

A gyarmati rasszizmus alkotta ugyanis a természetjogi

* Azzal az új-rasszista szlogenel szemben, hogy „Németország a németeké”, az antirasszisták kitaláltak egy másikat: „Majd” mindenki idegen, szinte mindenhol.”

felfogás ellenpontját. Ha mindenkinek joga van az Élethez, a Szabadsághoz és a Tulajdonhoz, nehéz megmagyarázni, hogy miként lehet bizonyos embereket megfosztani ezektől a jogoktól a gyarmatokon. A rabszolgamunka csak azzal az érveléssel volt összeegyeztethető az anyaországi liberális ideológiával és gyakorlattal, mely szerint a rabszolgák nem tekinthetők természetes jogokkal megáldott emberi lényeknek.

Eleinte klimatológiai elméletekkel kísérleteztek, például Buffon (1752). A rasszista érvek részletes felsorolása Buffon egyik kortársa, Montesquieu nevéhez fűződik. A *törvények szelleme* című munkájának (1748) gyakran idézett bekezdésében szarkasztikusan fejti ki a kor rasszista nézeteit. A 18. századi francia filozófusok nagy része támada a rabszolgaságot, mondván, hogy semmi sem indokolja, hogy az afrikaiaktól megtagadják természetes jogaikat. Condorcet volt a legszókimondóbb a fekete rabszolgaságról írott pamfletjében. A *Levél a fekete rabszolgákhoz* így kezdődik:

„Bár a bőröm színe más, mint a tiétek, mindig felebarátainknak tartottalak titeket. A természet benneteket ugyanazzal a lélekkel, ugyanazzal az értelemmel és ugyanazzal az erényekkel áldott meg, mint a fehéréket. De összehasonlításomat az Európában élő fehérekre korlátozom, hogy ne sértselek meg benneteket azzal, hogy a gyarmatokon lévő fehérekkel mérlek össze titeket.”

Condorcet rabszolga-felszabadító programja mindazonáltal rendkívül mérsékelt volt: jól kidolgozott ütemterve szerint mintegy 70 évig tartott volna, míg az utolsó rabszolga is szabadul. Az már a sors iróniája, hogy a francia gyarmatokon 13 év múlva megszűnt a rabszolgaság, de nem Condorcet és társai nyomására, hanem a Santo Domingó-i sikeres rabszorgalázadás eredményeképpen. A sors iróniája az is, hogy Condorcet jóslata a rabszolga-felszabadítás ütemezéséről Amerikában beigazolódott. 1864-ig tartott, míg a rabszolgaság hivatalosan megszűnt a holland gyarmatokon. Bár Condorcet a rabszolgaság megszüntetése mellett volt, nem támada a gyarmati rendszer egészét. Természetesen támogatta a nemzetek önrendelkezését, de úgy vélte, hogy nem minden nép érett még erre. „*Létezik-e olyan terület* – teszi fel a szónoki kérdést Condorcet –, *melynek lakói sosem lesznek szabadok, és ahol sosem teljesül be az Ész uralma?*” Válasza határozott nem, de hozzát teszi, hogy a haladó nemzeteknek – főleg az Egyesült Államoknak és Franciaországnak – segíteniük kell az elmaradottabb népeket a felvilágosodáshoz vezető úton.

Etnicizmus

Jóllehet egyes szerzők az etnicizmus fogalmát a (biológiai) rasszizmus kulturális változatára alkalmazzák, mi a rasszizmus azon válfajának meghatározására használjuk, amely fogalmilag az etnocentrizmussal rokonítható. A széles értelemben vett etnocentrizmus régebbi keletű, mint a gyarmati rasszizmus, és legáltalánosabb formájában az idegenektől való félelemmel azonosítható.

Az etnicizmus szűkebb értelmezésében a nemzetiség fogalmával függ össze. A nemzet egy „elképzelt közösség”, amely Sieyès szerint „mindenek előtt való, mindennek a kezdete”. Ez az elképzelt közösség a francia forradalom idején nemcsak etnikai közösséget jelentett, hanem politikai program is volt. A nacionalizmus elsősorban nem más nemzetek, hanem az *ancien régime* ellen irányult. Sieyès mindent megtett, hogy bizonyítsa: a nemesség, mely nem ismerte el a

nép szuverenitását, kizárta magát a nemzetből. Azt is megpróbálta igazolni, hogy a francia nemesség és a harmadik rend etnikai eredete különböző.

Ebből fakadóan akkoriban teljesen elfogadhatónak tartották, hogy a polgárok más nemzetek függetlenségi harcaiban részt vegyenek. A francia Lafayette az amerikai függetlenségi háborúban harcolt önkéntesként, az angol Tom Paine pedig a francia forradalomban jeleskedett, s még a Nemzetgyűlés tagja is lett. A korai liberális gondolkodásban a nemzet fogalma nem elsősorban etnikai vagy kulturális, hanem politikai azonosságot takart. A nacionalizmus paradox módon nem etnicista, hanem internacionalista ideológiaként indult.

Az etnikai identitás sokkal korábbi, mint a nemzeti identitás. Az az érzés, hogy valaki fríz, török vagy görög, jóval a nemzetállamok kialakulása előtt létezett. Államok léteztek, de nem törekedtek kulturális homogenitásra és egységre. A modern nemzetállam három forradalom eredményeképpen jött létre, melyek a különböző országokban más-más időpontban és eltérő ütemben zajlottak le. Az első ipari forradalomnak szokás nevezni. A második forradalom a közigazgatást centralizálta, a harmadik pedig a kulturális koordináció területén zajlott le.

Mi köze van ennek a rasszizmushoz, tehetnénk fel a kérdést. A nemzeti identitás kialakítása egyben kirekesztési folyamat is. Egy nemzeti közösség meghatározásakor automatikusan kizáródnak azok, akik nem tartoznak ehhez a nemzeti közösséghez. Figyeljük meg ezt a holland népdalt:

*Alle man van Neerlands stam
Voelen zich des vaadren zonen,
Willen graag op het plekje wenen,
Dat hen tot hun erfdeel kwam...*

(Mindenki, aki a holland törzs leszármazottja, az apák fiának érzi magát, és azon a helyen akar élni, amely az ő öröksége.) Az etnicitás minden tartozéka megtalálható ebben a néhány sorban: a közös eredet (mely tisztán apaí ágú) és egy törvényes örökség részét képező terület. Ez a népdal a nemzeti mítosz „szubjektív” és „objektív” elemeit ötvözi: az első és a negyedik sor objektív körülményekre utal, míg a második és a harmadik a közösséghez tartozás vágyát fejezi ki. A dalocska a genealógiai összetevőket egy politikai-kulturális projekttel kapcsolja össze. Az ember azon a helyen szeretne élni, melyet a történelem rendelt számára.

A nemzeti diszkurzus kialakult mintát követ, és mindig tartalmazza a következőket: a szabadság mítoszt: ahogy a hollandok lerázták a spanyol igtát. Az aranykor mítoszt: melyben a Holland Birodalom megszerezte az uralmat a világ felett, és boldogság és gazdagság köszöntött az országra. A hanyatlás mítoszt: ahogy a bátorság hiánya és a túlzott bőség dekadenciát okozott. Az újraéledés mítoszt: melyben az új nemzedék átveszi az alapító atyák örökségét, hogy felelőssé a nemzet nagyszerű múltját, és beteljesítse az ország sorsát.

A nemzeti mítosz eredendően etnicista, valami általános megfogalmazott Másság ellen irányul. A Másság az idegent jelenti, akinek a nemzeti közösséggel való kapcsolata gyakran biológiai terminusokban fejeződik ki: idegen elem a nemzet politikai testében. Az etnicizmus meghatározó sajátossága tehát az a törekvés, hogy eltávolítsa ezt az

idegen elemet a nemzeti közösségből. Ezzel szemben a gyarmati rasszizmus a fajilag meghatározott csoportok alárendelését célozza, a nemzeten belül. A faji alapon meghatározott Más lehet, hogy másodrendű állampolgár, vagy még valószínűbb, hogy egyáltalán nem is állampolgár, de a társadalom lényeges részét képezi, azt a részt, amelyen annak gazdasági jóléte nyugszik.

Az a rasszista feltételezés, hogy a feketék és a bennszülöttek olyanok, mint a „gyerekek”, s ezért felelőtlenek, és szükségük van az erős kézre, tipikusan a gyarmati gondolkodás jellemzője. Az az antisemita feltevés viszont, hogy a zsidók sose fognak integrálódni a befogadó társadalomba, mert máshova köti őket „titkos” lojalitásuk, tipikusan az etnicizmus jellemzője. Az etnicizmus teljes asszimilációt vár el az „idegen” elem részéről, azzal a fenyegetéssel, hogy kirekeszti a társadalomból, ha ez nem teljesül. Az etnicisták leggonoszabb érvelése a 22-es csapdájába zárja áldozatait: kényszerítik az idegeneket, hogy integrálódjanak, de részben épp emiatt a kényszer miatt soha nem bíznak meg bennük teljesen. Valahogy mindig „idegenek” maradnak, akármilyen keményen próbálnak is asszimilálódni.

Volt, aki úgy ábrázolta a gyarmati rasszizmus és az etnicizmus közötti különbséget, hogy megvizsgálta, miként viszonyulnak a WASP-ok (fehér angolszász protestáns amerikaiak) egyrészt a négerrekhez, másrészt a bevándorló európaiakhoz. Így összegezte a feketékhez való viszonyukat: „Nem számít, mennyire hasonlítasz hozzánk, soha nem fogsz köztünk tartozni.” Az európai bevándorlókkal szemben pedig ez a WASP-ok álláspontja: „Olyan leszel, mint mi, akár akarod, akár nem.” Nem arról van tehát szó, hogy az etnicizmus a gyarmati rasszizmus finomabb változata lenne, hanem arról, hogy más a belső szerkezete. A célja az, hogy felszámolja a Másságot, nem pedig hogy alárendelje. Ennek a felszámolásnak két lehetséges módja van: az asszimiláció vagy a kirekesztés. Figyeljük meg egy „progresszív” mexikói képviselő érvelését 1952-ből, aki azt javasolta a mexikói parlamentben, hogy hozzanak létre egy állami vállalatot az indiánkérdés megoldására a Mezquital-völgyben: „Újra fogjuk integrálni a szülőhazánkba ezt a csoportot, hiszen hozzánk tartoznak, és azt mondjuk majd az egész világnak: mi nem olyanok leszünk, mint az északiak, akik golyóval intézték el az indiánokat, mi úgy likvidáljuk őket, hogy beolvasszjuk nemzetünkbe és családjunkba.”

Fizikai elpusztításra vagy kirekesztésre akkor kerül sor, ha úgy vélik, az asszimiláció valamiért nem lehetséges. Az antiszemita története nem más, mint folyamatos ingadozás a kényszerű asszimiláció és a kirekesztés között, attól kezdve, hogy a 15–16. századi Spanyolországban kényszerítették a zsidókat a kereszténység felvételére, egészen odáig, hogy a náci Németországban megfogalmazták az „Endlösung” programját. A holocaust tulajdonképpen a kirekesztés szélsőséges formája, amikor magából az életből rekesztik ki a zsidókat. Ám a náci is azzal kezdték programjukat, hogy emigrációba kényszerítették őket. Különösen a Heydrich vezette SD fogalmazta meg ezt a politikát, és úgy próbálta megvalósítani, hogy 1934-től támogatta a cionista szervezeteket egészen addig, míg Hitler 1941-ben el nem rendelte az összes zsidó elpusztítását. S valóban, a radikális etnicizmus minden formája megpróbálja kombinálni a kirekesztést a fajirtással. Ez volt a sorsa a világ különböző pontjain élő kínai közösségek-

nek, és ez volt (s valószínűleg lesz is) a sorsa az etnikai kisebbségeknek Kelet-Európában.

A holland neonácik, akik a hetvenes években a Holland Népi Unióra tömörültek, ugyanúgy a nyugat-indiaiak elpusztítását javasolták, mint annak idején a nácik a zsidókat, avval az apró különbséggel, melyet választási kampányfőnökük így fogalmazott meg: „Mi nem elgázostani fogjuk a feketéket, csak arra kényszerítjük őket, hogy ússzanak haza.”

Még egyszer hangsúlyozom: a gyarmati rasszizmus alárendelni és elkülöníteni akar, és nem megsemmisíteni. Az etnicizmus pedig asszimilálni vagy kirekeszteni. A gyarmati rasszizmus elutasítja, míg az etnicizmus követeli a fajkeveredést. A gyarmati rasszizmus áldozatai egyenlő jogokat követelnek, az etnicizmus áldozatai pedig a különbözőséghez való jogot.

Gyakori az a feltevés, hogy az etnicizmus a népesség többsége részéről jelentkező indulat egy számszerű vagy szociológiai kisebbséggel szemben. Ezzel szemben a gyarmati rasszizmus olyan diszkurzus lenne, melyet a népesség számszerű kisebbsége ír elő a populáció többsége számára. Bár általában ez a helyzet, mégis vannak kivételek. Így, jóllehet az USA-ban a feketék számszerű kisebbséget tesznek ki, mégis gyarmati rasszizmus áldozatai. Ugyanakkor a WASP-ok is számszerű kisebbséget alkotnak, mégis az övékét állítják be uralkodó „többségi” normának.

Egy másik, gyakran hangzottatott nézet szerint a biológiai, illetve kulturális érvelésben ragadható meg a gyarmati rasszizmus és az etnicizmus közötti különbség. Eszerint a gyarmati rasszizmus érvelése inkább biológiai alapokon nyugszik, míg az etnicizmusé inkább kulturális jellegű. Teun van Dijk állítása szerint: „Az előítélet és a rasszizmus sem Nyugat-Európában, sem az Egyesült Államokban nem korlátozható egyszerűen arra, amit hagyományosan más fajú népcsoportoknak neveznek. Különösen azokban a nyugat-európai államokban, ahol mediterrán országokból származó vendégmunkások dolgoznak, a faji, illetve rasszista diszkurzus sokkal kifinomultabb formát öltött, és elsősorban a kisebbségi csoportok etnikai tulajdonságait, valamint a kulturális különbségeket hangsúlyozza. Ezért, a rasszizmuson túl, szükség van egy általánosabb szociokulturális fogalomra, nevezetesen az etnicizmusra, mely az etnikai kisebbségekkel szembeni előítéleteket és diszkriminációt fedi.”

Bár a gyarmati rasszizmus gyakrabban ölt biológiai mezt, mint az etnicizmus, közvetlen kapcsolat biztosan nem fedezhető fel közöttük. Mint láthattuk, a gyarmati rasszizmus igenis felvehet kulturális formát. Arra pedig a nácik tanították meg a világot, hogy az etnicista diszkurzus kimondottan biológiai alakot is ölthet. A *Blut und Boden* elmélet végső soron minden nacionalista gondolkodásban megtalálható. Így a rasszista diszkurzus alábbi négyes osztályozását javasoljuk:

A RASSZISTA DISZKURZUS TÍPUSAI

	biológiai	kulturális
gyarmati környezetben	„tudományos rasszizmus”	„a fehér ember kötelessége a színesekkel szemben”
nacionalista környezetben	„Herrenvolk”	„újasszizmus”

Mindazonáltal egy Amszterdamban végzett vizsgálat kimutatta, hogy a marokkóiak és törökök elleni fajgyűlölet gyakran az idegenek kultúrájának vagy „rossz szokásainak”

elutasításában érhető tetten. Egy amszterdami őslakos így magyarázza a török szomszédaival támadt feszültségeket: „Nem, én nem különböztetem meg őket, sőt fordítva, hiszen nekünk kell mindezt eltűrniük. Még nincs négy óra, amikor már kezdődik, amikor jönnek haza ezek a török gyerekek. Sajnálom, hogy ezt kell mondanom, én szeretnék nekik mindenben segíteni (...), de ha kijövök a kertembe, meg kell nézmem, nem tettek-e ki valami nedves ruhát, mert ők olyan vizesen teregetnek, egyenesen a kád-ból, hogy az egész víz a nyakamba zúdul.”

A szurinamiakkal szembeni előítélet a biológiai különbségeket hívja segítségül. Egy interjúalany például agresszívabbnak tartja őket: „Igen, mindnyájan tudjuk, hogy a szurinamiak temperamentumos emberek...” „Hát képzelje el, ez a néger nő megütötte a zsarut, egyszerűen leütötte. Ott feküdt szerencsétlen az utcán.”

Véleményem szerint a gyarmati rasszizmus utat engedett az etnicizmusnak, és a tudatos rasszista propaganda a „négerrel” az „idegenre” váltott át. A gyarmati rasszizmustól való elmozdulás Hollandiában elsősorban a „Centrum”-pártokat jellemzi. Ennek oka abban keresendő, hogy a holland lakosság nagy része jobban tart a bevándorlótól, mint bármi mástól, és ezért az „idegen” megnevezés megfelelőbb céltáblának tűnik, mint az „indo” vagy a „fekete”. Az „indókkal” szembeni előítélet még mindig a gyarmati gondolkodáson alapul: „lassúnak” és „más fajhoz” tartozónak tartják őket, mégis csak a válaszolók 20%-a nyilatkozott a bevándorlásuk ellen. Valójában az Indonéziából betelepülők nagy része nem találta a helyét, s kicsit ilyen volt az ellenük irányuló rasszizmus is. Manapság Hollandiában a rasszizmus nacionalista alapokra helyezkedik, és a nemzeti kultúra védelmében áll.

Vessük össze az etnicista tételt, hogy: „túl sok idegen van Hollandiában”, annak logikus ellentétpárjával: „túl sok holland van Hollandiában”. Ebből ered az az állítás, hogy Hollandia már túlszűfolt, és nem képes több bevándorló befogadására. Innentől már magától értetődik az az érvelés, hogy egyrészt az idegeneknek nem kellett volna idejönniük, és hogy „ők”, vagyis a politikusok felelősek azért, hogy beengedték őket.

A gyarmati rasszizmus és az etnicizmus közötti hasonlóság

Idáig az érvelés kedvéért eltúloztuk a gyarmati rasszizmus és az etnicizmus közötti különbséget. Tudományos, pszichológiai és morális okokból nem követjük tovább ezt a megkülönböztetést. Bármennyire különbözik is szerkezetük, a gyarmati rasszista és az etnicista előítéletek nagyjából fedik egymást. Az a feltételezés, hogy a szurinamiak agresszív emberek, ugyanúgy beleillik a gyarmati, mint az etnocentrikus diszkurzusba. A gyarmati rasszizmus társadalmilag elfogult: a feketékben elsősorban (megbízhatatlan) munkást lát. Így a fekete az osztályelőítélet áldozata is. (A munkások nem dolgoznak rendesen.)

Hasonló a két diszkurzus biológiai érvelése is. Ez azért van, mert a rasszizmus mindkét változatában előbb meg kellett határozni az adott csoport faji hovatartozását.

Németországban különösen a tudományos képzettségű rasszisták (antiszemiták) között talált visszhangra a preferált és az „alacsonyabb rendű” faj keveredésétől való – tipikusan a gyarmati rasszizmusra jellemző – félelem. Van még egy pont, melyben megegyezik a gyarmati rasszizmus és az antiszemizmus: „ahogy a feketék is felébresztették az

európaiak szexuális fantáziáit, úgy a zsidóktól is mint szexuális vetélytárostól tartottak."

Azok az emberek, akik hajlanak az etnicista diskurzus követésére, nagyobb valószínűséggel fejeznek ki gyarmati rasszista érzéseket is.

Adorno volt az első, aki empirikus alapon bizonyította az etnocentrizmus, a konzervativizmus és az autoriter személyiség közötti összefüggést. *Mutatis mutandis*, nincs abban semmi meglepő, hogy valaki, aki könnyen elfogadja az etnicista érvelést, csatlakozik a gyarmati rasszizmushoz is. A gyarmatosítás korszaka egyben a nacionalizmus időszaka is volt. S valóban, épp azt a korszakot nevezzük a klasszikus imperializmus korszakának, amelyben a nagyhatalmak igyekeztek megegyezni a gyarmati területek megosztásáról. Így például „jingoizmus”-nak keresztelték el a sovinizmus azon válfaját, melyben a hazafiság és a gyarmati rasszizmus verseng egymással. Nem meglepő tehát, ha a két diskurzus összefonódik.

Végül a rasszizmusok túlzott elkülönítése irritálhatja az antirasszizmus elkötelezettjeit. Így ír Frantz Fanon 1952-ben: „A gyarmati rasszizmus semmiben sem különbözik a többi rasszizmustól. Az antiszemitaizmus engem letaglós, felbőszít, kimegy a vér az ereimből, nem vagyok ember többé. Nem tudom magam elhatárolni attól a jövőtől, mely a testvéreimre vár.” Fanon nem analitikus, hanem morális szempontból utasítja el a rasszizmusok szétválasztását.

A rasszizmusok megkülönböztetése megbonthatja a rasszizmus áldozatai közötti egységet. Ezt az egységet veszélyezteti Hollandiában az a kormánypolitika, mely hangsúlyozza az etnikai kisebbségek közötti különbségeket, és tagadja, hogy a volt gyarmatokról érkező színesbőrűeket a gyarmati rasszizmus veszélye fenyegetné.

A gyarmati rasszizmus és az etnicizmus hatása a társadalomra

Az a diszkrimináció, amely a mai Hollandiában a szurinamiakat és az Antillákról származókat éri, a gyarmati rasszizmus és az etnicizmus elegye. Az etnicizmus sokkal megalázóbb azok számára, akik a gyarmatokról jöttek, ahol másodrendű állampolgárokként kezelték őket. Hazájukban megtanultak hollandul, és azt is megtanulták, hogy lebecsüljék saját nyelvüket. A túlélés érdekében el kellett fogadniuk az európai kultúrát, de az európai kultúra nem fogadta el őket.*

A gyarmati társadalom először úgy tett, mintha felajánlaná számukra az egyenlőséget, amennyiben ők elfogadják a felvilágosodás örökségét. Amikor viszont elfogadták ezt az örökséget, kigúnyolta őket, mondván: *bármennyire is akarjátok, sose lesztek olyanok, mint mi.*

Azok, akik a gyarmati rendszerben hozzászórtak a rasszizmushoz, és elhatározták, hogy Hollandiába vándorolnak, természetesen nem lepődtek meg azon, hogy az anyaországban is tapasztalható fajgyűlölet. Ha valamiben csalódtak, akkor abban, hogy azt feltételezték: az anyaország európaiabb, egyben civilizáltabb lesz, mint a gyarmatai. Főleg a középosztályt érték inzultusok, amikor úgy kezelték őket, mintha nem tudnának írni és olvasni, késsel és villával enni, s mintha korábban még cipőt sem hordtak volna. Megdöbbenette őket az a közöny, amit a hollandok az ő hazájuk iránt tanúsítottak, hiszen ők már rengeteget tudtak Hollandiáról. A legfájdalmasabban talán az etnicisták érvelése érintette őket. A másodrendű állampolgári státusnál rosszabb volt, hogy idegeneknek tartották őket. Azok

után, hogy kénytelenek voltak elfogadni a holland nyelvet és kultúrát, hogy elpusztították saját identitásukat, azok után, hogy tengerentúli hollandoknak nevelték őket, és azok után, hogy megtanulták a holland királynőt sajátjukként szeretni, idejöttek Hollandiába, és azt kellett érezniük, hogy idegeneknek tekintik őket.

Edgar Cairo szurinami író hasonló tapasztalatokról számolt be egyik újságcikkében. Egy boltban éppen ki szeretett volna fizetni egy csomag kutyaeledelt a pénztárnál. Ebben a pillanatban megszólalt mögötte egy idős hölgy, rámutatott a csomagra és tört hollandsággal figyelmeztette:

Nő: *Kutyaeledel, nem megenni.*

Cairo: Tudok olvasni, hölgyem, történetesen holland nyelvből és irodalomból doktoráltam.

Nő: Jól van, ha kutyaeledelt akar enni, csak tessék, maga hülye.

Különös kegyetlenség visszaküldeni a holland lakosság egy részét eredeti hazájába, ahol semmi kilátás nincs fejlődésre.

A szurinamiak csapdába kerültek: ha tagadják, hogy Szurinamban rossz a helyzet, akkor semmi sem indokolja, hogy beengedjék a családjukat Hollandiába. Ha viszont hangsúlyozzák a szurinami rossz állapotokat, azzal a gyarmati rasszizmusnak adnak tápot Hollandiában. Ezért fontosak azok a szurinami hagyományok, melyek pedig eltörték a holland körülmények között. Jó példája ennek az az újdonsült romanticizmus, mely a fiatal munkanélküli szurinamiak utcai alkalmi munkáját veszi körül. Némi apróért hajlandók lemosni az autót, hozni egy sört a közeli boltból, átadni egy üzenetet, vagy cipelni egy nehezebb csomagot. Ezt a harmadik világra oly jellemző tevékenységet az utóbbi időben fedezte fel a szurinami értelmiség mint olyat, ami a szurinami kultúra tipikus és pozitív részét képezi, és ami csak a megfelelő lehetőségek híján torkollott kábítószer-kereskedésbe.

A Holland-Antillákon a helyzet még elszomorítóbb: itt a helyi kormányzat maga ragaszkodik a gyarmati viszonyhoz Hollandiával. A dekolonializáció már 1973 óta húzódik, s az Antillák kormánya volt az, amely újra és újra visszautasította a függetlenséget. Aruba szigete 1986-ban végül engedett a holland kérésnek, s elfogadta azt a tervet, mely szerint 1996-ig függetlenné válik annak érdekében, hogy elnyerje Hollandiától a „Status Aparte” címet. Sikerült azonban ezt a döntést 1990-ben elhalasztani. El lehet képzelni az antillai értelmiség helyzetét Hollandiában, akik tudvalévően gyarmatellenes hagyományokat ápolnak, akik Hollandiával szemben a saját autonómiájuk felépítésén fáradoznak, s most mégis országunk dekolonializációja ellen kell érvelniük.

Az etnicizmus más hatással van a marokkói és a török lakosságra. Az ő esetükben a vallás központi szerepet játszik, s annak hangsúlyozása, hogy ők idegenek, megtalálja párját a vallási fundamentalizmus újjáéledésében.

Az a tény, hogy a holland alkotmány államilag támogatja a vallási iskolákat, beláthatatlan lehetőségeket nyit meg a muzulmán szervezetek előtt. S valóban úgy tűnik, sok arab úgy védekezik a holland etnicizmussal szemben, hogy gyerekeit vallásosan neveli.

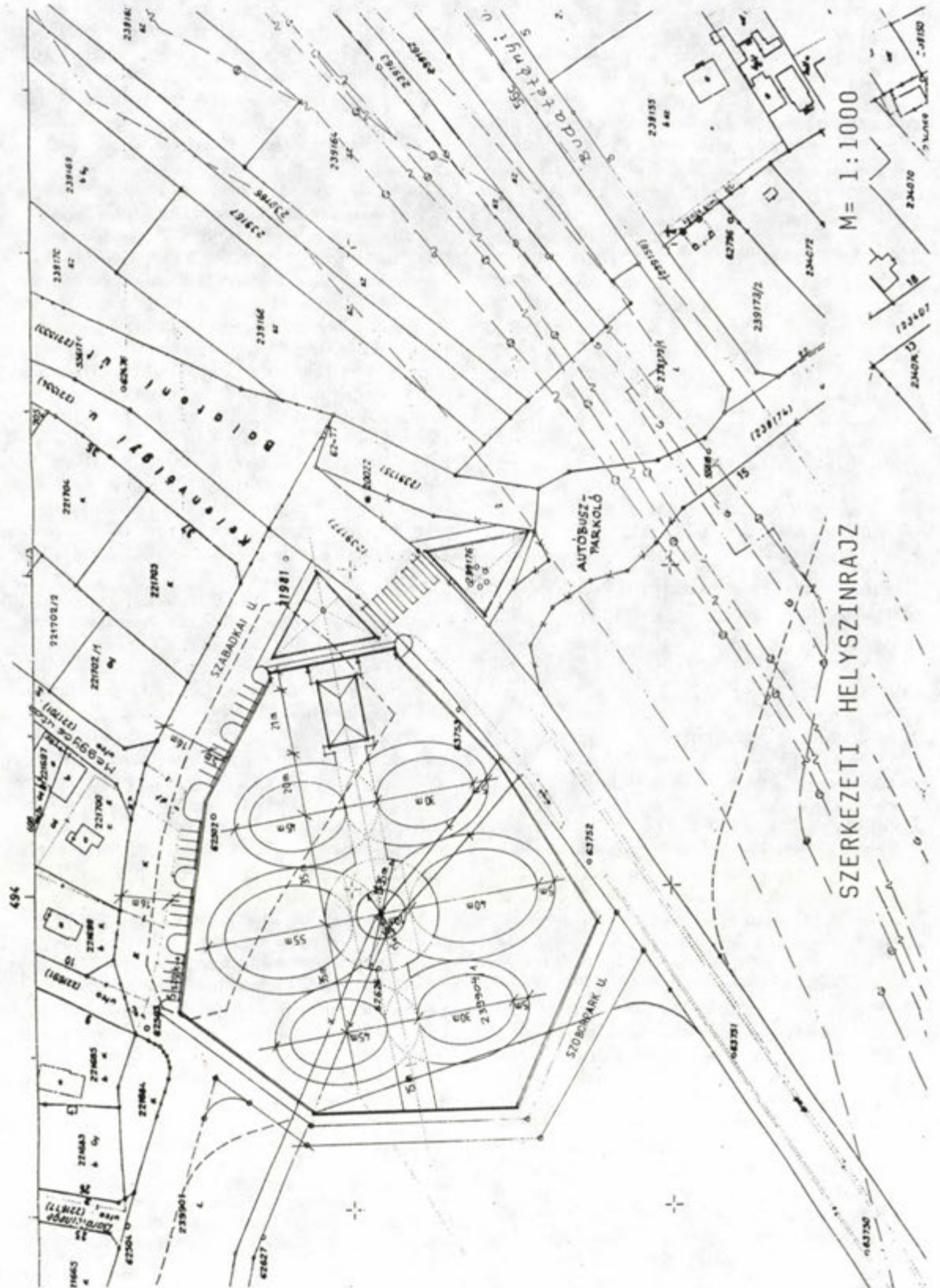
* A nyugat-indiai gyarmatokon 1949-ig nem vezették be az általános választójogot. A második világháború előtt a helyi elit ellenállásába ütközött a censusos választójog bevezetése is. Attól féltek ugyanis, hogy az általános választójog a feketék uralmát eredményezné, a vagyoni alapú censusos választójog pedig a zsidókat. Ezért úgy döntöttek, hogy egyáltalán nem tartanak választásokat.

Az etnicizmus nemhogy tönkreteszi, hanem éppen megerősíti a török és marokkói közösségeket, bár ezek a szervezetek nem fejlődtek olyan bátyákká, mint annak idején a protestáns és katolikus szervezetek.

Az iszlám fundamentalizmus azért, hogy világméretre tör, nemcsak megerősödött, hanem megváltozott a természete is. Felértékelődött a holland muzulmán közös-

ségek vallásossága is. Hogy felelészthető-e Hollandiában a türelem és önrendelkezés (*consociation*) hagyománya, mely tompíthatná az etnikai és vallási feszültségeket, egyike a nagy talányoknak a jövőd holland politikájában.

FORDÍTOTTA GALGÓCZI KRISZTINA

22 MEINDERT FENNEMA

Bent, az ajtón kívül

GÜNTER FRANKENBERG

Ha egy észak-amerikai 200 évvel ezelőtt hajótörést szenvedett Afrika partjainál, kis szerencséjével akár törzsfőnök is lehetett belőle. Egy afrikaira viszont Virginia államban rabszolgáskor várt. Külföldiek megfelelő képesítés birtokában akár a tábornokság is vihették a K.u.K. hadseregben. Ma megfelelő képzettséggel legfeljebb középcsatár lehet a külföldi, természetesen nem a válogatottban. A csökönyösen primitívnek nevezett társadalmakban még a hivatalos vendég is Istennek, „az idegenek barátjának” különleges védelme alatt állt, hisz’ imígyen szól az Ószövetség intelme: „Ne feledjétek, Egyiptomban idegenek voltunk.” 1983-ban ugyanez így hangzott el egy német államjogász szájából: „Az idegen maga is archetípus, eredetét tekintve jogtalan.” Ne legyenek tehát lelkiismeret-furdalásaink amiatt, hogy a munkára szerződött idegen csupán jogokkal nem rendelkező vendég marad. Nem számíthat Isten pártfogására. Az ajtón belül is kívül reked. Aki egykoron felkerekedett, menekültnek számított és befogadták a „ház”-ba – ennek minden előnyével és hátrányával. Ma ugyanöt menedékjogért folyamodónak hívják, és a nála gazdagabbak asztalánál eszik. Készletgazdálkodást folytatnak vele; és ha óriási szerencséje van, akkor az egyik Intercity-vonaton Hans Magnus Enzensbergerrel futhat össze.

Ki vagy mi változott meg? Mi, az idegen vagy a világ? Kétségkívül mind a három. A világról úgy tudjuk, „*global village*” lett belőle. Rólunk azt mondják, a világtársadalom felé közeledünk, de legalábbis Európához, magunk mögött hagyva a nemzetállamot. Az idegen pedig, akit többnyire csak többes számban emlegetnek, Georg Simmel találó meghatározása szerint továbbra is csak „az a vándor, aki ma érkezett és holnap is itt marad”. De ha sikerül jól eljessenünk, holnapután továbbáll.

Vajon a jog elfogadja-e és befogadja-e az idegent? Mennyire hajlítja magához? Civilizálja-e a bennszülött és az idegen között feszülő viszonyt, hisz’ amúgy ezzel az igénnyel lép föl? Vizsgáljuk meg, mit mond a német jog a külföldiekről.

Az Alaptörvény (*Grundgesetz*) mindenekelőtt azt hirdeti, hogy vannak németek és vannak egyéb németek. Azt feltételezi, magától értetődően, hogy léteznek nem németek is. Az a rengeteg ember – a lakosság közel egyharmada –, aki 1945 után lépte át a Német Szövetségi Köztársaság határát tartós letelepedés céljával, az állam szempontjából nem nevezhető egyszerűen idegennek. Legtöbbjük olyan visszatelepülő, eredetileg ki- vagy áttelepített, aki – a tények által nem zavarva – mindig is német állampolgár ma-

radt, illetve megkapta ezt az állampolgárságot, amennyiben igazolta – ha másképp nem: oroszul –, hogy mindig is a német néphez tartozónak vallotta magát. Hogy ne kelljen elismerni idegen voltukat, hogy ne kelljen bevallani: „Németország nem Amerika, nem Ausztrália, mégis bevándorlóország”, a német haza határait egészen Szibériáig terjesztették ki. Megelégszünk magunkkal. Nincs szükségünk idegenekre.

Ki hát az az idegen, aki – *horribile dictu* – ellenáll mindenféle jogi erőfeszítésnek, mely németté tenné? A vér szerinti leszármazást alapul vevő 1913-as birodalmi állampolgársági törvény értelmében az, akinek idegen vér folyik az ereiben. Ő ugyanis nem tartozik a leszármazottak közösségéhez. Ezért kizáratik a „benn-szülöttek” sorsközösségéből. Minden idegent megillet a jog, hogy „egy másik ember földjére érkezvén, az ne kezelje ellenségként... és följajánlhassa szolgálatait a társadalomnak azon jogánál fogva, hogy a Föld felszíne köztulajdon, és a földgolyón az emberek nem szóródhatnak szét a végtelenbe, hanem végül is el kell viselniük, hogy egymás mellett létezzen, hiszen senkinek sincs eredendően több joga arra, hogy a Föld egy bizonyos helyén éljen”. Ezt a jogelvet nem a zöldek öntötték szavakba, hanem a keletporosz Kant. A valós életben ez persze nem érvényesül. Az idegen továbbra sem tartozik a németiséghez. Amennyiben asszimilálódik, Németország felé fordul, és lemond eddigi hovatartozásáról, úgy a hatóságok véleménye szerint általa „a lakosság egy értékes egyeddel gyarapodik”, ezért megszeresheti – sőt meg kell hogy kapja – a német állampolgárságot. 1990 óta elegendő, ha fiatal, feddhetetlen, és nyolc éve él a Német Szövetségi Köztársaságban. 1995 végéig hasonló elv érvényesül a tizenöt éve Németországban élő idősebbek esetében is. Ez az újítás is azt jelzi: nincs szükségünk idegenekre. Az idegenek olyanok, mint mi vagyunk.

Vándor-e az idegen? Mint jeleztem, a német jog nem ismeri a vándort, nem ismer bevándorlási törvényt. Ám foglalkozik az átutazóval, aki nem tud dönteni, hogy Salzburgba vagy Berchtesgadenbe menjen-e. És mindenekelőtt az idegennel, aki átmenetileg nálunk marad, mondjuk holnaputánig. Vagy azokkal, akik meghatározott céllal tartózkodnak az országban: vendégmunkások, egyetemi hallgatók, akik tanulmányaik mellett dolgoznak, vagy akiket emberiségéből megmentenek.

A külföldiekre vonatkozó törvény elsősorban azokat nevezi „külföldi”-nek, akik Németországban dolgoznak, akik állampolgárságukat és a sarki fűszeresnél történő vásárlásaikat tekintve voltaképp „külföldi belföldiek”. A politika

A szerző a Frankfurter Egyetemen a jogfilozófia professzora

nyomására azonban a törvény létüket egyetlen szempontra redukálja: a keresőtevékenységre.

Politikai jogaik a középkori „cölöppolgárokéira” emlékeztenek. Az Aranybulla szerint ezek olyan polgárok, akik „a város falain kívül, de a város védelmét szolgáló, cölöpkökből és árkokból álló erődítményen belül laknak, a város védelme alatt állnak, amiért külön adót fizetnek, és az eskü letételekor nem fegyverrel, hanem cölöppel kezükben jelennek meg”. Ez mutatis mutandis érvényes azokra a külföldi polgártársainkra, akik a mi országunkban fizetnek adót. Akiket olyan törvény véd, melynek kialakításában nem vesznek részt. Nincs választójoguk. Hiszen: „minden hatalom a népből ered”. Az állampolgárság változatlanul az államalkotó néphez való tartozástól függ, szögezte le a minapában is a Szövetségi Alkotmánybíróság.

Az alkotmánybíróságnak ez az ítélete mutatja, mily meglepően távolra került köztársaságunk 1992-ben a több mint kétszáz év előtti „bostoni teadélutántól”. „*No Taxation without Representation*” – ez a jelszó járta akkoriban. – Na és – mondják sokan –, nekünk nincs szükségünk idegenekre, legalábbis olyan idegenekre, akik komolyan gondolják az állampolgárságot.

Az Alaptörvény egyfajta idegent ismer. Tehát mégis csak? „A politikai üldözöttek menedékjogot élveznek” – szögezi le bátran. Nyilván túl bátran egy olyan társadalom esetében, amelyik hozzászólt, hogy idegenekkel szolgál-tassa ki magát, idegenekkel, akiknek megengedi, hogy elvigyék a szemetet, vagy – persze illegálisan – segítsenek a családi ház felépítésében, akik a pizzeriában vagy a kínai kisvendéglőben megtanítják neki, hogy a disznósültön kívül más is létezik. Erre az idegenre szükség van, de arra nem, akiről Azdak, A *kaukázusi krétakőr* bírója így beszél: „Üldöznek, és ez melletted szól.” Ami a menekültet illeti, aligha értünk már egyet Brechtel. Egyre inkább Carl Schmitt győz, aki tudta: „A demokrácia politikai ereje abban áll, hogy mennyire tudja távol tartani magától azt, ami idegen, vagy ami különbözik tőle, mennyire tudja legyőzni vagy távol tartani magától azt, ami homogenitását veszélyezteti.” A menekültet ellenségnek nyilvánítják, mert óriási terhet jelentő tömegekről van szó, mert – mint a bajor belügyminiszter véli – „a faj szétzilálásának” veszélye fenyeget, mert a német hajó zsúfolásig megtelt, mert a menekült elrabolja (a nem egészen közreműködése nélkül megteremtett) jólétünket és kilyuggatja a szociális hálót, és mert asszonyainkat is megbecsteleníti és tulajdonunkra ráteszi kezét. Mert ujjával olyan sebben vágkál, mely né-melyek sajnálatára sosem fog beforradni. Auschwitz sebében.

Ennek az idegennek kapcsán, aki kegyetlen kínzások, véres polgárháborúk vagy nem is olyan ritkán csupán (!) a

szükség elől menekül, aki gyakran menekültjogot emleget, de egy kis jólétre gondol, aki valóban terhet jelent az önkormányzatoknak és a lakosságnak, tehát ennek az idegennek a kapcsán bizonyíthatnánk, mennyire nagyvonalúak és toleránsak vagyunk, bizonyíthatnánk, hogy tudjuk, mit jelent a történelmi felelősség – vagy legalábbis a jogá-lam fogalma.

M

i történik ehelyett? Az idegeneket gyűlölő szomszédok tapsától és a rend őreinek árulkodó passzivitásától kísérve egyesek felgyűjtják azokat a táborokat, otthonokat és lakásokat, melyekben az idegenek menedékre leltek. A gyűjtogatók a német egyesítés vesztesei közé tartoznak, azok közé, akiket fenyeget a gazdasági modernizálás, akik elviselhetetlennek tartják, hogy olyan társadalomban kelljen élniük, mely nem egyetlen gondolat jegyében áll, mely nem egyetlen üdvöztető tervre esküdt fel. És a többiek? A szó huligánjai jól fűtött pártközpontokból és szerkesztőségekből öntenek olajat a menekültügyi vita tüzeire. Ez a vita már nem arról szól, mint eredetileg. Sokan teljes komolysággal úgy vélik, hogy már azzal feltartóztathatják az idegenyűlölő erőszakot, ha feláldozzák érte a menekültjogot biztosító cikkelyt. Teljes komolysággal hiszik, hogy az „osszik” és a „wesszik”, a kelet- és nyugatnémetek között feszülő ellenségeskedés alól már azzal kihúzhatják a talajt, ha meggyorsítják a menekültügyi eljárást. Abban az illúzióban ringatják magukat, hogy ha a Német Szövetségi Köztársaság menekülteket befogadó országból menekülteket kitoloncoló országgá alakul át és az ország betagozódik az európai szekértáborba, akkor ez arra készíti majd a Boszniában, Kurdisztánban élő idegeneket, hogy a biztos nyomort válasszák a bizonytalan menekültstátus helyett.

Ahelyett, hogy az idegenek egyetlen erős jogát, a menekültstátusra vonatkozó alapjogot fokról fokra felszámolnánk, itt volna az ideje annak, hogy rámutassunk: szükségünk van az idegenekre. Nemcsak azért, mert helyrebillentik a negatív születési rátát, mert rövidebb vagy hosszabb távon gazdaságilag kifizetődőek, mert színesítik a kulináris palettát, mert elterelik a figyelmet arról, milyen idegenül viseltetnek egymás iránt a kelet-nyugati testvérek. Hanem egyszerűen azért, mert az idegen pusztá létezésével megmutatja nekünk, hogy mi is mennyire idegenek vagyunk ebben az istentelenül modern világban. Nem segít, ha becsukjuk szemünket. Magunknak is idegenek vagyunk.

FORDÍTOTTA ZALÁN PÉTER

Vekerdy Tamás Klári emlékei

Nemes Líviának, szeretettel

Klára! Felkelni!

Még összebb húzom magam a paplan alatt – én alszom!

Ott áll, felmagasodik, mint egy óriás. Mint egy széles vállú férfi – pedig nő, de rövid a haja és a feje kicsi. Fekszem összegömbölyödve, meg se mozdulok, hátha benyit anyám és szól:

– Hagyja még, Zsóka!

Vagy apám, és csak int. (És netán még a spalettát is visszahajtja óvatosan, amit ez az állat csapkodva – vagy csak határozott mozdulatokkal? – nyitott ki. Szerencsére a nap nem tűz be még ilyenkor, a szobánk déli fekvésű.)

Hány éves lehetek? Hat? Hét?

Nem tudom.

Ez a kép úgy bukkan fel bennem, mint egyetlen, egyszeri emlék, de persze ez három-négy év összesűrűsödése, amíg ez a néember nálunk volt.

Mégis: most, ezen az egyetlen reggelen – túhegyesen emelkedik ki az emlékképből – apám is bejön, és nem int, nem hajtja vissza a spalettát, hanem egészen az ágyamhoz jön – érzem, hogy a nő mögöttem hátra lép, odaengedi apámat, apám fölém hajol – érzem az illatát, kedvességét, melegét – vállamat fogja és ezt éneкли:

– Klárcsi, Klárcsi keljen fel!

Itt a reggel, itt a tej!

Jaj! de jó ez.

Meg se mozdulok, de kinyitom a szememet és oldalt nézek fölfele – és tényleg apám feje – még előbbre hajol – lassan megjelenik, rövidre nyírt sörtehaj, és aztán a szemüveg kerete, és aztán ez a kedves, nagy barna szem, megáll, néz – ki nevet először? Én. Visítva fölnevetek, és apám is elneveti magát, a néember a háttérben pisszeg:

– Pszt! Klára! Pszt! A nagyságos asszony még alszik!

Ahá! Úgy látszik, anyámnak megint fáj a feje.

Apámon úti ruha van, angol bricsesz – frissen van borotválva, és azt mondja:

– Gyere reggelizni! Lágy tojás!

Kiugrom az ágyból.

– Kezet mosni! – vakkant rám a Cerberus, de ilyenkor, ha apám ott van, egyáltalán nem félek tőle, és a későbbiektől sem, mert tudom, hogy apám fölöttem a távolból is örködik, Zsóka bosszút állni nem mer, csak aktuálisan gyötör, s olyankor nem merek ellentmondani.

Apám:

– Tessék, kisasszony! – felsegíti a köntösömet, és kézen fogva együtt megyünk a fürdőbe, bár ő már biztos mosott kezet – most újra mos, a kedvemért.

A fürdőszobát is apám illata lengi be – nemrég fürödhetett.

Ez az illat... Fejbőrrenek illata, amit annyira szeretek, ez ő – és jó a borotvakrém szaga (Caola?) és a 4711-es kölni – egész enyhén – és a Velosa pezsgőtabletta fenyőszaga – ebben fürdik néha – miközben előtte, keresztben a kádon a deszka, rajta a borotválkozószer, ül a kádban – a zöld, az illatos fenyővízben – és borotválkozik.

Amikor egyszer később – 1944 tavaszán, áprilisban, a németek bevonulása után – elviszik a mentők, hordágyon, én a sötét fürdőszobába búvok, apám ott lógó fürdőköpenyébe magam be- tekerem – jó puha frottír – és az arcomhoz szorítom a köpenyt, és jó mélyen, mélyen újra és újra belélegzem ezt az éltető illatot. A fürdőköpeny mély sötétkék, bíbor és sötétlő piros csíkjai szélesek, egymásba olvad- nak. A csíkok szélesek – és az egész köpeny csíkozása hasonlíthatatlanul előkelőbb, mint a mai köpenyeké! És a frottír! Az a békebeli! Nem víztaszító, hurkolt – hanem az a vastag, amelyik tényleg szívja a vizet.

A köpeny puha. Jó illatú.

Apám fejbőrének szaga – és a hangja, ez valahogy egy. Ugyanazt mondja érzékeimnek, ugyanarról be- szél: ez ő! Biztonságot találok, kedvességet – felém fordul.

Reggelizünk. Az ebédlőben ülünk az asztalnál – anyám még tényleg fekszik, de ő mondta, hogy regge- lizzünk ott. Már nem alszik, már bevette a gyógyszerét – migrén ellen –, mindjárt hatni fog, és ő is majd te- ázik velünk, még fekve. (Ez most nem olyan igazi migrén; arra nem hat semmi.)

Indulni készülünk.

Hannuska úr 10-re jön, és visz minket a Kékesre.

Hannuska úr beteg, nem tudott jönni, Kerekes úr jött helyette, de ugyanazzal a nagy, kék autóval. (Mercedesz-Benz – mint az öreg Sárkány;* csak ennek nem lenyitható a teteje.)

Kerekes úrnak hiányzik az egyik keze – méghozzá a jobb –, de mégis autót vezet, sőt Hannuska úr bér- autó-vállalatának főnöke. (Hannuska úr a tulajdonos, de ő nem szeret az ügyekkel foglalkozni, hanem in- kább neki tetsző utasokat fuvaroz a nagy, kék mercedesszel; szenvedélyes sofőr, és szeret oda járnai, ahová a neki tetsző utasok járnak. Apámat kedveli, kliense. Jár velünk a csúcshelyi telekre, ő visz mindig a Kékesre – vagy apámat néha Parádra. Maga helyett csak Kerekes urat küldi.)

Kerekes úr jobb keze helyén érdekes, kicsit ijesztő vasrudacska van, ami kerek fejben végződik. A ke- rek – és nem gömbölyű! – fej alul bemélyed és így rá lehet tenni a kormányra csatolt gombra és a sebes- ségváltóra is. Kerekes úr boszorkányosan dolgozik vele. (A vasrudacska egy vassal szegélyezett bőrcsuklóból jön ki, és merev – de könyökből már egész szabadon és jól mozog Kerekes úr karja.)

Kerekes úr gomblyukában ott a nagy, aranyszínű hadirokkantjelvény – Kerekes úr gyorsan és sokat be- szél, és mindig azt mondja:

– Könyörgöm! ...

– Könyörgöm, doktor úr, hát ha a számbeli főlény megvan, akkor mit akarnak még? Könyörgöm! a számbeli főlény!

Kerekes úr szerint a számbeli főlény végül is eldönti a háborúk sorsát; a németek örültek (mindig is azok voltak, könyörgöm, mindig is azok); most kellene abbahagyni a dolgot, amíg nem késő...

Apám Kerekes úr mellett ül, mi ülünk hátul. Anyám, Zsóka meg én. Anyám azt akarja, hogy én mellette üljek a rendes ülésen, de én azt szeretném ha anyám mellett Zsóka ülne, és én velük szemben, a felnyitható ülések egyikén. (Nem ott, ahol most Zsóka ül, Kerekes úr háta mögött, hanem a másikon, apám mögött sze- retnék ülni.) Gyöngyös után, apám közbenjárására, oda is ülhetek, de Zsóka is itt marad (sajnos), s nagy ülés- sen anyám ül egyedül (és azt mondja, hogy ez értelmetlen); végül – Mátraházán – Zsóka átül, velem szembe.

Hanuskának – tényleg: egy n vagy kettő? – ebben a kocsijában nincs elválasztó ablak az első és hátsó ülések között – ami egyébként minden taxiban van, bár persze elhúzható (vagy az egyik fele vagy a másik tolóablak) –, mert itt a vezető és az utasok beszélgetnek, ez amolyan családi kocsi.

A felnyitható ülés is kényelmesebb, fixebb, nagyobb. (Nem tudom, ki ismerte még közületek a kék és sűrű taxikat Pesten, amelyek hintó alakúak voltak, vagyis szögletes tetejűek, Mercedes-Benz, ezekkel az ülésekkel és tolóablakkal, még jártak a 30-as, 40-es években. De már együtt a kicsit kisebb, először a kék taxinál megjelenő bogárhátú autókkal.)

Hanuska úr kocsija mindezeknél nagyobb, előkelőbb – igazi magánkocsi.

* Az öreg Sárkány: hódmezővásárhelyi nagybátyám – Sanyi bácsi – autója; sűrű, mind a 9 ember befér, sőt még a pesztonka. (7 gyerek meg a 2 szülő az kilenc.)

Megérkezünk a Kékesre.

A Kékes szép és szabad – nincs kerítése, csak fák, fák mindenütt – és a nagy, terméskő hotel, körforgalmú behajtóval – és a modernebb új szárny. Akárki jöhet-mehet, kávéház, terasz, strand, étterem – egy szét-darabolt ország teteje, egy országé, amelyiktől elvették a hegyeket a szellemlakta zugokkal és fenyvesekkel, de mégis még tud – a közelgő belső pusztításig, mikor majd ez a hely is kerítést kap, kapusokkal, idegeneknek belépni tilos, majd lángossütő barakkokat és tévétornyot újabb szöges kerítésekkel, ávós örökkel és végképp elrondul, mutatva az ország belső állapotát – de most még mindez nincs, s azt mutatja a Kékes, hogy az ország még tud *formát adni* (sajnos már csak *úri formát*), szépséget és derűt, ha csak keveseknek is. (Bolderabb nemzetek, angolok, franciák, ahol az úri és a paraszti formák között a vérkeringés ekkor még eleven.)

Itt indul a körsétaút, mely az égből jött Pezső-kő mellett vezet, patakok fölött, tó mellett s fenyőfák, bükkösök, tölgyek közt kanyarog. (Kicsit jobbra a Pisztrángos-tó, ahová majd Pista bácsival megyünk rákászni.) – (Mára a körsétaút is persze megszűnt, le- és elzárattott.)

Jön az egyik portás, jön a boy, jönnek a londonerek.

A boy kinyitja a kocsiját (a hátsót, ahol a hölgyek ülnek, az elsőt apám maga nyitja ki), Kerekes úr belülről a hátsó ajtót (a csomagtartóét) már kinyitotta, a londonerek már fel is emelték és szedik ki a bőröndöket.

Én a portás – ez Pali! – karjaiba repülök, magasra emel és letesz, anyám Zsókat tessékeli előre, mert ő ül jobb felől, Pali őt segíti le elsőnek a hölgyek közül, majd anyám következik.

A londonerek jelentésére – már hordják befelé a bőröndöket – a főportás, Susnik úr is kijön (Susnik Imre – később rálő egy német katonára, ezért Dachauba viszik és kivégzik), meghajlással és mosollyal üdvözlő minket, és biztosítja apámat, hogy minden rendben, összes kívánságunk teljesült (a kért szobákat kaptuk, bár a régi szárny már egészen megtelt).

Vajon itt vannak-e Csonkáék? Csonka Tomi és Csonka – nem jut eszembe a neve, Tomi nővéréről van szó (Andrea?), akibe szerelmes vagyok. Vagy hogy is nevezzem. Előző télen, mikor itt voltunk, s egy este – kéken villogtak már a bár felől az étterembe a fények, későn vacsoráztunk, apám pálpusztait evett – Bakosnéától meghallottam, az asztalunk mellett mentek el –, hogy Csonkáék holnap elutaznak, vacsora után Andreát kezdtem keresni, és meg is találtam a játékkeremben (ez széles átjáró volt a kávéház és az étterem között). Kétségbeestem. Andrea 14 éves lehetett, én 5-6. Átöleltem a derekát és csúsztam rajta lefelé „ne menjél el!”

Úgy szedtek le róla.

Ő kedves volt, hozzám hajolt – mondott is valamit. (A babaházaknál ő volt az én csapatom vezére. – A babaházak – kis faházak, lent a strand alatt, az óriási parkban; egy-egy ház egy-egy csapaté volt, küzdőtünk és szerelmesek voltunk egymásba és önmagunkba.)

De mégis elutazott.

Már bent állunk a liftnél. Itt vannak a csomagok, a plédék, a felöltők.

Beszállunk. Apám, anyám, Zsóka, a boy – a liftkezelő fiú – és én, csak a kézipoggyászokkal; a többi majd jön utánunk – bár nagy része már fönt van, két londoner egy lifttel felrepítette, míg mi a portán tárgyaltunk s átvettük a kulcsokat, köszöngettünk. A boy; én is szeretnék ilyen fekete nadrágot – hosszúnadrág, élesen vasalt – és kék mellényt, arany gombokkal (a gombok két sorban; rengeteg).

Apám és anyám a második emeleten laknak, nagy sarokszobában – én Zsókéval a harmadikon, kis, keskeny, északra – az udvarra és a hegyoldalra „hátrafelé” – néző igazi kis „hotelszoba”-ban. (Anyámék ablakai délre és nyugatra néznek – ellátnak a Mátra fenyvesei – és az egész ország fölött. Előszobájuk van és fürdőszobájuk, apró hall, rokokó karosszékekkel – és még egy kis mellékszoba.)

(Ezen az első estén addig sírok, amíg – egy kis kanapén – én is itt alszom, apámékkal, a nagyszobában. – Apám a kanapét a mellékszobából hozza át, az én kérésemre. Ezt anyám – s az egész akciót Zsóka – *nagyon helyteleníti.*)

A cipők.

Éjszaka van.

Több mint egy hete vagyunk itt.

Hogyan kerülök a folyosóra?

(Csak az éjszakai lámpák égnek.)

Pisilni mentem – azzal a gondolattal, hogy talán lemegeyek apámékhoz. Lent jártam, de bemenni nem mertem.

Most megyek vissza a szobába – és nézem a cipőket.

A legtöbb ajtó előtt két pár cipő áll. Egy férfi – mindnek arca van, néz, ez elegáns, fess, az kimerült, amaz alig pislog – és egy magas sarkú (csak néhány lapos sarkú, többnyire nyelves trotórcipő van), ez mind néma, egyforma, szeme sincs.

A cipők Pista bácsira várnak, a londonerre, aki egy nagy kosárban majd összeszedi őket, fehér krétával a talpukra írja a szobaszámot, és reggelre kipucolja. (Istenien pucol; a cipő megfiatalodik, kívül feszebb, belül puhább lesz; talán sámfán – s angol krémmel – pucolja.)

Vajon egész éjjel pucol?

Pista nem szedi össze az összes cipőt egyszerre; egyszerre annyit tesz a kosárba, hogy mind a talpán áll, a kosár fenekén. Ha kész, ezeket visszahozza – s újabb sort visz le. (Minden pucoláshoz nedves ronggyal törli ki a kosár fenekét.)

Talán nem is csak a Pista pucolt?

Biztos nem. És nem is mindig ő. De én azt hittem, körülöttünk mindig mindent ő csinál, hiába láttam legalább fél tucat londonert csak a régi szárnyon (s ezek a féltucatos csapatok váltották egymást), azt hittem ezek csak várakoznak, bőrdöket kapkodnak, üzeneteket visznek (telefonhoz hívnak), cigarettáért futnak és lézengenek.

Megnézem a cipőmet.

A mi ajtónk előtt az enyém áll és Zsókié. (Már apámékét is megnéztem. A talpán már rajta volt a szám – tehát már visszahozták.) A mienkén is rajta van.

Zsóki magas szárú cipője, tömpe kis sarokkal – ilyen nincs több.

A cipő vörösesbarna; azóta se láttam olyan magas szárú cipőt, amelyiknek a szárai ilyen meredten, egyenesen álltak volna hordás után is, sőt sok hordás után. Szigorúan.

A cipő állítólag amerikai.

Zsóki Amerikában élő grázi nagybácsikájától kapta, több más holmival együtt. Pontosan a lábára illett. (Méretet küldött.)

Egyszer – és ez már Zsóki halála után volt – anyám után is lementem éjjel.

De akkor egészen felöltöztem.

(Zsóki szerint helytelen éjjel pisilgetni, de ha már kell, akkor ott az éjjeli. Vagyis hogy a bilibe pisiljek. Zsóki éjjeliedénynek hívja a bilit. – Anyám is azt szerette volna, ha bilibe pisilek, s nem megyek ki.)

Anyám bezárt a szobába.

Anyám szerint „egy ilyen nagy lány már nem félhet éjjel” (hatéves múltam, de még nem jártam iskolába).

Próbáltam aludni, talán el is aludtam – anyám ágya fölött a lámpa égett –, aztán egyszerre csak felriadtam.

Anyám még mindig nem volt ott!

Hány óra lehet?

Megnéztem az órát – nemrégiben kaptam, apámtól, kicsi, szögletes aranyóra volt, nagyon szerettem (apámnak nagy óragyűjteménye volt), és egy-két hónapja már ki is tudtam olvasni – fél tizenkettő!

Különös, feszült nyugtalanság fogott el.

Hol lehet anyám?

Meg kell néznem!

Mit csinálhat most?

Pont most – és pontosan mit csinál és hogyan –, ezt azonnal *látnom kellene*, azonnal meg kellene tudnom; azonnal jöjjön fel!

Egy pillanat habozás nélkül felöltöztem – hiszen éjszaka van, bál, bár; lent ilyenkor afféle estély – a gyöngyös ruhámba (az óvodai ünnepek miatt, s már az iskolára készülve ilyen ruhám is volt), a pártát persze nem vettem föl, és... csöngettem!

Kis szívdobogással csöngettem be a szobaasszonyt; életemben először.

(Jolika tudta, hogy anyám lent van, megbeszéltük, hogy ha valami kell, csöngethetek.

– De nagyon szeretném, ha aludnál, és semmiért nem csöngetnél! – mondta anyám.)

Szinte azonnal zörgött a kulcs.

Jolika bejött, és csak nézett, döbbenet.

Tökéletesen felöltözve, lakkcipőben és fehér zokniban (az egyik persze kifordítva) ott ültem az ágy szélén.

– Anyu mondta, hogy csöngessek; és ha végképp nem tudok aludni, lemehetek.

Összehúzott szemmel rám nézett.

A hazugság fele igaz volt – ezt ő is tudta –, a másik felében meg elbizonytalanodott.

– Miért? Mi kellene?

– Nem tudok aludni.

– Klárka! Ilyen nagy kislány!

– Le kell mennem; anyu is mondta!

Az, hogy teljesen fel voltam öltözve, olyan mélyen impresszionálta, hogy ellenállása kezdettől meg volt törve. Meg aztán: nem arra való az ügyeletes szobaasszony – még ha is van fizetve –, hogy vendég gyerekekkel veszekedjen, vendégeket neveljen. (Egy többé-kevésbé szabad országban legalábbis nem.)

Leengedett.

A lépcsőn osontam le – nehogy visszaküldjön a liftes (mondván, hogy majd szól anyámnak – akit hirtelen meglátni szerettem volna: mit csinál? hogyan csinálja?).

Az első emelet után találkoztam felfelé tartó vendégekkel. Döbbenet néztek rám. Egy idős, őszülő, magas úr – őszülő halántékkal; imádtam az őszülő halántékokat; ha férfi vagyok, én is őszülő halántékú férfi szerettem volna lenni, angolos sportzakóban és angol szvetterben – jött, két fiatal hölgygel. Erőszakosan átfurakodtam és továbbszáguldtam lefelé mellettük, mielőtt megszólíthattak volna.

Most még egy kövér ember is – Böhm bácsi, parafadugó-gyáros, mindig zöld zakóban és bricseszben – a kövér (aranyos) feleségével. Ez nagy baj volt, ezek ismertek. Milike néni – a haja valódi aranyszőke – nem akart hinni a szemének, Pali bácsi nem látott. Én kitértem a félemeletnél az új épület felé (ott volt az átjáró), s egy nagy, rézzel kivert fa esernyőtartó mellett leguggoltam. Milike néni beszuszogott a folyosóra – és nem látott senkit.

Miért jönnek ezek gyalog?

Biztos, hogy fogyjanak.

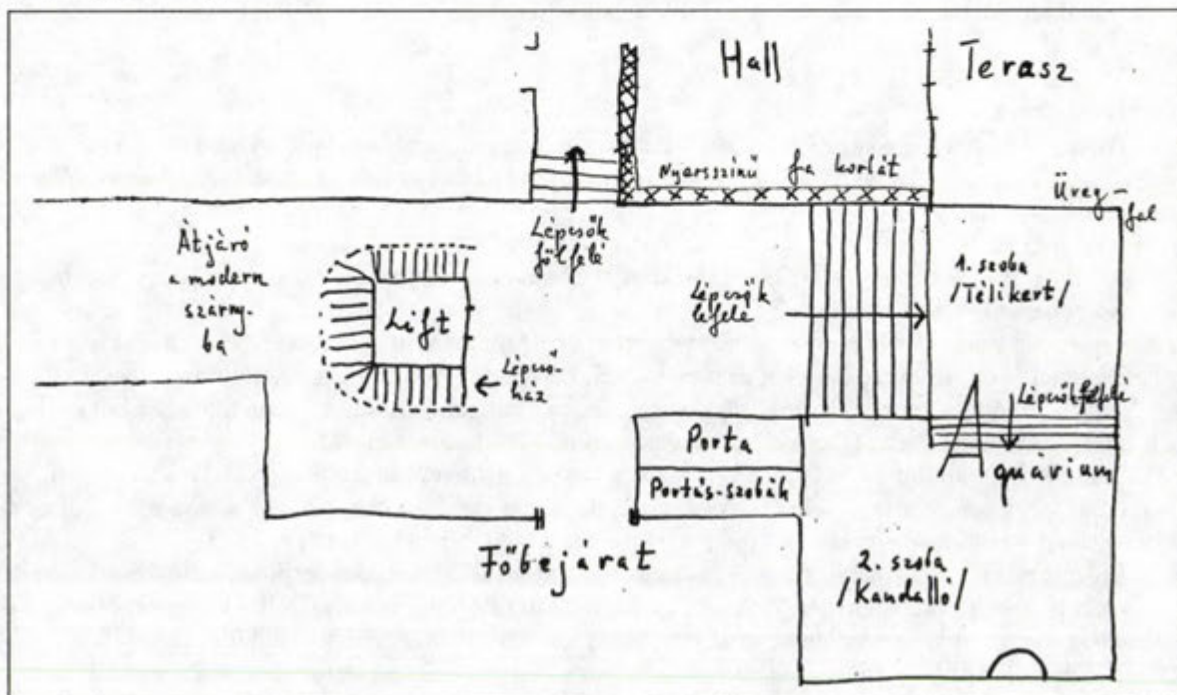
Meg az elsőn laknak.

Valamit beszéltek – és visszafordultak. Talán hogy anyámhoz menjenek?

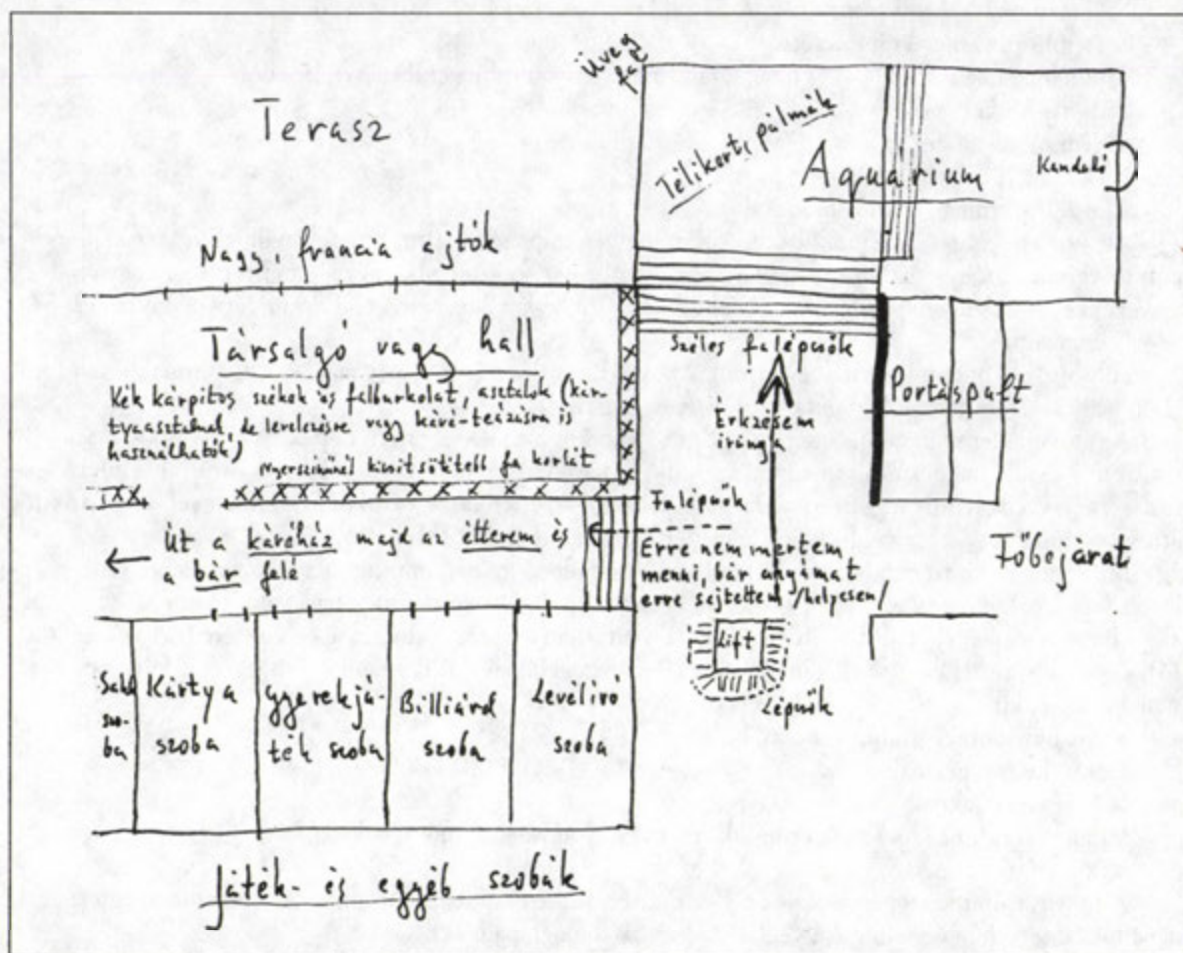
Végre leértem!

A fényes előtérben a portások is döbbenet néztek – én azonban nagyon határozottan bementem az aquáriumba (apám nevezte így az üvegfalú hallt, sok zölddel, pálmákkal).

Hadd meséljem el, hadd rajzoljam le, milyen is volt itt ez a földszinti rész. Ne ijedj meg! csak nagyon vázlatosan:

Én persze a lépcsőház felől jöttem:

Lementem a széles falépcsőn, és körülnéztem.

Bár sejtettem, hogy anyám nem itt van, hanem balra, beljebb – de meg kellett bizonyosodnom.

Másfelől: féltem.

Minél közelebb kerültem az anyámmal való találkozáshoz – annál jobban féltem (legalábbis: tartottam) tőle.

Mit szól majd – a többiek előtt?

Nem láttam.

A nagy bőrfotelek egyikében, itt, a külső helyiségben, de szemben a kandallóval ült a Stark Jani mamája, Nagy, elegáns, szőke nő. A másikban Jávorszky né, a milliomos patikus özvegye, zöld ruhában, vállára terített lila fátóval.

Rám néztek.

– Milyen nagy lószeme van ennek a gyerekeknek – mondta a Stark Jani anyja, azt hitte, hogy nem halom (vagy nem törődött vele).

Gyorsan a kandalló felé mentem – majd elbotlottam a felfelé vezető lépcsőkön – és nem akartam hinni a fülemnek, hogy ilyen tapintatlan; de most mindennél fontosabb volt, hogy ne szólítsanak meg.

(Az ilyen sértés – mondhatta ezt?, dicsérőleg mondta?, mit gondolhatott? – benn forog valahol mellkas tájon és nyomaszt. Néha felszökken a fejbe is, és gondolkodik róla az ember.)

Tudtam, hogy anyám a kandallós teremben sincs – és kimentem, vissza a porta felé. Egyszerűen nem volt erőm, hogy – most már – jobbra betérjek, a társalgón át a kávéház-étterembe, ahol anyámat – Böhmné társaságában – biztosan megtalálom. (Tudtam, hogy sem sétálni, sem a bárba nem ment.)

Erőmet talán Starkné megjegyzése – és közönye is – vette el? Mindenesetre: gyöngöttette. (Stark Jani vad kis kölyök volt, fekete, enyhén kancsal. Ez a hülye Starkné Mester úr lánya volt – különben Mester Zsuzsi –, a nagyszerű Mester úr lánya, akinek az Arany János utcában, Pesten, olyan tágas, remek, sok segéddel dolgozó, mindig nyugodt, elegáns és mulatságos szabászata volt. Szerettem odajárni apámmal, aki

ott felöltöt, öltönyt, bricseszt csináltatott. Stark Jani Mester úr – az elegáns, köpcös, ősz hajú, aranykeretes szemüvegű, uralkodói Mester úr – unokája volt. Hihetetlen.)

Szóltam a liftesfiúnak, hogy anyámat kerestem, szóljanak neki, hogy itt voltam, és kérem, hogy jöjjön fel.

Addigra már ott egy londiner (fiatal, éjszakai ügyeletes); és ahogy mi beléptünk a liftbe, ő már a társalgó három lépcsőjén is túljutott, elindult anyámért.

Már nem emlékszem; anyám megtette-e a szokásos hidegen villogó szemű, félelmetes, sötét akarati és indulati mélységekből fakadó szemrehányásait – melyekben előre-hátra mindig meg voltam semmisítve („ilyen gyerek nincs több”; „meg foglak vizsgáltatni”; „nemhogy a te korodban, de...”; „aki így kezdi, még sokkal rosszabbul fogja végezni”; „te nem is azt akarod, hogy én itt legyek, csak hogy ne lehessen lent, de azt majd veled is, ezentúl mindig, éreztetni fogom, akármit is szeretnél”; „nem akarhatod, amit akarsz: ezt vedd tudomásul!”) – ekkor én már (bár csak bugyiban) a paplan alatt voltam, ruhám a székre szépen letéve, és még valami aktuális büntetést is beférhetett; már nem emlékszem.

Csak a diadalt éreztem: anyám feljött, itt van velem, nem kell tovább félnem. (Se a szobaasszony, se a többiek miatt nem mert újra lemenni. Képesnek tartott arra, hogy még egyszer fölkelek.)

Anappal eloszlát minden nyomasztó rémületet.

Végre itt a reggel.

Ilyenkor még szívesen lustálkodnék tovább, végre nyugodt vagyok – most tudnék igazán aludni.

De Zsóka fogmosása felébreszt – és még ez is kellemes zaj, mert bár ő a mosdó felett a lámpát égeti – de (szemben fekszem az ablakkal) láttam, hogy már világos van.

A piros cipőmet akarom felvenni – éjjel nem azt pucolták ki –, ebben szeretnék reggelizni.

Nem hozatjuk fel a reggelit, és az ugrászt ki az ágyból, hogy apámat még ott találjam a jó szagú, cseresznyefaburkolatú reggelizőteremben – fakeretben szőtt lenvászon betétek – a tea és lágy tojás mellett.

A tea illata és a lágy tojás szaga – ez is valahogy apámhoz tartozik.

Nekem kakaót rendelnek – de apám ad egy korty teát (kanállal vagy a csészéből), és én is eszem lágy tojást. (Apámmal otthon szoktunk lágy tojást enni fokhagymás zsíros-pirítóssal, ketten – hosszú csíkokra vágjuk a pirítóst és mártogatjuk, és apám nevetve mondja: „mi, férfiak!”)

Zsóka azt akarja, hogy ne a piros cipőmet vegyem fel; Zsóka utálja a piros cipőket és ruhákat, szerinte ez „procc, feltűnősködő; aki ilyen ruhákban jár, megbízhatatlan”.

Én meg imádom ezt a kemény bőrtalpú, kopogós sarkú remek cipőt – egy pánt fogja benne át a lábamat, kapoccsal; fehér zoknival kell viselni.

Zsóka tudja: ha nem engedi meg, hogy fölvegyem, bepanaszolom apámnál (és ez a dolog itt egész más, mint otthon). Enged.

Apám is szereti a piros cipőt.

Reggelizünk.

Az illat –

A ropogós zsemlek és kiflik, a lágy tojás, a párolgó teák és kávék közös illata, amint betölti a világos színű fával – és fakeretben hímezett-nyomott lenvászonnal – borított falú, hatalmas, magas reggeliző-kávéház helyiséget. A lenvászonnak – amit megszívznak a porszívóval –, és a nedves ruhával áttörölt faburkolatnak is sajátos, üdítő szaga van, mely összekeveredik a reggeli szagaival. (Nem az étteremben reggelizünk. Van, aki a szobájában, van aki itt. A reggeli; természetesen nincs időponthoz kötve – mint majd a szocialista üdültetésben az etetés a kiemelt helyzetű rabok és szolgák – mondhatjuk nyugodtan: rabszolgák – számára.)

A pincérek kedvesek.

Ráérnek.

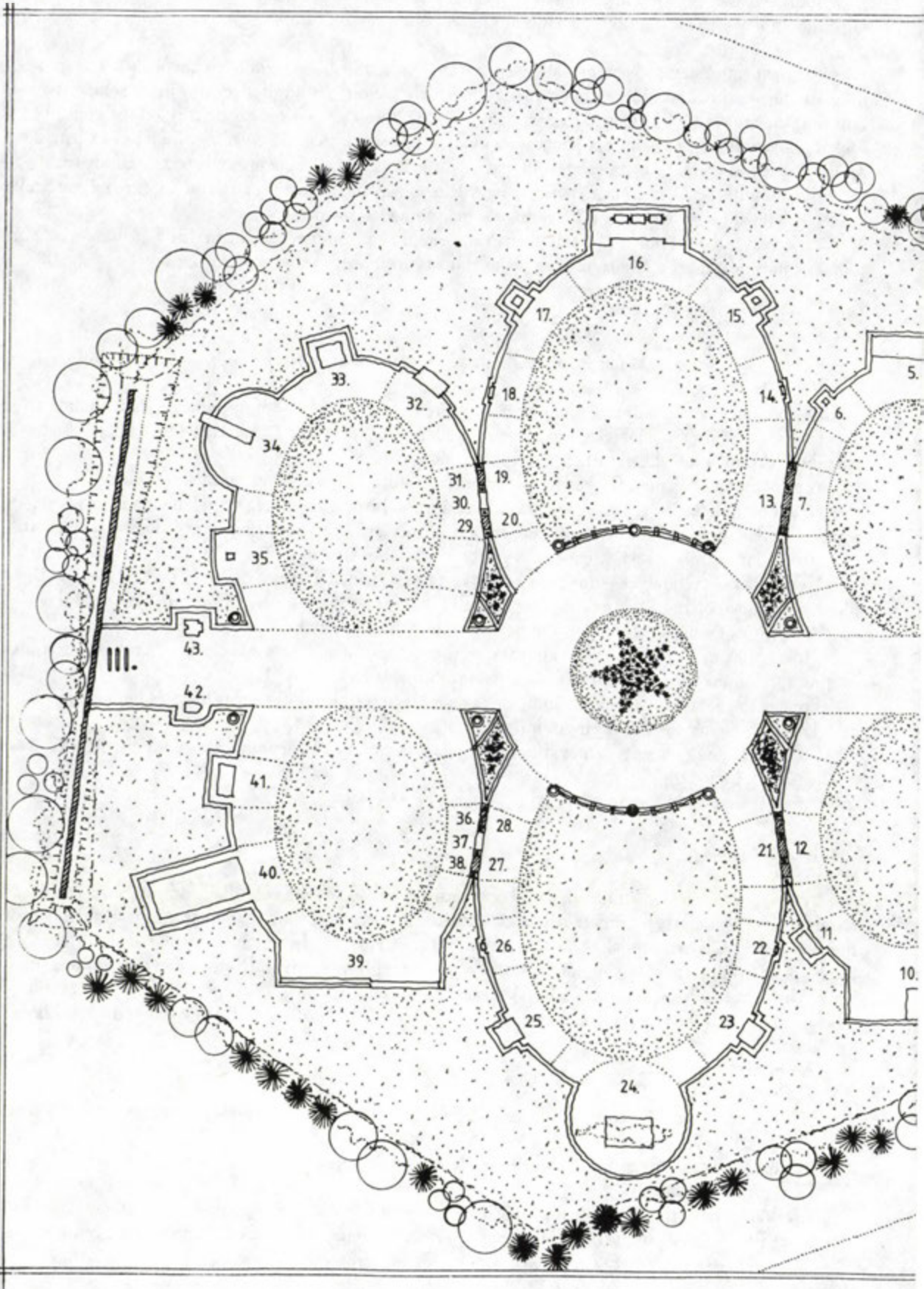
(Sok van belőlük? Jól keresnek? Viszonylag? Hát persze, a házat már mindegyik megvette – itt a közelben.)

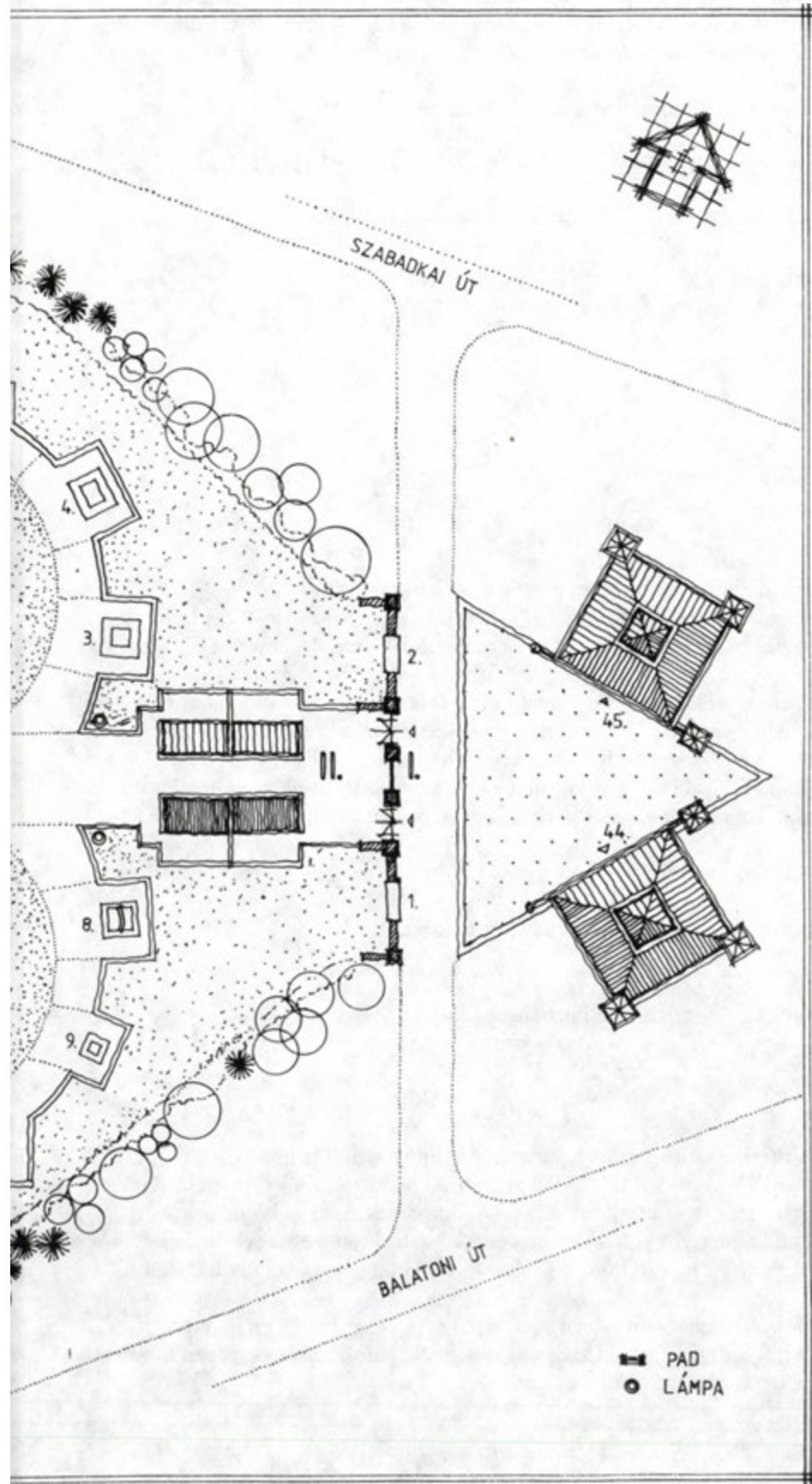
Pirítóst is hoztak – barna és fehér kenyérszeletek.

Én is pirítóst eszem.

Anyámnak felvitték a reggelit (apám már sétált) – Zsóka soha nem reggelizik, csak felhajt egy bögre tejeskávét (itt kis ezüstkancsóokban külön kapja a kávé és a tejet, és csészét kap, nem bögrét), és valami kis

SZABADTÉRI SZOBORPARK EMLÉKHE

I. Kulisszafal (középső kapuzárnyakon: az Illyés Gyula-vers)

II. Fogadóépület III. Végfal

1. Pátzay Pál; Lenin 2. Se-

gesdi György; Marx-Engels

3. Kisfaludy Stróbl Zsig-

mond: Felszabadulási emlékmű

4. Kisfaludy Stróbl Zsig-

mond: Szovjet-magyar barátság

5. Kiss István: Felszabadulási emlékmű

6. Felszabadulási emlékmű

7. László Péter: Szovjet hősi emlékmű

8. Bóza Barna: Felszabadulási emlékmű

9. Mikus Sándor: Felszabadulási emlékmű

10. Kalló Viktor: Felszabadulási emlékmű

11. Felszabadulási emlékmű

12. Megyeri Barna: Felszabadulási emlékmű

13. Szabó Iván: Lenin emléktábla

14. J. Kracsmarov: Dimitrov-mellszobor

15. V. Sztarcsev: Dimitrov

16. Farkas — Herczeg — Olesay Kiss: Kun-

Landler/Szamuely

17. Farkas Aladár: Sallai és Fürst

18. Gyenes Tamás: Kalamár József mellszobor

19. Nagy István János: Asztalos János emléktábla

20. (?) Kreutz Róbert emléktábla

21. Kalló Viktor: Kun Béla emléktábla

22. Baksa Soós György: Ságvári mellszobor

23. Marton László: Szakasits Árpád

24. Varga Imre: Kun Béla emlékmű

25. Kiss István: Münnich Ferenc

26. Szabó György: Chlepkó Ede mellszobor

27. Turner-emléktábla

28. Háman Kató emléktábla

29. Kiss Nagy András: Munkáseur demonstráció (dombormű)

30. Antifasiszta emléktábla

31. Munkás- és katonatanács emléktábla

32. Kiss István: Munkásmozgalmi emlékmű

33. Makrisz Agamemnon: A spanyolországi nemzetközi brigádok magyar harcosai — emlékmű

34. Kiss István: Tanácsköztársasági emlékmű

35. Tanácsköztársasági emlékmű

36. KMP nyomda emléktábla

37. KMP sejt emléktábla

38. Gyurcsák Ferenc: A magyar kommunista ifjúsági mozgalom ötven éve

39. Kalló Viktor: A néphatalom hőseinek emlékhelye

40. Kalló Viktor: Mártíremlékmű

41. Mészáros Mihály: A budai önkéntes ezred emlékműve

42. Kerényi Jenő: Osztagpenko

43. Mikus Sándor: Steinmetz

44-45. „Tanú tér”

IDEGENFORGALMI-MŰVÉSZETI KÖZPONT

kiflicsücsköt elropogtat. (Most eszik egy kis császárhúst zöldpaprikával, bár jobb szeretné a szalonnát; de hamar végez; apám még feketét is rendel neki; Zsóka elégedett – felhajtja s megkérdezi, hogy elmehet-e egy levelet feladni. Apám elengedi – sőt mondja, hogy velem marad – elmegyünk a körsétára, és délelőtt Zsóka szabad.)

Ketten reggelizünk – kis vajtéglák és vajgolyók –, ropogtatunk; narancsdzsem, még és még tea, az ezüstkancsók és -tálkák fénylenek (a tálkák betétje üveg). Ferdén betűz a nap, de mi védetten ülünk egy hatalmas négyszögletes – fa- és lenvászon borítású – oszlop mellett – ilyenből sok van a teremben, legalább hat, s így a nagy terem intim kis részekre oszlik.

Az egész atmoszféra – milyen is? – nyugodt, derűs, illatokkal telített.

Apám magának is rendel kávé – hátradől – miről is beszélgethettünk, megállás nélkül, mi ez a kellemes zsongás itt emlékeimben?

Aztán lassan elindulunk.

Vesszük a hosszú nyelvű, kék ásót.

Szabályozzuk a Mohás-patakat – keresztül folyik a körsétaúton.

Máskor:

Játék a babaházaknál.

Esik az eső.

Behúzódnak.

Félünk, hogy ránk tör az ellenség.

Szerelmes vagyok.

Apám lejön értünk – de az eső már elállt.

A vizes fűben mezítláb futballozunk – apám vezeti a játékot.

Vidoni Tóni – gonosz fiú, szülei mindig ordítanak vele – hátulról fejbe vágja apámat egy hosszú húsággal. Apám csodálkozva megfordul, és megfogja a botot. Tóni elengedi, elfut, de a nyelvét öltögeti és a seggét mutogatja.

– Tóni, Tóni – mondja apám, amitől Tóni, ott messzebb, a fenyőfák alatt a földre veti magát és dührohant kap. A gyerekek körbeállják – míg fetreng és harapja a füvet – és röhögnek. Apám kézen fogja Tónit – egészen zöld a szája környéke – és felviszi a szüleihez. Tóni engedelmesen megy vele, de aztán hirtelen a kezébe harap. Apám meg se rezzen. Tóni abbahagyja. Apám mesél neki valamit, látjuk messziről. Eltűnnek. (Apám persze nem mond semmit Tóni szüleinek, csak annyit, hogy az esőben átázott Tóni cipője.

És ez igaz.

Csonka Andrea azt mondja nekem:

– Imádom az apádat!

És Tomi – akibe szerelmes vagyok, nagyfiú, Andrea bátyja – bólogat.)

Ma korán ebédelünk.

Mert csak egy órára fekszünk le – és indulunk a Pisztrángos-tóhoz.

A Pisztrángos-tóhoz is a körsétaút felé indultunk el. Jött Intz úr, a drótygyáros, kis fehér pincsijével; jött Pali bácsi és Milike néni, és a fiuk, Bandi, sőt anyám és Zsóka is jöttek. Természetesen apám és Pista bácsi; ők szervezték és vezették az egészet. (Apám az eszmei, Pista bácsi, a teljesen ősz hajú, piros arcú londiner a technikai szervező volt – egyetlen éjszaka alatt őszült meg, az első világháborúban, Doberdónál; így mesélte. Ő szerezte be és ő hozta a madzagot, a vödört, a botokat, a szalonnát.)

A tónak természetesen a fenekére lehet látni – már a partjánál is van vagy másfél méter mély. Óvatosan be kell fölér hajolni. Spárgáink végén kissé sült szalonnák; húsosabb részek, bőröstül. Követ is kötünk mellé. Belógatjuk, lassan eresztjük le a kövek közé.

Pisztrángot nem látok.

Egyet sem.

De a nagy kövek alól – először csak Pista bácsi veszi észre, aki tudja, hogy mit kell nézni – kimoccan valami, valaki. Itt is, ott is.

Most már én is látom!

Először csak az ollóját nyújtogatja, aztán kijebbn mászik, és lassan, óvatosan megindul, lengetve csápjait – jön egy rák. Meg kell várni, amíg a kő alól kimászik egészen, különben nem tudjuk felhúzni.

És amikor megfogja, amikor ráharap, még akkor is várni kell, amíg egész szorosán fogja, görcsösen, és húzni kezdi. Akkor aztán hirtelen fel, és kivetni a partra.

Nem is tudtam, hogy a rákok – vagy legalábbis ezek a rákok – ilyen barnák, iszapszínűek. És kicsik. (Nekem valahogy az állatkerti, nagy zöld – és pettyes – tengeri rákok jártak az eszemben.)

És jönnek a rákok a kövek alól, és egyre több lesz a vödörben. Lassan másznak egymáson, aztán elülnek, megdermednek.

Otthon, az éttermi vacsorához betálatják a rákokat, mind a résztvevőknek (Pista vitte a konyhára, ő intézte el).

Elámulok.

Az ezüst- és procelántálakon gyönyörű, vérvörös rákok ülnek

és amikor apám megbontja az égő színű páncélzatot, alóla hófehér, tiszta hús bontakozik elő.

A forró vízben a rák piros lesz.

Főtt rák.

Van, amikor csak szalonnasütésre indulunk.

Ide is – a Pezső-kő környékére – Pista bácsival.

Nyársfaragás; Pista bemetszi a szalonnadarabokat, hogy szép rózsásan kinyíljanak.

A nyárs friss zöldje, a lehántott kéreg és a hegyezés forgácsának illata összekeveredik a hagyma- és füstszaggal... a tűz ropog – és mi megvárjuk, amíg csak izzó parázs marad. Kenyeret is pirítunk fölötte – arra csöpög a szalonna zsíra – új meg új illatok! (Barbárok – bunkók –, akik nyílt lángon sülnek. Nem is sül meg persze, mint nálunk, szép üvegesre.)

Milike néni, angol kosztümben – máskor skót kockás szoknyában – szép, lapos sarkú nyeltes cipőben, aprócska aranylő csattal a sötétszínű bordós (vagy máskor: mogyorószínű) bőrön, ott áll és kóstolja az első falatot (Pista bácsi neki nyújtotta, anyám nincs itt), míg a férfiak a tűz körül kuporognak.

Én is.

Jobb szeretnék fiú lenni – hogy egészen egy lehessen apámmal – hogy egészen olyan lehessen mint apám – De: szülehetnek-e a fiúknak gyerekeik?

Felrezenek féltálmomból, mert a tűzben felrobban egy toboz – vagy gesztenye? –, és egy szikra (vagy inkább parászdarab) nagy ívben repül ki a tűzből – a Pezső-kő felé.

A Pezső-kő mohás oldalát tapogatom – puha moha – a Pezső-kő az égből esett.

Mi lehet az égben?

A szalonna kinyílik – csöpögve az alá tartott kenyérré – a parázs fölött.

Nyílik lassan, a behasogatott húsos részekenél, és üvegesedik.

(A talpa természetesen, amit a nyársra húztunk, a kemény bőr. És onnan sül, onnan pirul – alulról, lassan. Kis, kék lidércfutak szaladgálnak alatta, elválva a tűztől, a pirosan izzó parásztól, elemelkedve.)

– Mint a rózsák.

Ezt Pista bácsi mondja, és hozzáteszi:

– Ezzel nem lehet sietni.

Lassan besötétedik.

(Persze: a kenyér is megpirul; ropogós lesz.)

Zsóka is sötéten áll, nem ül le, egy falatkát eszik, amit – Kóstoló! – Pista külön odavitt neki.

Ruhája zárt, cipője ragyog (napközben többször is utánpucolja, áttörli), helyteleníti, hogy apám nekem „mindent megenged” – például, hogy a földre üljek, hogy rövidnadrágot vegyek, hogy rakjam és szít-sam a tüzet, hogy a nyársat hegyezzem (sőt: bicskám is van, el is vágom vele – majd fönt, a Bakaiék szobájában – az ujjam Zsóka örömeire; és majd megpukkad, mikor apám a bicskát mégsem veszi el, ő így nem vállalhat felelősséget, nem is kell, mondja apám, ő vállalja).

A sötét erdőben – a tisztás felől fűrjhangok és az avarból sünnesznek – esszük a tűz fényénél a ropogásra (és üvegesen áttetszővé) sült szalonnát a ropogós pirított kenyérrel. Most jó már igazán.

A férfiak isznak is – bort –, mi csak vizet (igaz: forrásvíz).

Befedjük a paraszat (földdel; van nálunk kis tábori ásó, gyalogsági, Pista bácsinál – aki a lövészárokban, vagyis az abban ásott bunkerben őszült meg; most újra meséli; „teljesen, egyetlen éjszakán”; igen dús, erős szálú, sűrű, hátra fésült haja van; az ilyen hajak egyébként is korán őszülnek), és indulunk haza.

Libasorban megyünk; elől Pista, lámpával, hátul Böhm bácsi, ugyancsak világítva. Apámnál is van lámpa. (Nála mindig van, ha más nem, hát a zöld-ezüst vagy piros-arany színű kis lapos, akkora, mint egy öngyújtó, vagy még kisebb; kapualjban például a nevet, vagy más effélet jól meg lehet nézni vele; de most rendes, négyszögletes, négyszínű lámpa van nála – később majd ezzel járunk az óvóhelyre).

Apámék elutaznak, s mi Zsókéval kettesben maradunk.

Mielőtt ezt elmesélném, anyámmal való kettesben maradásom tolul föl bennem, két évvel később.

Fekszünk már – én tán alszom is –, anyám még olvas, késő van. Hány óra lehet? Tizenegy? Fél tizenegy? Vagy inkább még több?

Nem tudom.

Mintha félálomból ébrednék, amikor kopognak.

Kopogtatnak.

Nem akarok hinni – félálomban – a fülemnek, de azt hiszem, anyám se, ébren.

Csak a második, már erősebb kopogás után szól ki:

– Tessék? Ki az?

Az ajtó zárva van.

Valaki megpróbál benyitni.

– Államrendőrség! – mondja tompa, rossz hangon kint egy férfi.

Anyám felkel, pongyolát vesz – a sárga selyem, virágos, japáni pongyoláját –, papucsot húz, haját megigazítja:

– Aludj! – szól rám, és ajtót nyit.

Én persze nem alszom, sőt ellenkezőleg: kifelé fordulok és felkőnyökölök: mi lesz itt?

Három férfi jön be, egy megáll az ajtóban és a folyosót is szemmel tartja, ketten beljebb nyomulnak a hosszúkás kis északi szobában – ahol azelőtt Zsókéval laktam, az udvarra és a hegyoldalra néz –, az első azonnal az ablakig megy és közben igazolja magát egy kis kártyával, a másik kettő csak a hajtókáját hajtja fel, alul ott van valami kerek, a detektívjelzés.

– Kezeit csókolom, nagyságos asszony, elnézését kérem a zavarásért, szökött munkaszolgálatosokat keresünk, és így kénytelenek vagyunk önöket is megzavarni.

Kinéz az ablakon.

– Engedje meg, hogy benézzek a szekrénybe és az ágyba, ez kötelességem.

– Kérem, tessék.

Én is lekászálódok – az én ágyamat is felnyitják.

Nem találnak senkit.

Pista bátyámra gondolok – a kopasz, orrát piszkáló, raccsoló, nagy fülű Pistára, anyám öccsére, akivel akkorákat lehet röhögni, és aki a Három kiscicát olvassa nekem – Pista is munkaszolgálatos. Kellene hogy legyen. Valahol dekkol. Talán a nőjénél, Klárinál.

(Később nyilasházban bujkált, nyilaskeresztes egyenruhában, harmincadmagával, Zuglóban – talán ott és úgy és ezért ölték meg a hirtelen rajtuk ütő oroszok.)

De Pista most nincs itt.

Bocsánatot kérnek:

– Aludj, aranyom – mondja nekem a vezér (bajuszos), bokacsattogtatás és mennek.

Anyám református – még 14 éves korában keresztelkedett ki önszántából a skót nővéreknél, ahová iskolába járt – és még a szigorítás se vonatkozik rá, mert „árja-párja”, azaz apám nemesi – partiumi – származása, a négy nagyszülőig visszavitt dokumentumok anyámat is mentesítik. (Egyelőre.)

– Pista? – mondom anyámnak.

Anyám rám néz, nagyra mereszi a szemét, és nem válaszol.

Még csak ezután fordítja rá a kulcsot.

Hogy hívják a dzsesszdobokra szerelt vigyorgó, vörös fapofákat – a szájrésük fekete, és itt-ott sárgával-fehérrrel, feketével tetováltak a vörösben – egész sort alkotnak Alfonz dobján?

Alfonz ölében ülök, délután, az idősebb hölgyek tejeskávét uzsonnáznak, de a fiatalok is itt vannak és táncolnak – ötórai tea –, mert szól a dzsessz.

Én rezgetem a hosszú szőrű, fémmelű ütőket a kisdobon – a hosszú szőrök (fémszálak?) legyezőszerűen terülnek szét – és néha a faütővel is üthetek (a vigyorgó fapofákra is, ez különösen jólesik; meg a cintányérra; ezen a szőrökkel is lehet zizegni), és lejjebb csusszanva megnyomhatom a pedált – dőndül a nagydob.

De eltértem.

Azt akarom elmondani, hogy amikor Zsókéval egyedül maradtam – apámék visszautaztak Pestre (Hanuska úr jött értük), hogy majd hétvégén újra jöjjenek (vasárnap délután volt) –, hogyan halt meg Zsóka, hirtelen, úgyszólván a szemem láttára, és mégis észrevétlenül.

Talán előbb még arról is beszélnem kell, hogy volt egy cserkészbicskám – apámtól kaptam (ja, már beszéltem róla?) – és a szobában farigcsálva megvágtam vele a kezemet, a csontbüttyökbe, a bőrébe vágtam, jó mélyen, a bal kezem mutatóujja fölött.

Bakai Éva szobájában ültem és neki faragtam egy kis pálcikát, magam is csodálkoztam, hogy milyen könnyedén megy – Éva is, és megölelt és megcsókolt, hogy milyen *fiús* vagyok, és akkor puff – ömlött a vérem.

Bakai Éva – hát nem is tudom; emlékeimben kortalan, gondolom, legalább húszéves volt, de tudom, hogy ez nem igaz, legfeljebb 16 lehetett (de az is lehet, hogy csak 14).

Éva fekete volt, koromfekete, hangja mély, szeme és beszéde tiszta, ő volt abszolút *fiús*. (Később a férje verte. Mígnem aztán megpattant az agyában egy ér. Egyszer: konyakozni hív a belvárosban; lehetne ebből szerelem? hatvanas évek...)

Lemostuk, elkötöttük, beragasztottuk angoltapasszal.

És kimentünk az erkélyre, nézni a szelet. Kis papírdarabokat téptem, és a szél vitte, vitte fel.

– A Napba repül – mondtam Évának –, figyelj – a kis papír repült a Nap felé, és egyszer csak *megfelekedett*. – Megpörkölődött, olyan közel került a Naphoz – mondtam.

Éva fölém hajolt, megfogta az arcomat, és szájon csókolt.

Ebben a pillanatban lépett be a szobába – mi az erkélyen álltunk – Zsóka.

A huzatból vettük észre, hogy valaki az ajtót kinyitotta.

A szoba mélyén itt – ezek nagyobb, erkélyes szobák voltak, dél felé, nem az a hurka, amiben mi laktunk, és fürdőszoba is volt, nem csak mosdó – hosszú kis előszoba volt, amiből a fürdőszoba nyílt.

Az ajtó becsukódott, és aki jött, ott maradt állva, a sötétben.

Kiláthatott idáig?

Igen.

Miért nem jön ide?

Éva jött rá először, hogy ki az, és ezt szűrte a fogai között:

– Dögölj meg!

Álltunk.

Végre a fekete alak elindult és előrejött a szobáig.

Zsóka.

– Klári! Tessék jönni.

Megszorítottam Éva kezét.

Kakaózni mentünk.

Valahogy nem vette észre, hogy be van ragasztva az ujjam, már ez is furcsa.

Vacsoránál elsápadt – két pé-vel írd! –, felállt, és kért, hogy menjek utána, ha befejeztem.

Ilyen még nem fordult elő.

Felmentem – előbb még lejátszottam Évával egy tekerős focit –, Zsóka már feküdt.

Szemrehányóan nézett rám, de nem szólt semmit.
 Hanyatt feküdt, mereven.
 De mindig így szokott.
 Csak most sápadtabb volt.

Fogat mostam, leverkőztem, lefeküdtem. Zsóka iszonyú erőfeszítéssel – úgy éreztem: iszonyú erőfeszítéssel – felkelt, bezárta az ajtót.

A kulcsot a zsebébe tette.

(A pizsamáján – én pizsomának mondtam – két nagy zseb volt, mint egy férfipizsamán. Már az is furcsa volt, hogy pizsamát hord. Ő, aki olyan konzervatíván öltözik! Ez valami angol dolog lesz – gondoltam. Anyám és én hálóinget hordtunk, és minden nő, akit ismertem. Sőt: még apámnak is hálóingei voltak – vászonból –, de neki volt pizsamája is. Anyámnak csak ágykabátja.)

É

jfél felé arra ébredtem, hogy valaki kaparászik.

Egér? Az ágytámlán? (Az ágytámla itt modern, rácsos, alacsony és nyers színű volt.)

Csend lett.

Két apró horkantást hallottam.

Csend.

Olyan kínos volt a csend és annyira fenyegető, hogy hirtelen egészen fölédtem, azt se tudtam, mit csinállok, felültem és halkán, fojtott hangon átszóltam:

– Zsóka!

Semmi.

A lélegzését se hallottam.

Az volt az érzésem, hogy valaki néz és nevet rajtam, valaki itt úszik a levegőben és az egész szobát betölti, és csak engem néz és nevet.

Elállt a lélegzetem és felkattintottam a villanyt.

Zsóka ott feküdt, nyitott szemmel és leesett állal.

Meghalt?!

Felsikkantottam, kiugrottam az ágyból, és eszembe jutott, hogy nem tudok kimenni! A kulcs Zsóka zsebében van!

Csöngettem, hosszan csöngettem.

De azt a kis kattantást nem hallottam most, amivel a csöngetéskor kigyulladt kint a folyosón, az ajtónk fölött a lámpa.

Rossz a csengő?

Egy kicsit vártam.

A szoba mintha zsongott volna Zsókatól – az egész szobát ki és betöltötte –, és mintha fentről nézett volna, mintha fent lett volna a szeme a plafonon – csak a testében nem volt jelen. Ott egy ür. Riadalmas üresség.

Úgy éreztem: ha nem volna nyitva egy kicsit az ablak – résnyire –, agyonnyomna. Összeesnék.

Aztán valahogy megpróbáltam *elfelejteni* az egészet, mintha egy nejlont, vagy inkább egy műanyag fóliát húztam volna a belső érzékelésem és a külső elszánásom közé, semmit *tudni* és *érezni* nem akartam, oda mentem Zsókához – mert azt azért mégis csak tudtam és éreztem, hogy már nem bírom soká –, és lerántottam róla a paplant.

Nagyon csúnya volt a két keze, görcsben volt, láttam, hogy a bal kezével ő kaparászhatott az ágy oldal-támláján, a jobbával meg a lepedőt markolászta össze.

Át kellett nyúlnom fölötte, hogy odaférjek a bal zsebéhez – láttam, hogy a kulcsot abba teszi –, és így túl közel voltam, egy pillanatra hozzáértem – kőkemény? (nyilván a medencecsontját érintettem meg) és hideg? vagy: lehel? – a kulcs szinte ki volt csúszva a zsebből, felkaptam, és az ajtóhoz futottam vele.

Kitártam az ajtót, kimentem a folyosóra, láttam, hogy a jelzőlámpa nem ég, tényleg rossz, és elindultam Jolika néni szobája felé. Épp ekkor felbukkant a kanyarban, valaki csöngetett. Felé emeltem a kezem és összeestem. Odafutott hozzám – szerintem nem ájultam el.

– Zsóka, Zsóka... – makogtam, és mutogattam a szoba fele.

Karjába vett, jó meleg volt és ruganyos, feszes, mégis, ahol kellett, puha, magához ölelt.

Szavamra mondom, mikor beléptünk, Zsóka szája be volt csukva!

Sőt: összeszorítva!

A szeme most is nyitva volt.

Mikor Jolika látta, mi a helyzet, kifordult velem, és bevitt a lányokhoz (a szobalányokhoz). Piroska mellett kaptam helyet, jó szappanszaga volt, fekete hajú, pirosas képű keménykötésű kislány (úgy 16 éves?), valamiféle örmény neve volt (Kalpakian Piros?), és Jolika visszament, intézkedni.

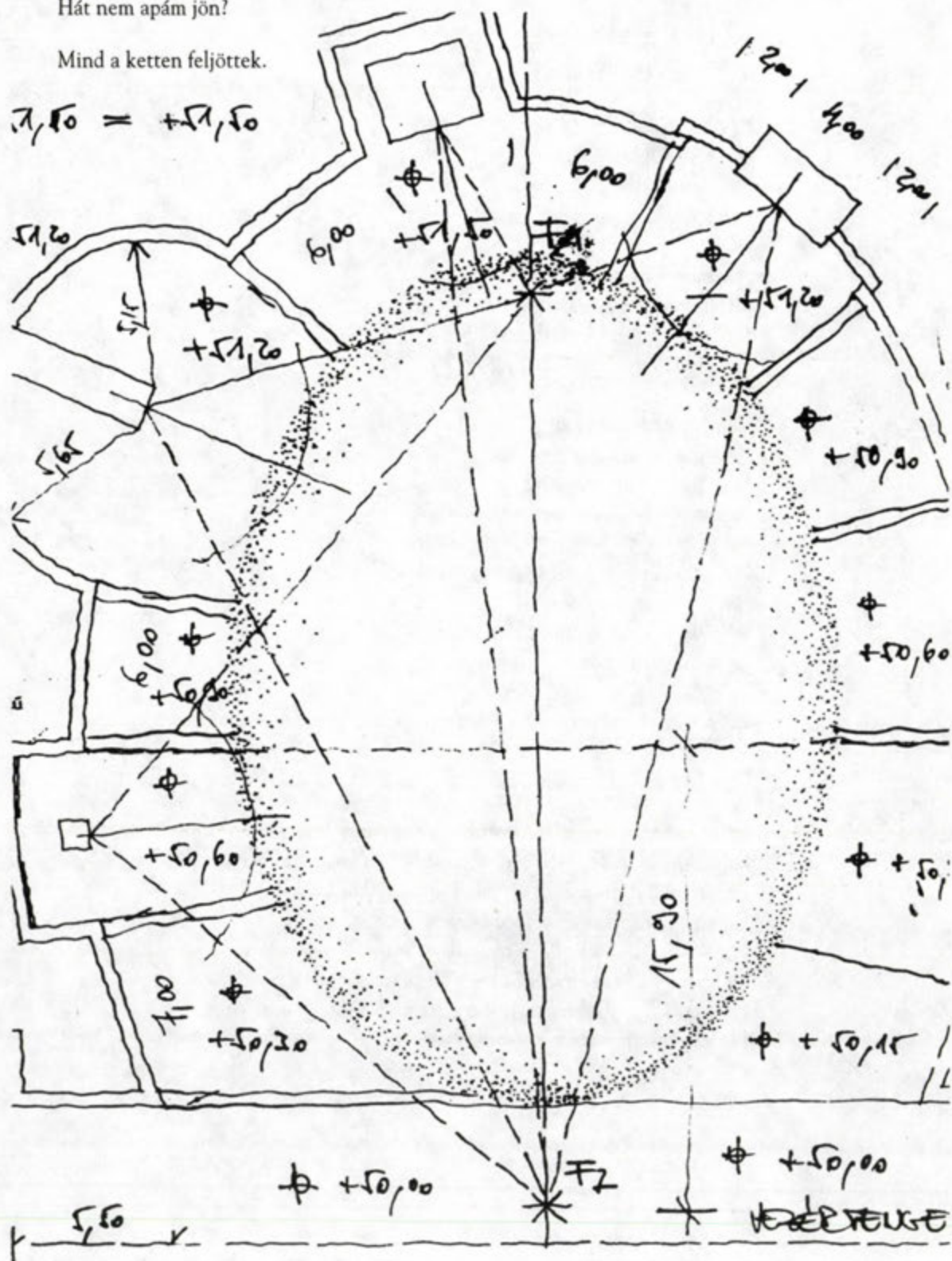
Elaludtam.

Mire felébredtem, reggel volt, és mondták, hogy anyám hamarosan itt lesz, reggelizzek meg.

Csalódtam.

Hát nem apám jön?

Mind a ketten feljöttek.

Georg Trakl

SZÍNES ŐSZ

[ZENE A MIRABELLBEN, 1. VÁLTOZAT]

Egy kút dalol. Felhősereg
áll tiszta kéken szűz-fehéren.
Lassúdott, csöndes emberek
járják a vén kertet sötétben.

Az ősi márványt ősz lepi,
távolban egy madárraj húz át.
Egy faun halott szemmel lesi
homályba kúszó árnyak útját.

Vén fáról rőt levél pereg,
s a nyitott ablakon bebágyad.
Bent pislogó mécszláng lebeg,
és fest borús kísértet-árnyat.

Hervadt illatokból sző szőnyeget
füvek fölé opálos pára.
A kútban felvillan, mint zöld üveg
fagyos légben, a Hold karimája.

TÁJ

[1. VÁLTOZAT]

Szeptember-est, vagy pásztorok sötét szava,
kakukkfű-illat. Izzó vas szór szikrát bent a kovácsműhelyben,
Éjszín mén ágaskodik égre; bíbor orrika áhítatát
kapkodják lánykacseléd jácint-tincsei.
Fogoly-riogás dermed a sárga falhoz, rothadó trágyában eke rozsdáll.
Vörösbőr kábít el enyhén, lágy gitárszó az ivóban.
Ó, halál! Beteg lélek hervadó íve csend és gyerekkor.
Háborodottan röppen a sok denevér fel.

ÁLMODOZÁS

[2. VÁLTOZAT]

Lágy élet sarjad körben a csöndben,
szív és lépés siet a zöldön át.
Szerelmes időz a cserjésnél,
mely illatokkal töltkezik.

Búskomor bükk a kocsmaudvaron. Némák
a nedves harangok; egy suhanc énekel:
– Tűz, mely sötétet keres... –
Ó, kék csend, türelem!

Zöldellő éjszaka, adj
vidám kedvet is a magányosnak,
kinek csillaga, borban
bíborló nevetése kihúnyt.

ÁTVÁLTOZÁS

[1. VÁLTOZAT]

Ősz hűse; szürke szobai homály,
itt vidámság honol, egy tiszta élet,
emberkéz hord aranyló venyigéket,
Isten szelíd szemek csöndjébe száll.

Ő járja esténként a parlagot,
az útra tölgyek barna csendje bágyad,
levelet szórnak szüntelen az ágak,
a lélek sötét palástban vacog.

Csapszék előtt játékos nyugalom,
a keserű kedv elapadt a szájban,
hang, bodzafürt, s a magányos nyomában
lágy-ittasultan csöndes vad oszon.

FŐN

Vak jajszó az éjben, holdas téli napok,
 gyermekkor, sötétlő sövénynél elhaltak halkan a léptek,
 hosszú esti harangszó.
 Halkan-lassúdan közelít a fehér éj,

bíbor álmokká másítva a megkövesült élet
 fájdalmát s bajait,
 hogy a kín tövise az enyésző testet sose őrzi tovább.
 A szender mélyén szorongva sóhajt fel a lélek,

mélyen a széttört fában a szél,
 s panasz-sújtotta alakja az anyának
 bolyong e csöndes bú

magányos erdején át; éjek,
 könnyekkel, tüzes angyalokkal népesítettek.
 Kopár fal tövén ezüstösen hullik szét egy gyermeki csontváz.

A LÁPON

[4. VÁLTOZAT]

Vándor fekete szélben; száraz nád susog halkan
 a lápi csendben. Szürke égen
 vándormadarak csapata száll;
 át sötét vizek fölött.

Riadalom. Dületeg kunyhóban
 a bomlás szelleme verdes hollószárnyaival;
 megnyomorított nyírek az őszi szélben.

Sivár csapszéki este. Legelő nyájak halk mélabúja
 lengi körül a hazatérést;
 éj-látomás; varangyok bukkannak fel barna vizekből.

FORDÍTOTTA ERDÉLYI Z. JÁNOS

FILMVILÁG

A JÚLIUSI SZÁM TARTALMÁBÓL

„Minden nemzedék újra a százszor végigvett történelemben fordul, de a biológia nem válaszol”. Lengyel napforduló – Bikácsy Gergely írása új lengyel filmekről

„A mennyezet tükreiben jelenik meg, terített asztal főfogásaként”. A pornográf szende: Ciccioletta – Király Jenő szexuálesztétikai sorozata

„Az AIDS nem egyszerűen betegség, nem halálos kór, hanem az emberiség viselkedését lényegesen megváltoztató járvány.” Az AIDS filmes metaforái – Hegyi Gyula szemléje

A kentaur álma – Pier Paolo Pasolini életműinterjúja (1)

A színész energiaforrás – Koltai Tamás beszélgetése Halász Péterrel

Tündéri irrealizmus...

mondta egy lelkes, Kanadában élő magyar matematika-professzor, mikor letette egyik írását. Egy első kötet:

POROGI ANDRÁS *Venus és Mars*

A 2000 ÉS A SZÁZADVÉG KIADÓ
EGYIK KÖNYVHETI ÚJDONSÁGA

Mesterházi Mónika

A PUSZTA HOLNAP

A felelőtlensége pedig így
festett: lesz, ami lesz kettő után,
nekem most elég kettőig belátnom.
Kettőkor aztán újabb lendülettel
a következő akadályra fel-
készülten átgondolta fél ötig.
Fél ötkor azonban joggalansul
az is tolakodni kezdett körötte,
ami nem lett volna soron kilencig,
sőt másnap este tízig, tíz napig,
vagy hetekre ráért volna. Ezért
fél ötkor adott magának időt,
határral, a határidők elé,
hogy belássa, a jövő vagy akár
a puszta holnap fényében az is
mérhetetlen árnyékot vet ide,
ami jelentéktelen lesz, tehát
majd onnan nézve már megoldható.
Egy gyógyszert vett be ötkor. Nem akar
száz évig élni, most fáj a feje.
Hogy nem logikus így aggódnia,
különösen a saját dolgain nem,
melyeknek szabotáló részese,
akár meg is vigasztalhatta volna –
nem így lett. Nyafogott. Ó gyáva, gyáva.

HIDEG, VIZES

Hideg, vizes levegő, tejfehér,
és mint a tej a teában, egész
testével úszik. Mégsem olvad össze.
A beteljesületlenség maga,
ahogy nem tudja önmagát elérni,
csak szüntelen kísérti a határát,
és önnön lényébe gabalyodik –
Van a ködben valami izgató:
mégis kell, hogy legyen mögötte más,
és bármi más, amit a tájra nőtt
letéptelen hályog most nem mutat,
a lehetőség, az üres papír,
a beállóból mégis: valami –
ha meg nincs túlféle: a végtelen
ilyen kézzelfoghatóan anyagból,
e vakságban már-már belátható –
Csak az időt nem fejt meg. A köd
áll az időben, mint egy pillanat-
felvétel, és hogy múlik, azt csak a
csontok sejtik, ahogyan sejtik a
tudat, hogy ez is kiáll majd a tájból,
mint ahogy egy zsongás abbamarad,
megint megvalósodik a világ,
és ígéret helyett marad az álom:
száraz, meleg takaró, szemre szemhéz.

A CORVINA KIADÓ ÚJDONSÁGA

JOSÉ PIERRE KÖNYVE:

Magritte

Könyv a szürrealizmus egyik legjelentősebb és legtitokzatosabb alakjáról. Látszólag nem volt benne semmi titokzatos. Kitartóan dolgozott, került a feltűnést, egyetlen nőt szeretett egész életében. A keménykalapos, hivatalnok külső mögött azonban talányos művész és ember állt. **MAGRITTE** a valóság naturalista hűséggel megfestett részleteiből teremtett valóságon túli világot. Rejtvényei mindmáig megfejthetetlenek.

A KÖNYV MEGVÁSÁROLHATÓ:

A CORVINA KIADÓ LÍCIUM BOLTJÁBAN: 4026 DEBRECEN
KÁLVIN TÉR 2/C. TELEFON: (52)19-428, A CORVINA KIADÓ
MŰVÉSZETI KÖNYVESBOLTJÁBAN, AZ IDEGEN NYELVŰ
KÖNYV- ZENEMŰ- ÉS HANGLEMEZBOLTBAN: 7621 PÉCS,
SZÉCHENYI TÉR 8. TELEFON: (72)10427. A CORVINA
KÖNYVKLUBBAN: 1051 BUDAPEST, VÖRÖSMARTY TÉR 1.
II. EMELET 201. TELEFON: 117-6222/421. MELLÉK

Bővebb felvilágosítás

CORVINA KIADÓ KERESKEDELMI OSZTÁLY
TELEFON: 117-8379

Konsztantyin Vaginov Kecskéének

A színre lépő szerző előszava

Zöldes színben, remegő, hunyorgó, iszonyatos foszforeszkáló zöldben látom egy ideje Pétervárt. A házakon is, az arcokon is, a lelkekben is ott vibrál a kajánul vihogó zöldes láng. Pislant egyet – s nem Pjotr Petrovics, hanem egy ragacsos féreg araszol előtted; fölcsap a láng – te vagy a taknyos féreg; az utcán nem emberek járnak; női kalap alá pillantasz és kígyófejet látsz; öregasszonyra nézel, és lüktető hasú varangy ül a helyén. Fiatalemberek jönnek, mindnek megvan a maga álma: a mérnök hawaii zenére vágyik; az egyetemista, hogy magát minél hatásosabban fölakassza, a kisiskolás gyereket akar csinálni, hogy férfierejét megmutassa. Bemész a boltba – hajdani tábornok áll a pultnál betanultan mosolyogva; bemész a múzeumba – a tárlatvezető tudja, hogy hazudik, de azért csak tovább mondja. Nem szeretem Pétervárt. Álomnak vége.

Különben sincs már Pétervár. Csak Leningrád. De Leningrádhoz a szerzőnek semmi köze – ő koporsós és nem bölcsőkészítő mester. Ha mutatnak neki egy koporsót, megkopogtatja, s máris tudja, milyen fából, mikor, melyik mester készítette, még az elhunyt szüleit is elősorolja. A szerző most élete huszonhét esztendejének készít koporsót. Ki sem látszik a munkából. De nehogy azt higgyék, hogy akar is valamit a koporsóval; nem, csak erre támadt kedve. Beleszagol a levegőbe, és hullaszagot érez; tehát koporsó kell. Szereti is halottait, már életükben nyomukba szegődik, kezét fog, szóba elegyedik velük, de közben szép lassan előkészíti a deszkát, szöget vásárol, s megveszi a csipkét, ha lát valahol.

Tyeptyolkin

A városban minden esztendőben fehér éjszakák jöttek a csillagfényesekre. Élt itt egy titokzatos lény, Tyeptyolkin. Gyakran lehetett látni, amint nimfák és szatírok kíséretében, teáskannájával teavízért megy az étkezdébe. Káprázatos ligetek illatoztak neki a legbüdösebb helyeken is, az affektáló tizenharmadik századi szobrokat pedig pentéliei márványból faragott, ragyogó napnak vélte. Csak néha pillantott fel hatalmas, tiszta szemével – olyankor sivatagban látta magát.

Terméketlen, ezer alakban gomolygó sivatagban. Föltámad a nehéz homok, az ég gyötrelmes magasa felé kígyózik, oszlopsorokba kövül; homokhullámok csapnak föl és fallá demednek. Poroszlop ágaskodik, tejet meglegyinti a szél – kész az ember. Összetapadnak a homokszemek, fává terebélyesednek, és tüneményes gyümölcsök villóznak rajtuk.

Az egyik legbomlékonyabb poroszlopban Tyeptyolkin Marija Petrovna Dalmatovát látta. Susogó seiyemruhájában ő volt a változhatatlan a változóban. Ha találkoztak, Tyeptyolkin úgy érezte, ő az, aki a világot szabályos és harmonikus egységbe rendezi.

Csakhogy ez ritkán esett meg. Tyeptyolkin egyébként hitt az emberiség abszolút változatlanságában, mely miután megszületett, folyton gyümölcské alakul virágokat hoz, akár a növények, a gyümölcsök pedig magokra hullanak szét.

Tyeptyolkin mindent széteső gyümölcsnek látott. Sarjadó csírák tövében bomló héjak, rothadó magok állandó érzékelésében élt. A rothadó héjakból különféle formákat öltő, hallatlanul finom emanációk támadtak előtte.

Este hétkor ért vissza a teavízzel a szobájába, s a lehető legértelmetlenebb és legfölsőlegesebb foglala-

KONSZTANTYIN KONSZTANTYINOVICS VAGINOV 1899-ben született Szentpétervárott és 1934-ben halt meg Leningrádban. Az OBERIU (*Objedinyenyije Realnovo Iszkuosztva*, azaz Valóságművészeti Egyesülés) szovjet-orosz posztavantgardista irodalmi csoportnak Danyil Harnsz és Alekszandr Vvegjenszkij mellett legismertebb alakja. Verseskötetein kívül fontosabb regényei: *Trudi i dnyi Szvisztunova* (1929), *Garpagoniada* (1933) és a *Kozlinaja peszny* (1928), amelyből a részletet közöljük.

tosságba mélyedt. Ismertetést írt egy ismeretlen költőről, hogy bóbiskoló hölgyeknek és lelkes ifjaknak olvassa fel a körben. Ilyenkor kiteszik a felolvasóasztalt, az asztalra színes ernyőjű lámpa és cserepes virág kerül. Félkörben ülnek a hallgatók, és ő hol a plafonra, hol a teleírt lapokra veti ihletett tekintetét. Aznap este neki kellett felolvasást tartania. Gépiesen az órára pillantott, összerakta a teleírt lapokat, és elindult. A kettes számú Falusi Nincstelének utcában lakott. Fű szárazott a kövek közt, a gyerekek illetlen dalokat énekeltek. Fénylő szotyolát áruló nőszemély követte hosszan, hogy rátukmálja a maradékot. Tyeptyolkin ránézett, de nem vette észre a nőt. A sarkon Marija Dalmatovával és Natasa Golubecceel találkozott. Úgy látta, gyöngyházfény árad belőlük. Meghajolt, és kezét csókolt nekik.

Senki sem tudta, mennyire szomjúhozta az újjászületést. – Meg akarok nőszülni! – suttozta gyakran, amikor kettesben maradt szobaasszonyával. Tyeptyolkin ilyenkor elnyúlt a kötött, kék takarón, soványan, őszülő, aszott hajával; a szobaasszony, e sokat csókolt teremtés pedig ott tornyosult a lábainál ama hasztalan igyekezetben, hogy dús időmaival elcsábítsa őt. Kétes származású úrnő volt, állítólag több nyelven beszélt, s az egykori képzelt nagyságból ezüst cukortartót és gipsz Wagner-mellszobrot menekített ki. Úgy vágatta a haját, mint a város szinte minden asszonya, és kultúrtörténeti előadásokat tartott, mint még annyian. Zsenge lányságában okkultizmusba merült, rózsaszín férfiakat idézett meg, s a meztelen, rózsaszín férfiak csókokkal halmozták el a füstfelhőben. Néha elmesélte, hogyan talált párnáján misztikus rózsát, s hogyan változott párolgó nyállá a rózsza.

Annyi osztályos társához hasonlóan szeretett beszélni a hajdani gazdagságról; hogyan várta a kapu előtt kék, tűzött atlással bélelt lakkozott hintó, hogyan vonult le vörös posztón a lépcsőházban, hogyan rekedt meg a gyalogosfolyam, amíg ő kocsiba szállt.

– A gyerekek tátott szájjal meresztették a szemüket – szokta mesélni. – A fókaprém galléros, bundás férfiak tetőtől talpig végigmértek. A férjem meg, az agg ezredes, a hintóban bóbiskolt. A hágcson lakáj állt kokárdás kalppal a fején, így hajtattunk az Imperátori Színházba.

Tyeptyolkinban poétikus érzések támadtak az imperátori szó hallatán. Látni vélte, amint Averescu aranyhímzéses egyenruhában Mussolinihoz megy, s a jugoszláv állam bekebelezéséről és az újra felemelkedő Római Impérium megalapításáról tárgyal vele. Mussolini Párizs ellen vonul, s meghódítja Galliát. Spanyolország és Portugália önként csatlakozik Rómához. Rómában ülésezik az Akadémia, hogy fölkutassa azt a nyelvjárást, mely az újraalapított birodalom közös nyelve lehet – és az akadémikusok közt ott van ő, Tyeptyolkin. Az asszony közben egyre csak kerepelt, az ágya szélén ülve, míg észbe nem kapott, hogy ideje elindulni a Politfelvilbe. Könnyű, tatár cipellőbe nyomorgatta széles lábfejét, és imbolygó járással az ajtóhoz suhant. Egyébként Jevdokij Ivanovics Szladkovecov karmester özvegye volt.

Tyeptyolkin ilyenkor fölemelte őszülő, aszott fejét és mérgesen nézett utána.

„Akármilyen legyek, ha ez nemesi nevelést kapott – gondolta. – Le se lehet vakarni, akár egy pattanás, nem hagy dolgozni.”

Főkelt, begombolta bolhapiacra vett sárga kínai köntösét, sötét teát öntött a pohárba, ónkanállal megkeverte, s levett a polcra egy Parny-kötetet, hogy Puskinnal összehasonlítsa.

Kitárta az ablakot, odakint pikkelyesen fodrozódott az ezüstös éjszaka. Tyeptyolkinnak úgy rémlett: alszik a város, a magas, magas torony, de ő, Tyeptyolkin ébren van. „A torony a kultúra – gondolta –, és a kultúra csúcán ott állok én.”

– Hová sietnek folyton, kisasszonyok? – kérdezte most mosolyogva. – Miért nem néznek be az összejeveteleinkre? Ma épp egy nagyszerű költőt mutatok be, jövő szerdán pedig az amerikai civilizációról tartok felolvasást. Tudják, mostanában csoda dolgok történnek Amerikában; a mennyezet elnyeli a hangot, az emberek fésített gumit rágnak, az üzemekben, gyárakban pedig munkakezdés előtt orgonaszóval imádkoznak a dolgozókért. Jöjjenek el, feltétlenül jöjjenek el!

Illedelmesen meghajolt, megcsókolta a kisasszonyok feléje nyújtott kezét, mire azok, kopogó cipősarokkal eltűntek egy átjáróban.

Philosztratosz nem tágitott Tyeptyolkin mellől, akár a folyó fölötti parkban sétált, akár a zöld asztalnál whistezett, akár olvasott. Philosztratosz egész lényét kimondhatatlan zene hatotta át, gyönyörű, ifjúi szeme nevetett a pillák szárnya alatt, gyűrűkkel övezett, hosszú ujjai közt pedig viasztáblát és íróvesszőt tartott. Gyakran eljött Tyeptyolkinhoz, s ilyenkor mintha beszélgettek volna.

– Figyelj csak! – szólt Philosztratosz, ahogy Tyeptyolkinnak rémlett. – Nézd, hogyan hal meg és születik újjá a fönix!

És Tyeptyolkin már látta is a különös madarat, amint lázas, keleties asszonyszemével mosolyog a máglyán.

Volt egy visszatérő álma: magas toronyból ereszkedik alá, gyönyörű Vénusz áll egy kis tó közepén, susog a sudár sás, csúcát és Vénusz arcát hajnalsugár aranyozza be. Csiripelő verebek ugrálnak az ösvényeken. Marija Petrovna Dalmatovát látja egy padon, amint Kallimakhoszt olvas, és rá emeli szerelemteli pillantását.

– Iszonyat és elvadultság közepette élünk – mondja ilyenkor az asszony.

Közjáték

Az Október 25-e proszpekten, a híd kovácsoltvas karfájának támaszkodva, két jól nevelt fiatalember, Kosztya Rotyikov és Misa Kotyikov ad tüzet egymásnak.

Hajdanán, nem kevésbé kiváló fiatalemberek sokkal későbbi órán is ropták a csárdást és a mazurkát, magukban dudorászva. Hajdanán ugyanis, mint tudjuk, csak hajnali három után néptelenedett el a proszpekt. A lámpák akkor kihunytak, a cirkálgató egyedeket és a feneküket riszáló nőket pedig magukba nyelték az illetékes műintézetek.

De most még csak kilenc körül jár az idő. Legalábbis a volt Városi Duma, jelenleg harmadosztályú mozi órája nyolc ötvenet mutat. A két fiatalember azonban nem a volt Városi Dumával szemben állt, hanem kissé arrébb, az ágaskodó ló és a meztelen katona alatti hídon, legalábbis nekik úgy rémlett.

Az ismeretlen költő gyermekkora és ifjúsága

1916 – Ugyanezen a proszpekten telt nyugati módi szerint az ismeretlen költő ifjúsága. Számára minden nyugati volt a városban; a házak, a templomok, a parkok, de még szegény Lida is angol Anna vagy francia Mignon volt a szemében.

Lida apró, hirtelenszöke bőbitájával, ibolyakék szemével, soványan bóklászott a kávéházi asztalok közt az akkoriban dívó zene hangjai kíséretében, s tétován a törzsvendégek asztalához telepedett. Voltak, akik tejszínes kávé adtak neki, mások habos csokoládét két piskótával, megint mások egyszerűen csak citromos teát. A hónap alatt szalvétával elrobogó, frakkos férfiak tegették, és füléhez hajolva egyetlen dolgot sugdostak neki.

Az ifjúság hímnemű fele ebben a kávéházban nem azért járt ki az illemhelyre, amiért az ilyen helyiségekbe járni szokás. Amint kiértek, körülnéztek, aztán elővették az anyagot, tenyerükbe szórták, fölszippantották, egy ideig a fejüket rázták, majd kissé sápadtan visszamentek a terembe. És akkor a terem átalakult. Az ismeretlen költő számára majdhogynem Averno-tóvá változott, szakadékos partjait áthatolhatatlan erdők övezték, s itt jelent meg előtte Apollóniosz árnya is.

1907 – Ráérősen vonult a sétálók tömege. Hófehér, halványkék, rózsaszín gyermekkocsikban kisgyermekek ültek, álltak, feküdtek. Szerelmes gimnazisták szerelmes gimnazistalányokat kísérték. A virágárosok pacsuliszagú üvegházi ibolyát, bókoló fejű nárciszt kínálgattak. A burzsoák kék vagy barna posztóval bélelt landauereken, kabrioleteken, két hollófekete vagy szürke lóval fogatolt könnyű kocsikon tértek haza a szigeteken tett sétakocsikázásból. Olykor hintók villantak fel, bennük vénasszonyorrok, -tokák. Megérkeztek a kapu elé, odarohant a portás, és tiszteletteljesen kitérte a hintó ajtaját. Az ismeretlen költő gyakran járt ilyen kocsikon. Ott ült az anyja, mélylázó, sápadt asszony, a bakon kirajzolódott a kocsis tompora, anyja térdénél virágcsokor vagy egy doboz csokidesszert hevert. Ő hétéves lehetett, kedvelte a balettet, az előtte ülők kopasz kobakját, tetszett neki az általános mesterkéltég és kimódolt elegancia. Szerette nézni, amint anyja színházba készülve a tükör előtt púderezni magát, s flitteres ruháját gombolja; szerette nézni, amint kitérte a tükrös szekrény szárnyas ajtaját, és a kendőjét kölnizi. Ő közben fehér ruhában, lábán fehér lakkcsizmával várta, hogy ha a mama felöltözik, az ő furtjeit fésülje ki, és megcsókolja.

1913 – Fagyos, vörös nap világítja meg a kerek asztal körül ülő családot. A szomszéd szobában a kandallót fűtik, hallatszik a fahasábok pattogása. Odakint szánkódombot építenek, látni, ahogy siklanak lefelé róla a házbeli gyerekek.

Vacsora után a jövődöbéli ismeretlen költőt a nevelő a Kopilov-féle bankhivatalba vitte. Kopilov adta ki a *Régi Érmé* című folyóiratot. Kék bársonnyal borított, kihúzható polcos tölgyfa szekrények álltak az irodában, és a bársonyon ott heverték a Nagy Sándor-féle straterek, a ptolemaioszi tetradrachmák, a Római Birodalom arany- és ezüstdénáriusai, a boszporuszi birodalom érméi; más érméken Kleopátra, Zenóbiosz, Jézus volt látható, aztán mitológiai állatok, hősök, templomok, pálmák; voltak továbbá olyan érmék is minden lehető színárnyalatban, minden lehető méretben, melyek eredete immár nem létező, ám egykor tündöklő államokba s – hódításukkal, művészetükkel, nemes jellemeikkel vagy kereskedői tehetségükkel – valaha az egész világot megrengető népek körébe nyúlt vissza.

A nevelő újságot olvasott a bőrdíványon, a kislány az érméket nézegette. Odakinn sötétedett. A pult fölött zöld ernyős lámpa világított. A jövődöbéli ismeretlen költő itt tanulta meg, hogy minden létező mulékony, itt szokott hozzá a halál gondolatához, s ahhoz, hogy más országokba, más népek körébe képzelje magát. Hol Hélios mindent feledtető, fölszegett fejét, dalra nyíló száját látta, mely minden bizonyos végig fogja kísérni éjszakai csavargásain. Hol az epheszosi Diana temploma és Vesta feje, a száguldó siracusai

diadalszerkér, a barbárok érméi, a szálnalmas utánzatok villantak fel előtte, melyeken a mitológiai állatokat ornamensek váltották fel. Aztán jött a fanatikus és dogmatikus középkor, ahol egy véletlen részletből, a másvilági életen át, napfény csapott elő.

És egyre újabb dobozok kerültek a pultra.

A nevelő kiolvasta az újságot. Odakint már égtek a lámpák.

– Ideje indulni – mondta a nevelő –, különben lekéssük az ebédet.

A vásárolt érméket külön kis tasakokba csúsztatták, a kis tasakokat pedig egy nagyba.

Otthon a fiú azonnal elővette a nagyítót, amely akkora volt, mint egy hajóablak, az asztal melletti tölgyfa számolýra ült, kirakta friss szerzeményeit, és megkezdte az időutazást. Egészen addig, míg csak az ebédlőbe tartó apja el nem haladt ajtaja előtt bokharai köntösében, és be nem rohant hozzá a szobalány, jelelni, hogy:

– Tálalva!

Ebéd után apja a könyvszekrényekkel teli dolgozószobájába vonult, hogy szunyókáljon egy-két óracsakát a szőnyeggel letakart díványon. A könyvszekrényekben pompás kiállítású könyvek sorakoztak, olyanok, amelyeket bármelyik értelmiségi családban meg lehetett találni; a Nyíva mellékletei, Krizsanovszkij regényei, az álmatlanságot keltő Drakula gróf, megszámlálhatatlan Nyemirovics-Dancsenko és külföldi szépírók oroszul. Voltak ott tudományos művek is, mint például a *Hogyan küzdjük le az impotenciát?*, *Amit a kisgyermeknek tudnia kell*, és *A Romanov-ház három évszázada* című munkák.

Este kilenckor apja egyenruhát öltött, bekölnizte magát, és elment a klubjába.

Távozása után a jövőbeli ismeretlen költő vette birtokba a dolgozószobát, a díványra ült, és máris kártyával volt tele a szőnyeg, a díványon pedig a Gibbon és archeológiai könyvek heverték. A szomszéd szobában, a szalonban édesanyja *A szűz imáját* zongorázta, öccse a szobájában Nat Pinkertont olvasott, az ismeretlen költő szobájában a nevelő valami sanzont dudorászva a csizmáját húzta, hogy a munkanapja leteltével szórakozni menjen; a konyhában pedig fölnyerített a szobalány, akit apja tisztiszolgája a térdére ültetett.

1917 – Az ismeretlen költő tizenhat éves volt, Lida pedig tizennyolc, amikor először találkoztak. Lida akkoriban ritkán fordult meg a kávéházban. Néha azt mondta, gimnáziumba jár, és luxuskocsin tett útról, háborítatlan éjszakáról, elsuhanó házakról, fel-felvillanó fákról, vendéglői különteremről, katonatisztektről, összecsendülő kelyhekről beszélt, és arról, miként zokogott a díványon, a fekete gimnazista egyenkötény sarkával a szemét törölgetve. Néha azt mesélte, hogy fehér béléses köpenyt viselő gimnazistába volt szerelmes, aki átengedte őt a cimboráinak.

Máskor azt mondta, egy nős férfi becstelentette meg, egy Pétervár-szerte tisztelt, hosszú ősz szakállú személy, aki esténként szeretett a Nyári kertben sétálgatni.

Az ismeretlen költő félbehagyta az olvasást, a könyvek rakosgatását és az érmék nézegetését. Hajnali három volt. Az elfüggönyözött ablakok mellett, a sötét lépcsőházban lement a függőlámpával vakítóan megvilágított, kihalt udvarra. A csodálkozó házmester kiengedte a kapun, és látta, amint a fiatalember a széles utcán a Nyevszkij felé iramodott. Apró szemű eső csapkodott. Lida a kapunak dőlve ült a bejárati lépcsőn, a szétrakosgatott atlaszkártyák mellett, melyeket a múlt éjszaka kapott az ismeretlen költőtől. Elnyílt szájjal aludt.

Az ismeretlen költő mellé ült, kislányos arcára, a körülöttük olvadozó óra pillantott, az órára a fejük fölött, majd elővette a zsebéből a fehér port, a fal felé fordult, s úgy hallotta, különös, á-ba átmenő ó hang suhan végig a környéken. A házak elkeskenyedtek tekintete előtt, s óriási árnyakká sűrűsödve a felhőkbe hatoltak. Lejjebb pillantott, s az óra hatalmas vörös számait látta vibrálni a számlapon. A kettes – mint valami kígyó, a hetes – akár egy pálma.

Pillantását most a kártyalapok vonják magukra. A figurák életre kelnek, és alig érzékelhető kölcsönviszonyba kerülnek vele. Olyan kapcsolatban van most a lapokkal, mint a színész a kulisszával. Gyorsan felébreszti Lidát, s különös iróniától vezérelve, durákozni kezd vele; remeg a kezükben az öt lap, míg el nem sötétül előttük a világ, s hogy ne zavarja őket a szél, a fal felé fordulnak; eső helyett most puha, olvadó hó csapkod. Védi őket a kapualj.

Iszonyt és irt vetítének elé a kártyalapok. Lassan ébrednek a város.

– A teázóba, gyorsan a teázóba! – mondja Lida. – Teljesen átfagytam ezen a rohadt éjszakán! Nem tudtál volna előbb jönni, hogy elvigyél egy szállodába?! Úgy aludnék, mint akit fejbe vágta! Harmadik éjszakája vagyok az utcán! Van nálad pénz? Hátha találunk egy üres szobát.

– Ugyan Lida, hajnali ötökör tele vannak a szállodák, sehova se engednek be!

– Akkor menjünk, menjünk gyorsan a teázóba! Elepedek! Istenem, gyorsan, gyorsan a teázóba!

Lida falfehér arcára, kitágult pupillájára pillant; belső élete hány esztendejét tölti itt ő, az ismeretlen költő? Mit mond ez a lámpa, mit fejez ki a hó, mit jelent, hogy itt van az utcán?

Szerelem virága, bódulat virága...

– kezdte énekelni váratlanul, a kapualjtól ellépve Lida. Egy arra járó korhely gunyoros pillantást vetett rájuk. Elindultak, ők ketten, a szúrós hópelyhek függőnye alatt. A kártyát a kapualjban feledték.

Zengett az éjszakai teázó. A kendős, kartonruhás prostituáltak kihívó, pimasz pillantással tekingettek körül. Az el nem csípett tolvajok hunyorogtak, szemük jobbra-balra ugrált sápadt arcukon, a kerek asztalokon rettenetes fakó tea, akár a hajnal. Az ajtóban az ismeretlen költő és Lida jelent meg. Elvonult az éj.

Akkoriban más neve volt az Október 25-e prospektnek. Míg a környező utcákban gázlámpák pislogtak, a prospekt vakító villanylámpákkal díszítve, paloták, templomok, állami hivatalok közt feszített. Az ajtók, ablakok üvegén át finom árnyalatú szőnyeggel borított, hófehér lépcsőket, selymüket libbentő függönyöket, a legkülönbélebb anyagokból készült asztalokat, a legkülönbélebb formájú díványokat, karosszékeket lehetett látni. A hosszú termekben, a mennyezeteken suhanó Ámorok alatt, semmibe meredő fiatalemberek ülték végig az éjszakákat.

Szergej K. a szobájában ült, melyet francia könyvekkel megrakott szekrények osztottak ketté. A tizenharmadik századi nyomokat őrző ebédlőben csend volt; a család, a nagymamával bezárólag, már túl volt az esti teán, s szétszéledtek szobáikban. A nagymama biztos éppen a fejdíszét vette le a tükör előtt, vagy krémmel kente be éjszakára a kezét, talán épp a fűzőből hámozta ki magát szobalánya közreműködésével; anyja biztosan párizsi barátjának írt, vagy leánykori emlékkönyvét olvasta, netán haját bontogatta a tükörös szekrény előtt, amíg a szobalány leeresztette a függőnyt. Apja ekkor érkezett meg a Morszkaja utcai jachtklubba, vagy a Kjub-féle étterembe, ahol egy éjszakai tündérrel volt találkája.

Tizenegyet ütött az óra az ebédlőben. Csöngettek, az ismeretlen költő érkezett. A két barát útnak indult.

A hold és a csillagok már fényesen ragyogtak a város fölött. Csikorgott a hó, zúgtak a bakákkal teli, fehér fényt árasztó villamosok; a muzik látnivalót, a kapualjakban ácsorgó egyedek pornográf könyveket és képeket kínáltak; szerelmes párok poroszkáltak bérkocsin, s motorukat túrúztatták a bérautók.

Kimázolt arcú nők álldogáltak csapatosan, flangáltak, tánclépésekben járkáltak fel-alá a flaszteren.

Az ismeretlen költő megállt.

– Emlékezz az elmúlt éjszakára – fordult Szergej K. felé előrecsucsorodó homlokával, csökkent állával –, amikor a Néva a Tiberisszé változott, és mi Nero kertjeiben, az Esquilinus temetőben bolyongtunk, Priapus zavaros tekintetétől kísérve. Láttam az új keresztényeket. Kik lehetnek? Láttam a diakónusokat, a kenyérszótákat, láttam a bálványromboló, érthetetlen tömegeket. Mit gondolsz, mit jelent ez, mit jelent?

Az ismeretlen költő a messzeségbe meredt.

Félelmetes, kiürült, fűvel benőtt város tűnt elibük az égen, bedeszázott házaival – a két barát csak ment a kivilágított, morajló, cserregő, dudorászó, fel-felsikoltó, csörömpölő, fel-felvillanó, mulatozó utcán, a mit sem sejtő tömegben.

1918–1920 – Az ismeretlen költő a Nyevszkijen magasló szándomban áll, hol hófergeteg hull rá, hol újra előtűnik. Mögötte űr. Rég elment innét mindenki. De neki ehhez nincs joga, nem hagyhatja itt a várost. Meneküljön csak mindenki, arasson csak a halál, ő akkor is marad, és őrzi Apolló fenséges templomát. Már látja is, amint égi hőtemplom képződik mögötte, s lába előtt szakadék tátong.

Az ismeretlen költő és Szergej K. lábujjhegyen lépkedett az előcsarnok szőnyegén. Tarkójukban egy ideje fájdalom lüktetett.

Fél lábukat teátrálisan megvetve, rendőrnők posztoltak a sarkon, szotyoláztak, s a lámpa alatt táncoló egyedekkel civakodtak, egymást gyalázva.

Késő nyári éjszaka tombolt. A hold már nem egyedül, egyetlen csillag kíséretében, hanem miriádnyi kékes, vöröses, sárgás csillagtól övezve világította be a várost.

Itt iszkolt a kőlapokon, járdákon Lida már mezítláb és lestrapálva.

„A franc egye meg – gondolta magában –, akár föl is fordulhat az ember. Honnét szereztek harisnyára-, cipőrevalót! Még egy szippantásra valót se lehet megkeresni.”

Berohant a teázóba.

– Kifelé! – taszította mellbe egy férfi, karján szalvétával –, idejössz strichelni, aztán majd bezárhatunk miattatok.

Ekkor lépett ki az ismeretlen költő a kapu alól.

– Menjünk a Nyári kertbe! – mondta Szerjózsának. – Pihenünk kicsit egy padon!

– Hé, te! – kiáltott oda neki Lida, ám egy pillanat múlva visszakozott.

– Bocsánat, összetévesztettem valakivel!

Őrjárat közeledett.

Lida a legközelebbi kapu alá rohant.

A fiatalemberek eltűntek a Nyevszkijen.

Közjáték

Egy barátomnál vagyok. Barátom, a híres festő, innét a negyedik szobában alszik, én a rotondás, utcai szobában üldögélek. Hajnali három. Odalent, az utcán égnek a villanyoszlopokra szerelt lámpák. Az ablakból nem lehet kivenni a háztetőket, összemosódnak az éggel, a házak mögött pedig, érzem, ott folyik kéken a Néva.

Sötét az éj. Hajnali három. Hőseim kedvenc időpontja. Az ismeretlen költő órája ez – jöhetnek látomásai, virulhatnak képességei. Megint látom, amint a gyilkos fagyban, hógödrök közt, iszonytató, arcát halálra dermesztő szélben bukdácsolva keresi a megrészegetést; nem a gyönyörért vágyik rá, hanem a megismerésért: eszközül kell neki, hogy belevethesse magát abba a szent örületbe, amelyben feltáru előtte a csak látnokok (vates) számára elérhető világ.

Az ablakok zárva vannak. A házak kiürültek. Mind távolabbra hőköl tőle a szent örület. Nincsenek többé pálmák, platánok, ciprusok. Nincsenek oszlopocsarnokok, szökőkutak. Nincs többé a lélek nagy szabadsága. Nincs több beszélgetés az éjfelete vagy aranyfényű, végtelen ég alatt. Látom, amint az összeomló házak közt búcsúzik a barátaitól. Egyikőjük egy kövön ül, forog a szeme, akár egy őrülté. A másik a földön fekszik mozdulatlanul. Érti, meg fog halni. A harmadik egy átjáróház romos lépcsőházában kapaszkodik föl-felé, hogy egy utolsó pillantást vessen odafönről a városra. Az ismeretlen költő egy oszlopnak támaszkodik. Térdénél egy letört, akantusz díszítésű oszlopfő; hallja, kakas kukorékol a szomszéd házban. Eszébe jutnak a macskák: ugyanilyen elhagyatott házakba vonulnak el megdöglenni. Csendben megjelenik az első, hátsó lábait maga után vonszolva kinyújtja nyakát. Mögötte egy másik, remegve, csapzottan; nem tud megkapaszkodni, a lépcsőház sötét szakadékába zuhan. A harmadik kihunyt tekintettel maga körül forog, amint valamit keres, össze akar gömbölyödni, de már nincs rá ereje.

Három óra felé járhat. Sötét van, koromsötét. A földszinten egy nő zongorázik. Csak nő lehet. Gondolom, kibontotta a haját, s azt képzei, hogy gyöngéd barátja hever lábainál. Fellapozom Taddeo di Bartolo *L'Humore* című dialógusát, olvasom a bort dicsérő és gyalázó, meg a bor és a költészet kapcsolatáról szóló fejtegetéseket. Visszalapozok az első oldalra, ahol a bűbajos Robecco faluban tartott szüret napját írja le. A leányok a préseknél a nemes szőlővessző dicséretét zengik, az utakon falusiakat, szőlővel, borral teli szekereket, kádatat látni. Mások épp most jönnek az út felől kosaraikkal, puttonyaikkal, hogy megszabadítsák a tőkétet édes terhüktől. Gályarabok tömegei vonulnak a mámorító levegőn, s énekükkel, gitárzenéjükkel utat találnak a falusi nők szerelemtől túlcserdülő szívéhez.

Longosz regényének egy részlete jut eszembe: „Ereje teljében járt az ősz, elérkezett a termés csűrbe hordásának ideje. Mindenki a földeken...”

Aphrodité árnya libben el az ablak előtt.

Az ablakhoz lépek. Micsoda csend! Micsoda sárga fény hull a villanyoszlopok ostoraira szerelt apró lámpákból az alanti utcakövekre. Milyen leverten baktat a járdán egy gyalogos, fejét nyakába húzva. Hová mehet? Lehet, hogy ismerte a hőseimet. Lehet, hogy épp ő az egyik, valami véletlen folytán életben maradt hőzőm.

Lassan megvirrad. Már ki lehet venni a háztetőket, kéményeket, villámhárítókat. Lovak patája csatog. Mögöttem, a falon a világháború idejéből itt maradt térkép lóg; tizenkét-tizenhárom évvel ezelőtt orosz, francia, olasz, angol zászlócskákat tűzdelte rá a család. Büszkéek voltak a hadsereg sikereire, bánkódtak, ha visszavonult.

FORDÍTOTTA BRATKA LÁSZLÓ

Ezredvégi beszélgetés Vida Gábor genetikussal

– Milyen élmények hatására döntött úgy, hogy genetikus lesz?

– Nagy hatással volt rám több felfedezés: a DNS-molekula, az örökítő anyag szerkezetének és működésének megértése, és ezen keresztül az a gondolat, hogy leolvasható a genetikai információ: ki lehet betűzni azokat a genetikailag kódolt szövegeket, amelyek alapján az élőlények tulajdonságai meghatározottak. Továbbá azt, hogy ezek kromoszómákban vannak, és ezek a kromoszómák manipulálhatók, keresztezéssel keverhetők, megkettőzéssel új fajokat lehet belőlük előállítani. E kérdéseken keresztül olyan globális problémákkal is foglalkozni kezdtem, amelyeket addig nem vetettek fel. Nevezetesen azzal, hogy hányféle gén van a Földön összesen: ezekből az emberiség mennyit tartott meg az utóbbi néhány évszázad változásai folyamán; van-e valamiféle globális veszély, sérült-e a genetikai sokféleség, s mindennek milyen következményei vannak.

Jelenlegi kutatásaim is e témakörök körül csoportosíthatók. Az egyik az a kérdés, hogy vajon az a rengetegféle növény- és állatfaj hogyan jött létre? Mi a dinamikája a fajkeletkezésnek és -kipusztulásnak? Vajon napjainkban az új fajok keletkezési rátája lépést tud-e tartani a kipusztulási rátával? Hogyan tudjuk vizsgálni azokat a folyamatokat, amelyek a fajok alkalmazkodásának, a genetikai sokféleségnek a felhasználásán keresztül a fajkeletkezéshez vezetnek?

– JELENLEG MELYEK A GENETIKAI KUTATÁSOK FŐ KÉRDÉSEI?

– A genetika forradalmi időszakban van, egyre újabb és újabb módszerekre derül fény. Miután a genetikai anyag szerkezetét megismertük, a genetikai manipuláció lehetősége szinte végtelen: tetszőleges módon szabdalható, összerakható, egyik organizmusból átvihető a másikba. Ugyanakkor a természetben és a korábban alkalmazott genetikai módszerek esetében csak a fajon belüli keresztezéssel – ritkábban rokon fajok közötti genetikai átvitelrel – volt lehetőség a kombinációkra. A mai módszerek ismeretében azáltal, hogy akár állatból növénybe, akár mikroorganizmusból emberbe, tehát tetszőleges irányba tudjuk a különböző élőlények genetikai anyagát átvinni és alakítani, sokan azt hiszik, hogy teljesen a mi akaratomk szerint tudjuk alakítani az élőlényeket. Képesek vagyunk ugyan a genetikai anyagot leolvasni, kivenni, átszabni, módosítani, de ez még nem jelenti azt, hogy alkotni is tudunk vele. Gondoljuk csak meg: ha valaki ollóval képes egy könyvből lapokat kivágni, a lapot esetleg sorokra is szétszabdálni és új csoportokban összerakni, ez még nem jelenti azt, hogy ezzel az eljárással, akár húsz-harminc könyv felhasználásával,

bármilyen jelentős alkotást képes lesz létrehozni. Itt jelentkezik az a probléma, hogy mennyire lehet az apró részletekből a teljes egészet kirakni. Megérthetjük-e a teljes egészet az apró részletek tömegéből?

A genetikát mint az öröklődés tudományát definiáljuk. Amióta tudjuk azt, hogy az öröklődésnek van egy kémiai értelmezhető anyaga, a DNS-molekula, azóta azt is mondhatjuk, hogy a genetika a DNS tudománya. Ez a tudomány a DNS átadási mechanizmusait kutatja, azt, hogy hogyan adja át az információt az utódoknak: hogyan nyilvánul meg, hogyan hívja elő ezt a genetikai információt valamilyen tulajdonság formájában. Az örökítő információ kémiai szerkezete 1953 óta ismert. Ez tulajdonképpen olyan szövegnek tekinthető, amelyben csak négyféle betű van. Ez a négy betű tetszőleges módon kapcsolható össze különféle genetikailag értelmes vagy értelmetlen szövegekké. A genetikailag értelmes szöveg megoldását a genetikai kódban találjuk meg. Ezek közül három betű határoz meg egy aminosavat, a fehérjék, illetve az enzimek legfontosabb típusainak az építőegységét. A vonalszerűen elrendezett négy elem alkotja a genetikai információ lényegét. Ennek átadási folyamata a replikáció. A genetikai változatosság a hibaejtés lehetőségén keresztül jön létre úgy, mint amikor a gépfőnök egy szöveg lemásolása közben hibás betűt üt le. A természetben ez hasznosul. A rengeteg hibából olykor-olykor tökéletesedés is lehet, amit a természetes szelekció őriz meg. Ahogyan ezt Marx György mondta: az evolúció olyan folyamat, amely elfelejt minden kudarcot, és megőrzi minden sikert: ezeknek a „félreütéseknek” a ritkán előforduló sikeres változatait. Minden egyes organizmusban rengeteg információ van. Az emberben például hárommilliárd betűvel van minden egyes sejtjébe beírva ez a genetikai információ. (Ennek a leolvasására szerveződött nemrégiben nemzetközi összefogással egy program, a humán genom-projekt, amely az ember genetikai információjának teljes leolvasását tűzte ki célul. Én elég nagy fenntartással figyelem ezt az akciót, mert amikor még a legegyszerűbb organizmusokban sem ismerjük a genetikai információ teljes szövegét – néhány vírusrnál tudjuk csupán, és elég közel állunk a coli-bacillus esetében is –, az ehhez képest több nagyságrenddel bonyolultabb és nagyobb genetikai információ rengeteg pénzt fölémészto kutatásszervezést igényel, és nem biztos, hogy ez az örökítő anyag számunkra érthető is lesz.)

– MIT LEHET MEGTUDNI AZ ÓSTÖRTÉNET GENETIKÁJÁRÓL?

– Újabbban már maga a DNS is kinyerhető néhány ezer éves, sőt olykor több tízezer éves maradványokból, és így a genetikai információ változását is betűnként tudjuk nyomon követni. Egyelőre biztosan csak azt tudjuk, hogy az örökítő anyag természete és működése az evolúció zömé-

A beszélgetést a TV1 Fríz Produkciós Iroda rögzítette. Producer: Kopper Judit.

ben lényegében hasonló volt. A négy és fél milliárd éves Földön az első életnyomok három és fél-négy milliárd évvel ezelőttről őrződtek meg a különböző geológiai rétegekben. Tehát legalább három és fél milliárd éve van öröklődés, hiszen másképp evolúció sem lett volna. Az evolúciónak az egyik alapvető feltétele az, hogy öröklődés legyen, a másik az, hogy szaporodás legyen, a harmadik az, hogy ebben az öröklődésben változékonyság, variabilitás legyen. Ha e három dolog egyszerre megvan, akkor van evolúció, és ezt nagyon fontos megjegyezni, mert nemcsak a biológiában van evolúció, evolúció van a társadalomban és van a kultúrában is, van a mérnöki tudományok területén is, sőt az égitestekben is. Ezeknek az evolúciós folyamatoknak közös jellemzője e három tényező megléte. Például ha valamelyik társadalmi-politikai berendezésben variáció nem létezik, akkor az evolúciósan befagyott rendszer, aminek nincs nagy jövője. Ezért kell nekünk akár kulturális, akár politikai, akár szociológiai szakterületet érintő tudományterületen is mindig e három tényező együttesében gondolkodnunk. Variáció, szaporodás és öröklődés – ezeknek együtt kell meglenniük.

– FELHASZNÁLHATÓK-E A KUTATÁSI EREDMÉNYEK KATONAI CÉLOKRA?

– Minden tudományos eredmény felhasználható pusztító célokra is. Elég az atomenergiára utalni. Ugyanúgy a genetikai manipulálás lehetősége is számos veszélynek lehet a forrása. Manapság már könnyen tenyésztethetők és könnyen manipulálhatók a különféle betegségeket terjesztő vírusok, baktériumok, amelyek szét is szórhatók a környezetben. Bár erről tudományos berkekben meglehetősen korlátozottak az információk, és csak a lehetőségét látjuk, de ezek nyilván már meg is vannak bizonyos laboratóriumokban. Ha ezeknek az alkalmazására sor kerül, akkor az nagyon-nagyon súlyos következményekkel jár.

A tudományra szánt összegeket nem a tudósok teremtik elő, ők legfeljebb csak elérnek bizonyos eredményeket, amelyek kecsegtetőek bizonyos kormányzati vagy gazdasági

hatalmak számára, akik esetleg hajlandók megnyitni pénztárcáikat további kutatások számára, például genetikai manipulációkra. Ugyanakkor egyre több társadalmi szervezet tiltakozik ez ellen. Amerikában és Nyugat-Európában bizonyos intézményeket már be akarnak zárni, mert úgy vélik, hogy ilyen mérvű beavatkozást a genetikai anyagba etikailag nem engedhet meg magának az ember.

A katonai kutatások nem nyilvánosak, tehát csak különféle, többé-kevésbé megbízható becslésekkel lehet találkozni. Közvetett információk, a különféle hadikiadásokra szánt összegek és a biológiai laboratóriumok nagysága alapján biztos állítható, hogy vannak biológiai fegyverek egyes országokban. Katonai nagyhatalmak esetén ez egyértelmű, de valószínűsíthető, hogy harmadik világbeli országokban is vannak, ahol ezek alkalomadtán bevetésre is kerülhetnek. Elsősorban mikrobiológiai eszközökről, manipulált organizmusok bevetéséről lehet szó. Olyan organizmusok ezek (vírusok, baktériumok), amelyek megbéníthatják, harc képtelenné tehetik az ellenfelet. A harc képtelenség elérésének a legbiztosabb módja az, ha meg is öli az ellenfelet. Ez, bár nem feltétlenül cél, de nyilvánvaló velejárója lehet ezeknek a fegyvereknek.

– MILYEN VESZÉLYEKEL KELL SZEMBENÉZNIÜK A „CIVIL” KUTATÓKNAK?

– Fontos tudni, hogy a genetikai manipulációval, a genetikai anyag megváltoztatásával teljesen új tulajdonságú szervezeteket hozhatunk létre. Ezek manipulált állapotban ténylegesen veszélyesek is lehetnek – például a coli-bacillus alkalmazása esetén –, mert ezek az organizmusok az emberi bélszármában létfontosságú funkciót betöltő szervezetek. A betegségeket terjesztő szervezetek még veszélyesebbek, még ellenállóbbakká tehetőek. Ez a kérdés már régen felvetődött, amikor genetikai manipulációra először nyílt lehetőség. Kezdetben leállították a kísérleteket mindaddig, amíg megfelelő laboratóriumi rendszabályok és előírások bevezetésére sor nem került. Manapság – hacsak nem eleve rosszindulatú, katonai kutatásról van szó – a

Ö V A L A T T

A hazáért, a kutyáért

JOSEPH CONRAD

Szót kell ejtenem Nicholas B. nagybátyámról, aki 1808-ban alhadnagyként, majd 1813-tól hadnagyként, később rövid ideig Marmont marsall Officier d'Ordonance-aként szolgált a francia hadseregben, majd kapitány lett a 2. könnyűlovasszeregben, de ezúttal már a lengyel seregben, amely mindössze 1830-ig létezett a Bécsi Kongresszus által létrehozott kis Lengyel Királyságban. A távoli múlt emlékei közül, amelyeket a családi hagyományon keresztül és többnyire képekről ismertem meg, és amelyeket csak az imént elevenítettek fel távozó gyámom szavai, B. alakját tudom legnehezebben felidézni. Ahhoz kétség sem férhet, hogy '64-ben láttam, hiszen bizonyára nem szalasz-

totta volna el az alkalmat, hogy egy utolsó istenhözszódot mondjon száműzetésbe induló anyámnak. De gyerekkoromtól egészen a mai napig, valahányszor megpróbálok magam elé idézni alakját, valamifajta köd ereszkedik a szemem elé, amin keresztül csak homályosan tűnik elém a gondosan fésült ősz haj (ami ritkaság a B. családban, ahol a férfiak szabályszerűen és vonzóan megkopaszodnak harmincéves koruk előtt) és a keskeny, ívelt, méltóságteljes orr, ami viszont már szigorú összhangban állt a B. család vonásaival. De mégsem a halandóság enyészetébe vesző töredékes képek alapján őriztem meg emlékezetemben. Már gyerekkoromban is tudtam, hogy nagybátyám, Nicholas B. a Becsületrend lovagja, és hősiességéért megkapta a lengyel Virtuti Militari érdemkeresztet. Ezek a tények csodálattal vegyes áhítattal váltottak ki bennem; de bármilyen erős is volt ez az érzés, ha erős és lenyűgöző személyisége eszembe jutott, mindig egy másik érzés kerekedett felül bennem: a szénellem és a borzalom bonyolult elegye. Mert számomra Nicholas B. mindörökké az a balszerencsés és szánni való (noha hősiesség) teremtmény marad, aki egyszer felfalt egy kutyát.

Jó negyven éve hallottam először a történetet, de azóta sem tudok szabadulni hatása alól. Azt hiszem, ez volt életem első,

Joseph Conrad: A Personal Record (Thomas Nelson and Sons, London).

rendszabályok olyanok, hogy véletlen baleset folytán kiszabaduló, szervezetbe kerülő organizmus nem jelenthet nagyobb veszélyt. (Például a baktériumoknál eleve olyan mutáns változatokkal dolgoznak, amelyek csak megfelelő táptalajon maradnak fenn.)

A természet is manipulál, ezt ne felejtjük el! Rengeteg „kísérletet végez”, géneket viz: át egyik szervezetből a másikba, nemcsak fajon belül, hanem sokszor természetben élő vírusok közvetítése révén egyik állatból a másikba, vagy növényből állatba is. De ezek ritkán maradnak fenn. A természetes szelekció korlátozza ezeket a folyamatokat.

– Milyen a természet genetikai stratégiája? Mi a szerepük a mutánsoknak?

– A genetikai anyag megváltoztatása, a mutáció spontán módon, véletlenül is bekövetkezik, ahogyan az előbb már a géprónópele kapcsán erre utaltam. Manapság ezt mesterségesen is elő lehet állítani, sőt céltudatosan bizonyos tulajdonságok irányában lehet befolyásolni. Ha már ismerjük a genetikai információt, akkor ki tudjuk cserélni egyes „betűt”, egyes darabjait, szövegét módosítani tudjuk, tehát a genetikai manipulálás egyik eszköze a mutációk irányított létrehozása.

A természet genetikai stratégiája a bőséggel jellemezhető. Egy fajnak egy helyi populációja többnyire nagyon nagy példányszámban van jelen. Ez a nagy szám nagyon sokféle genetikai variációt is jelent, amelyek egymással a szelekció folyamatában megméretnek. Darwinnak volt az érdeme, hogy észrevette: az élővilág minden faja a szaporodás során sokkal több utódot hoz létre, mint amennyinek helye van. Így vetélkedés indul meg a különböző genetikai variánsok között, és ez biztosítja, hogy csak a legrátermettebbek, a jobbak, a tökéletesebbek maradjanak fenn. A természetben ez a variációs bőség a biztosítóka a „hosszú távú gondolkodásnak”. Ezek a fajok az előre nem látható jövőhöz úgy alkalmazkodnak, hogy nagyon sokféle genetikai formát tartanak fenn. Bár így a fajok egy ideig alkalmazkodni tudnak, módosulnak, változnak, de egy idő után

bizonyos valószínűséggel mégis elpusztulnak. Ez a kipusztulás globálisan az egész földi élővilágra vonatkoztatva többé-kevésbé állandó gyakorisággal következik be. Az utóbbi két-három évtizedben ezek a folyamatok roppant módon felgyorsultak. A természetes, századonkénti két-három fajnyi kipusztulási sebességet először húsz-harminc, aztán két-háromszáz, majd már két-háromezer kipusztulás váltotta fel. A zavaró ebben a rátamegállapításban az, hogy azt sem tudjuk, hányféle élőlény van a Földön, hány faj van. Tisztességes rendszertani módon leírva alig másfél millió fajról tudunk, de közvetett becslések alapján biztosak vagyunk benne, hogy ennél jóval több létezik! Különösen azokon a területeken, ahol a rendszertani kutatások még kevésbé előrehaladtak, mint a trópusi őserdőben, esőerdőben. Úgy vélik, hogy a másfél millió leírt fajhoz képest legalább tíz- vagy talán harmincmillió faja van a teljes bioszférának. Ebből következik, hogy a rendszertani feladat zöme valószínűleg soha nem lesz elvégezhető, mert hamarabb tűnik el az esőerdő, a trópusi őserdő, mint ahogy a benne élő fajokat megismerhetnénk, leírhatnánk, és genetikai információikat leolvashatnánk.

A mostani helyzetből kiindulva kétséges, hogy valaha is meg fogjuk tudni érteni az e fajokból természetesen szerveződő ökoszisztémákat, és képesek leszünk hasznosítani ezeket az eredményeket. Amennyiben azonban nem tudjuk megérteni, ez egyúttal az ember jövőjét is megpecsételi. Ha ugyanis változik a környezet – és a globális változások egyértelműen erre utalnak –, akkor az alkalmazkodáshoz nemcsak az emberben, hanem a környezetében lévő élőlények minden fájában is létfontosságú lenne a genetikai változatosság megmaradása.

– A fajok kipusztulása ezek szerint rövid idő alatt az ezerszeresére gyorsult?

– Jelenleg ott tartunk, hogy húsz- vagy harmincpercenként valahol kipusztul egy faj, és ez olyan óriási sebesség, ami a geológiai időskálára, a földtörténeti múltra visszapillantva körülbelül megfelel azoknak a nagy, katastrofális

mondjuk így, realista története; de ennek ellenére sem tudom, hogy miért töltött el akkora félelemmel. Természetesen tökéletesen tisztában vagyok azzal, hogy hogyan festenek mifelénk a falusi kutyák – de akkor is... Nem! Ha eszembe jut a gyerekkoromban érzett rettegés és szánalom, még ma is elfog a kétség, jól teszem-e, ha a rideg és finnyás világ elé tárom ezt a vérfagyaláló családi epizódot. Felmerül bennem a kérdés: helyesen cselekszem-e – nem utolsósorban azért, mert a B. családot az egész vidéken kifinomult gasztronómiai ízléséről ismerték. De valamennyi körülményt figyelembe véve, nem utolsósorban azt, hogy a vitéz, fiatal tisztet ért kulináris megaláztatás megértéséhez maga a nagy Napóleon a kulcs, úgy vélem, hogy a történet elhallgatása túlzásba vitt irodalmi tapintatosság lenne. Mondassék ki az igazság. A felelősség a Szent Ilona-sziget lakóját terheli, különös tekintettel az oroszországi hadjárat során tanúsított siralmas hadvezetésére. Ennek az emlékezetes moszkvai visszavonulásnak a során történt, hogy Nicholas B. két tisztársa társaságában az egyik falu peremén lekaszábolt, majd ezt követően elfogyasztott egy kutyát. Ha emlékezetem nem csal, tettük elkövetéséhez egy lovassági szabályt használtak, és a sportesemény téje sokkal inkább élet-halál kérdése volt, mintha egy tigrissel kerültek volna

szembe. Egy maroknyi kozák szállt meg éjszakára a hatalmas litván erdő mélyén rejlő apró faluban. A három sportember távoli búvóhelyéről figyelte, ahogy a kozákok a négy órakerék beköszönő korai téli naplemente előtt otthonosan berendezkednek a falucska konyháiban. Undorral és némi kétségbeeséssel szemlélhették a látványt. Aztán késő éjszaka az éhség elhamarkodott tanácsai legyőzték a józan ész bölcs útmutatásait. Négykézláb mászva a hóban elvergődtek addig a száraz gallyakból font kerítésig, ami Litvániának ezen a részén általában körbefogta a falvakat. Hogy mit akartak szerezni és hogyan, és hogy a várható nyereség megérte volna-e a kockázatot, azt már csak a jóisten tudja. Az azonban köztudott volt, hogy a kozák csapatok sokszor tisztek nélkül manővereznek, nem sokat törődnek saját biztonságukkal, nemegyszer még őrt sem állítanak. Rádadásul a falucska messze feküdt a visszavonuló francia csapatok fővonalától, és így a kozákok nem is gyanakodhattak a Nagy Hadseregtől leszakadt katonák jelenlétére. A három tiszt egy hóvihár alatt tévedt el a főseregtől, és akkor már napok óta az erdőben kóboroltak, ami azon nyomban érthetővé teszi rettenetes helyzetüket. Tervük az volt, hogy megpróbálják a kerítéshez legközelebb álló konyhában lakó paraszt figyelmét magukra vonni; de épp amint

kipusztulásoknak, amelynek például a krétakor végén, az Őshüllőknek, a „sárkányoknak” a kipusztulása idején volt, amikor az élővilág fajainak 60-80 vagy esetleg még nagyobb százaléka is kipusztult.

Ez a gyorsulás két dolog egyenes következménye: egyrészt az emberi népesség ugrásszerű megnövekedésének (még két-háromszáz évvel ezelőtt félmilliárd alatt volt az emberiség létszáma, most 5,3 milliárdnál tartunk), másrészt ezzel párhuzamosan a technikai lehetőségek és a fogyasztási igények is nagymértékben megnövekedtek. Különösen igaz ez az úgynevezett fejlett társadalmakban, amelyek a nyersanyagbeszerzést az utóbbi időben a trópusokra koncentrálják. A trópusi őserdők területéből évenként körülbelül fél magyarországnyi irtanak ki. Ezt azzal indokolják, hogy élelmiszert kell termelni az ország növekvő lakosságának, ami részgazdaság. Az elpusztított őserdők helyén ugyanis mezőgazdasági termelés folytatása csak két-három évig lehetséges, olyan kicsi ezeknek a területeknek a talajmegtartó képessége. Utána gyakorlatilag használhatatlan, elsivatagosodó terület marad hátra.

– VANNAK-E MEGOLDÁSOK, ALTERNATÍVÁK?

– Ahogy egyre sűrűbben lakjuk a Földet, egyre erőteljesebben jelentkeznek a közös gondok is. Amíg kisebb számban éltünk a bioszférában, addig az emberi tevékenységek környezeti hatása elenyésző volt. Az egész bioszférát úgy tekintettük, mint egy végtelen befogadóképességű szemétdát, amibe a felesleges termékeinket rakjuk. Most kezd kiderülni, amikor már sokan vagyunk, hogy ezt a szemétdát nincs, aki elszállítsa, sőt mi is benne élünk. Nekünk kell gondoskodni mindenféle szemét eltüntetéséről, a reciklálásról, amit a természet bizonyos fokig elvégz, de a kapacitása nem végtelen. Ezeknél a kérdéseknél jelentkeznek a közös problémák. Amíg a természeti kincsek kiaknázását és kizsákmányolását egyének és csoportok a maguk hasznára végzik, addig a környezetbe kibocsátott szennyező anyagok közös gondként jelentkeznek. Amíg ki-ki a saját egyéni vagy csoportérdekeit, nemzeti érdekeit, de min-

denképpen nem a globális érdekeket tekinti elsődlegesnek, addig ezek a kérdések megoldhatatlanok maradnak.

A környezetszennyezés kérdése élesen vetődik fel a fejlődő és a fejlett országok ellentétében. Az iparosított, stabil népességű Észak szemben áll a Déllal, ahol a népesedés robbanásszerűen növekszik, ugyanakkor a nyomor nem-hogy megoldódna, hanem inkább fokozódik. A két tábor egymásra mutogat, és mind a kettőnek igaza van: Dél túl-népesedik, Észak túlfogyaszt. Például egy Magyarországon, vagy bárhol Északon születő gyerek globális gondként, potenciális környezetszennyező forrásként felér 25 fejlődő országbeli gyerekkel.

A megoldást a fenntartható fejlődés jelentené. Az emberiség nem akar a fejlődésről lemondani, nem lehet azt mondani, hogy álljunk le. Nem lehet a rousseau-i megoldással élni, s akár az ösemberi szintig visszafejlesztani az emberiséget: ez nyilvánvalóan nem megy. Ugyanakkor a fejlődést is valamiképpen át kell értelmeznünk, és a végtelen növekedés modellje helyébe valamiféle minőségi növekedést, minőségi változást kellene tenni. A fenntartható fejlődésnek az lehetne a mércéje, hogy mai tevékenységeinket mennyire tudják a jövő és az utána következő generációk is folytatni; mit kell megváltoztatnunk ahhoz, hogy a gondokat, amelyeket egyelőre csak átruházunk a következő generációra, mi oldjuk meg, és ne hagyjuk a bizonytalan megoldási lehetőségeket unokáinkra. A fenntartható fejlődés alapján mérlegelendő például az emberi népesség növekedése is. Ezt nyilvánvalóan le kellene állítani, és valószínű, hogy vissza is kell egy ideig fordítani. Ha az ökológiában és az evolúcióbiológiában használatos eltartóképeséget vesszük alapul, akkor biztos, hogy már a jelen pillanatban is meghaladtuk a Föld eltartóképeségét.

– MENNYIRE HATNAK EZEK A FELISMERÉSEK A TÁRSADALMI MOZGÁSOKRA? ÉGYÁLTALÁN, VAN-E TUDOMÁNYOS KONSZENZUS A MEGOLDÁSOKAT ILLETŐEN?

– A jövőben elengedhetetlen, hogy valamiféle egyezmé-

Ö V A L A T T

azon voltak, hogy – képletesen szólva – belépjenek az oroszlan barlangjába, a kerítés túloldalán egy kutya (a történet talán legmeglepőbb része, hogy csak egyetlenegy akadt) ugatni kezdett – és ez az adott körülmények közepette legalább olyan veszélyes volt, mintha egy oroszlanal találták volna szembe magukat....

Akárhányszor hallottam is saját kérésemre ezt a történetet nagyanyámtól, Nicholas B. sógornőjétől, ezen a ponton mindig belemeredtem az izgalomba.

A kutya felugatott. És ha csak annyi lett volna a bűne, hogy megugatja a nagy Napóleon három tisztjét, talán még dícső véget érhetett volna a kozák lándzsák hegyén, vagy ha túlélte volna az üldözést, az éhhalál vetett volna kegyesen véget életének. De mielőtt még a három tiszt a menekülésre gondolhatott volna, a végzetes és lázadó természetű korcs, saját kötelességtudatától elragadtatva, a kerítésen tátongó egyik részen keresztül kirott. Kirott és kímült. A fejét, amennyire én tudom, egyetlen csapással választották el a törzsetől. Később, a hóborította erdő homályos magányában, egy mélyedésben a kis társaság tüzet gyújtott, és a fényénél megvizsgálták a zsákmányt. Az eredmény messze alulmúlta várakozásukat. Nem, nem sovány volt – épp ellenkezőleg, az állat egészségtelenül kö-

vérnek tűnt, és a bundáján gyanús, csupasz foltok éktelenkedtek. De a nagybátyám és társai nem a bundáért öltek. Nagy volt... Elfogyott... A többi néma csend...

És ebben a csöndben a mesét hallgató kisgyerek megrántja a vállát, és határozottan kijelenti:

– Én nem tudtam volna megenni azt a kutyát.

És a nagyanyja mosolyogva jegyzi meg:

– Talán még nem tudod, milyen az, amikor igazán éhes az ember.

Azóta megtanultam egyet-mást. De azért egyszer sem kerültem olyan szorult helyzetbe, hogy kutyát kellett volna ennem. Pedig én már nyeltem azt a jelképes állatot is, amit a szertelen gallok nyelvén la vache enragée-nak neveznek, és aminek mindközönségesen éhkopp a neve; éltem öreg szórt marhahíson, ismerem a cápa, a tengeri uborka, a kígyó, megnevezhetetlen ételek névtelen fűszereinek az fzt – de egy litván falusi kutyát nem, soha! Az egyértelműség kedvéért szeretném még egyszer leszögezni, hogy a litván ebet nem én, hanem Nicholas nagybátyám, lengyel földbírtokos, Chevalier de la Légion d'Honneur, etc. etc. falta fel ifjúkorában.

Bárcsak ne tette volna. Érthetetlen módon, a tett fölött ér-

nyes önmérsékletre tegyük szert, ami alapvetően ellentétes a biológiai rendszerekben tapasztalható evolúciós eseményekkel. Ám az ember mint *Homó sapiens* eleve nem sorolható a biológiai élőlények tömegéhez: az embernek értelme van, az embernek előrelátása van, ami nincs meg a többi fajban. Az emberiségnek közös tudása van a környezetében lévő világról, a környezetében lévő folyamatokról, és remélhetőleg ennek megfelelően tudja jövőjét alakítani. De vannak aggasztó tapasztalataim is, amelyeket tudományos tanácskozáson, nemzetközi környezetvédelemmel foglalkozó megbeszéléseken szereztem. Túlspecializálódás a genetika területén is van. Sajnos a tudományok egészét tekintve ez a specializáltság még előrehaladottabb. Manapság ott tartunk, hogy egy környezettudományi tanácskozáson, ahol éppen a jelenség roppant összetettsége kívánná meg, hogy az óceánográfusok, a meteorológusok, a biológusok, az ökológusok, a hidrobiológusok stb. eszmét cseréljenek, döbbsen tapasztalják, hogy nem értik egymás nyelvét. Bábeli zűrzavar alakul ki, mert ugyan többnyire az angol nyelvet használják, de a tudományos kifejezéseknek olyan specializálódása indult meg, hogy egyrészt a különböző szakterületek ugyanazon a fogalmon mást értenek, másrészt a szakterületeknek olyan speciális nyelvei is vannak, amit egy másik szakterület nem is használ. Ez komoly probléma, ami fölveti a generalista – vagy régi nevén polihistor – tudós iránti igényt, különben a globális környezeti gondok nem lesznek kezelhetők.

– A MÁSIK „MEGOLDÁS” A KATASZTRÓFA LENNE?

– A Föld történetében már számos globális katasztrófa volt. Ezek nyomait az őslénytani leletek őrizték meg. Ezek közül talán a legismertebb a földtörténeti középkor, a krétakor végén lezajlott nagy kipusztulás, ami körülbelül 65 millió évvel ezelőtt volt. Nagyon sok jel utal arra, hogy tényleg katasztrófális és gyors változás volt. Például egy ritka fémnek, az irídiumnak a nagy tömegű lerakódása az óceánok fenekén. Tudjuk azt, hogy az irídium a Földön viszonylag ritka, de más égitestekben gyakoribb, és ezért sokan – valószínűleg helyesen – arra a következtetésre jutot-

tak, hogy a krétakor végét egy kisebbfajta égitestnek a Földre való becsapódása jelentette. Ez hozta az irídiumban gazdagabb anyagot magával, ami a becsapódás után a légkörben széteszve lassan leülepedett. Ez az eseménysor katasztrófális pusztulással járt. De ha például a Föld felszínét távolról, mondjuk a Holdról néznénk, és megfelelő sebességre fölpörgetnénk a változásokat, gyors, drasztikus és majdhogynem egy kisbolygó becsapódásához hasonló változást észlelnénk az utóbbi néhány évszázadban. A légkör, a tengerek, a talaj szennyezése olyan mértékű és olyan gyors lett, amire az utóbbi 50 millió évben nem volt példa. A baj az, hogy mindezt szinte észre sem vesszük. Sajnos az ember élete túl rövid ehhez. De ha utánanéznünk például annak, hogy az ókori görögök szabad szemmel hány csillagot tudtak azonosítani, akkor azt tapasztaljuk, hogy ma körülbelül a századrészt vesszük csak észre. Légkörünk annyira elszennyeződött, hogy a halvány csillagok fénye nem jut át rajta. Ezek az állapotok, ezek a gyors változások arra figyelmeztetnek minket, hogy valami olyasmi zajlik le napjainkban, mint a geológiai időskálákban gondolkodva egy földtörténeti kor végén. Eltűnik egy élővilágtípus, és lesz vagy nem lesz egy másik utána. A korábbi katasztrófák azonban óriási genetikai változatosság mellett következtek be. Jelenleg ez nincs meg, mivel az ember, haszonnövényét és háziállatát kivéve az összes fajt visszaszorította. Ezért a küszöbön álló környezetváltozás, a melegedés, az ózonszűrőcsökkentés folytán és az ultraibolya sugárzás erősödése esetén az alkalmazkodás képessége nincs meg, és ez óriási kockázatot jelent. Ez olyan, mintha elindulnánk az óceánon egy ladikban egynapi élelemmel, és fogalmunk sincs arról, hogy hány nap után érkezzünk meg. Ez az „élelem” esetünkben a genetikai változatosság, amely most fogytán van, és nem tudjuk, vállalkozhatunk-e biztonsággal egy ilyen hosszú útra. Mert az emberi faj magában nem tud fennmaradni a Földön; ehhez a haszonnövények és haszonnövények sem elegendőek, hanem csakis a bioszféra működőképes állapota biztosíthatja a fennmaradásunkat.

A világ tudósainak valamiféle figyelmeztető jelzést kel-

zett gyerekes rémületemet a mai napig is ehhez az ősz hajjú férfiuhoz kapcsolom, és ezzel szemben teljesen tehetetlen vagyok. De ha már így kellett tennie, legalább a mentő körülményről ne feledkezzünk meg. A kutyát katonái alatt ette meg, miközben bátran megpróbált szembeszállni a modern történelem egyik legnagyobb katonai vereségével; cselekedete bizonyos szempontból hazafias tett volt. Kétségtelen, hogy a kutya felfalásával az éhét akarta csillapítani, de egyben csillapíthatatlan, hazafias vágy is hajtotta, máig élő hatalmas remény tüzeben égett, egy nagy illúziót kergetett, amelyet egy nagy ember szított, noha személye hamis vezérlő fény volt, amely zátonyra vezette egy bátor nemzet erőfeszítéseit.

Pro patria!

Ebből a szemszögből nézve a kutya máris minden igényt kielégítő nyenc fogás.

És ugyanebből a szemszögből nézve az én la vache enragee, nem más, mint az élvehajhász önkielégülés egyik érthetetlen és extravagáns formája; mert miért is kellene nekem, aki itt születtem, ezen a földön, amelyet ilyen emberek törtek fel az ekevalással és öntöztek vérukkal, olyan fantasztikus ételeket enni a távoli tengereken, mint a sózott marhahús és a kétszer-

sült. A legelmezőbb álláspont is csak az lehetne, hogy a kérdésre nincs válasz. Ámde meggyőződésem, hogy jó néhány feddhetetlen jellemű férfiú akad, aki habozás nélkül kész kimondani az elmarasztaló ítéletet: dezertálás. És az ártalmatlannak induló kaland íze máris megkeseredik az ember szájában. Az emberi viselkedés megítélésében mindig helyet kéne hagyni a megmagyarázhatatlannak, különösen világunkban, ahol nincs végső magyarázat semmire. A hütlenség bélyegét nem szabadna könnyelműen az emberekre sütni. A mulandó élet megjelenési formái csalókák, mint minden, amit tökéletlen érzékszerveinkkel ítélünk meg. A belső hang tanácsai igazak lehetnek akkor is, ha mindenki előtt rejtve maradnak. A választott hagyományhoz a messze idegenben leélt élet során is hűséges maradhat az ember, miközben híven követi azt az utat is, amin a megmagyarázhatatlan indíték szavára elindult.

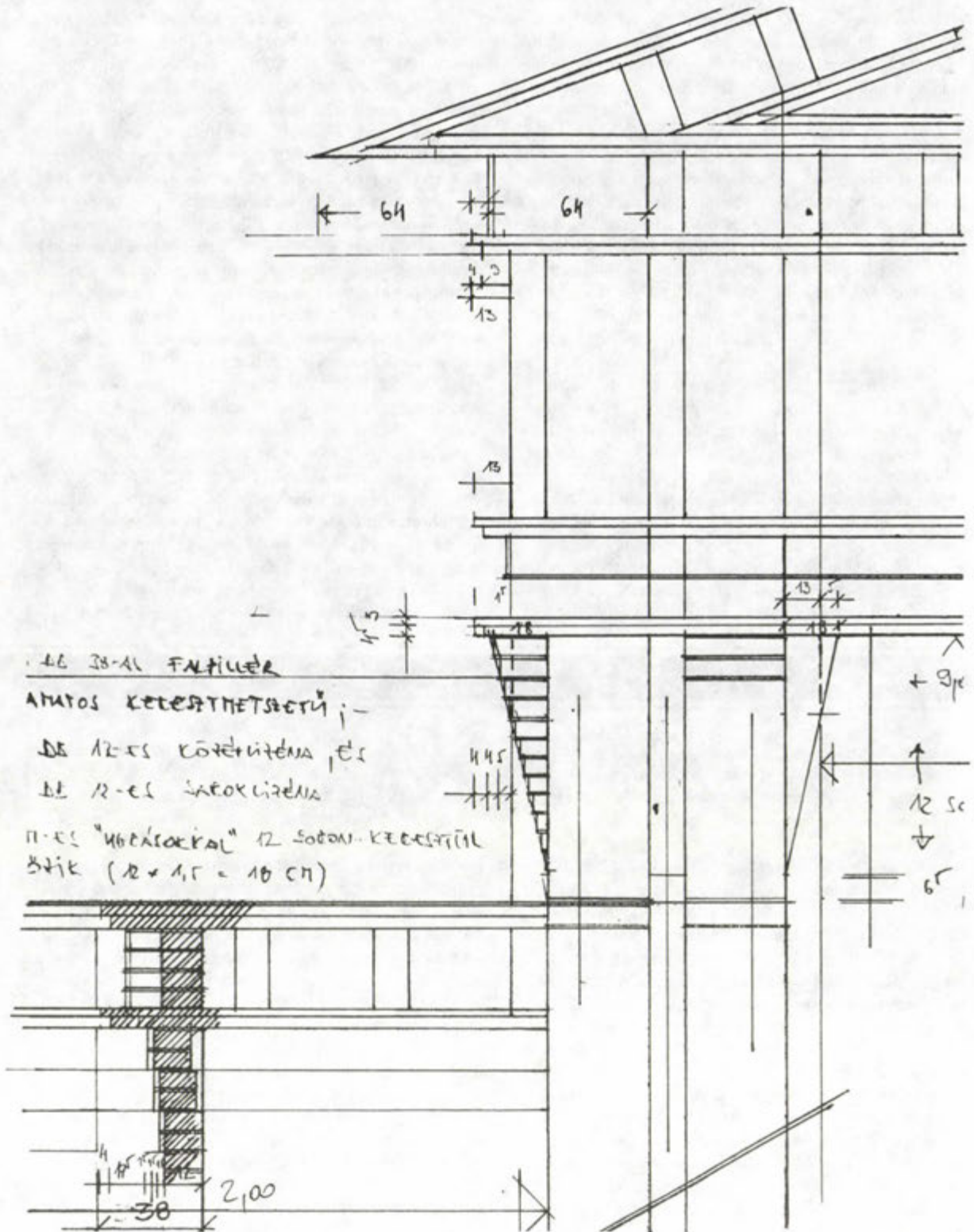
Túl sokáig tartana elmagyaráznom, hogy milyen bensőséges szövetség fűzi egymáshoz az emberi természet ellentmondásait, ami miatt a szeretet nemegyszer kénytelen az árulás iszonyú álarcát magára öltetni. És talán nincs is magyarázat.

FORDITOTTA BOJTÁR PÉTER

lene leadniuk a veszélyes tendenciákról. Apró részproblémákat elemző, citációs indexük javításán manipuláló szakbarbároktól mindez nem várható. Ettől függetlenül nagy változtatást nem tudunk elérni az inercia, a tehetetlenség miatt. Az emberiségnek óriási tehetetlensége van, még olyan egyszerű kérdésekben is, mint a népesedés. A szaporodás exponenciálisan növekvő rátáját sokan rákos daganatokhoz hasonlítják, és azt mondják, hogy a bioszféra szempontjából e burjánzás műtéti úton történő eltávolítása lenne a megoldás. De a tervszerű csökkentés, a születéssza-

bályozás is hosszas folyamat lenne, és emiatt az emberiség létszáma a következő 20-30 évben meredeken tovább növekszik. Ezzel számolni kell, ezért is lenne döntő fontosságú a tudomány felismeréseinek közkinccsé tétele, hogy még időben pályamódosításra kerülhessen sor. Mert minél később történik ez meg, annál nagyobb energiabefektetésre, és annál kedvezőtlenebb és kellemetlenebb hatásokra kell számítani.

A BESZÉLGETÉST TILLMANN J. A. ÉS MONORY M. ANDRÁS KÉSZÍTETTE

M I N D E N C S Ü T Ö R T Ö K Ö N

Magyar Narancs

EURÓPA LEGJOBB HETILAPJA

Kiegészítő ösztöndíj- támogatás

A SOROS ALAPÍTVÁNY AZ 1993/94-ES TANÉVRE PÁLYÁZATOT HIRDET olyan fiatalok részére, akik nyugati egyetemekre felvételt nyertek és teljes ösztöndíjat kapnak az egyetemtől (tandíjmentesség, kollégiumi szállás és ellátás).

A támogatás egyetemi alapképzéshez, posztgraduális (kb. master-fokozat) posztdoktorális képzéshez egyaránt kérhető.

Megpályázható:

ösztöndíj-kiegészítés könyvekre, zsebpénzre, (*maximum 2.000 USD*)

repülőjegy (*menettérti, kedvezményes, legfeljebb 1 évre szóló*)

Amennyiben szükséges, az Alapítvány balesetbiztosítást is fedez.

Az Alapítvány csak az első, nyugaton töltendő tanévre pályázók részére biztosít *egyszeri* támogatást, kizárólag *egyetemi* képzésre

PÁLYÁZATI KÉRDŐÍV ÉS RÉSZLETES INFORMÁCIÓ KÉRHETŐ A SOROS ALAPÍTVÁNY TITKÁRSÁGÁN
Személyesen: 1014 Budapest Országház utca 9., levélben: 1525 Budapest Postafiók 34.

A szoborpark (Műleírás)

ELEŐD ÁKOS

Bevezető gondolatok

A feladat roppant kényes. Kétszeresen is. Egyrészt: maga a park ténye, hiszen közel ötven, eltérő korú, eltérő anyagú, eltérő stílusú, eltérő nagyságú, eredeti helyéről elmozdított szobrászati alkotás „csoportos” elhelyezéséről van szó.

Másrészt (és ez a lényeg): a park gondolati háttere, hiszen: 1. a parkba száműzött művek egy önnön antidemokratikus mivoltába belefeneklett, ellehetetlenült rendszer emlékei; ugyanakkor: 2. a parkba száműzött művek – művészeti alkotások! [Hogy jók-e vagy rosszak, az más kérdés – jelen esetben nem ez volt a fő szempont (ha mind rossz lenne, nem lenne szabad parkot csinálni) – hiszen e művek válogatása nem színvonaluk, hanem az őket létrehozó ideológia alapján történt. (Ha rossz szobrokat kellene lajstromba venni, korántsem lehetne megállni a munkásmozgalmi ihletettségüknél; persze mindez áll bármely más művészeti ág produktumára is.)]

Mindkét állítás igaz, mégsem egyenértékűek.

A Politika szerint nyilván az első szempont a fontosabb.

A Művészet szerint csak a második létezik – eleve [hiszen a Művészet számára a Politika sohasem lehet(ne) döntőbíró] –, s minden Művészetpárti, alkotó ember számára alapvető, hogy az autonóm és szabad Művészet kritikáját soha ne szabhassa meg a (természetéből fakadólag) örökkön ideológiai irányzatokba feszesedett Politika, hiszen onnan már csak egy (végzetes) lépés a Politika szemzőgéből megállapított „Jó” és „Rossz” Művészet fogalma.

Jelen esetben „könnyű dolgunk” van – hát sokkal nehezebb a *dolgunk*.

Könnyű, mert ha egy diktatúrát demokrácia vált föl, akkor az Igazságnak nincs alternatívája – történelmi léptékből szavatolja a demokrácia igazát.

Nehezebb, mert ez a gondolat annyira egyértelmű és tiszta, hogy hajlamos elfedni a tendenciát magát; végül is politikai ideológia mentén művészeti alkotásokat rakosgatunk ide-oda.

E ponton kell hogy jelentkezék a Művészet kényes méltósága: megkeresni és elvállalni azt a felelősséget, mely jelen esetben vékony etikai ösvényen vezet.

Alapvetően fontos, hogy a szoborpark létesítésének gondolata, és az azt megfogalmazó kiírás már érezhetően ezen az ösvényen indult el: az erőszakosan telepített, teretvárost-hangulatot a telepítők fölényével nyomasztó objektumok eltávolítása nemhogy nem kerül a szobrok életébe (politikustól már ilyet is lehetett hallani), de újratelepítésük már az erőszaknak és a fölénynek a hiánya dominál.

Öröm részt venni a könyvégetés elmaradásában.

A szöveg az 1992. évi tervpályázat melléklete.

A pályamű ezen gondolat jegyében fogalmazódott: a rezervátum összezártságán túl törekedett az egyes alkotások gúnyos felhangoktól mentes, korrekt bemutatására (ez nem egy vicces park, abszolút nem az), s e szobrok születésénél bábáskodó ideológia kritikáját a park egészének hangulatával, egyes – a következőkben ismertetett – elemek hangsúlyos alkalmazásával kívánta megfogalmazni.

A pályamű ismertetése: Telepítés

A tervezett megoldás domináns eleme, kulcsa: a TÉGLAFAL.

A szobrok a bejárati *kulisszafal* és a park végső hatását jelképező *végfal* között, a park súlypontját jelölő virágcsilagra kétszeresen szimmetrikus, lágy szírommotívumot formázó *kísérőfalra* vannak felfűzve.

A közlekedés gerince az *Út*, melyhez minden, *kísérőfalat* követő ösvény visszatér, így az egyetlen fő irány, a *fogadóépületen* is áthaladva, a *kulisszafaltól* a *végfalig* tart.

A *kísérőfalnak* az *Útra* szimmetrikus szíromöblei párosával tartoznak össze, s három, egységes szellemű „fektetett nyolcast” alakítanak ki:

Felszabadulási emlékművek, alias szovjet hősi emlékművek „végtelen sétánya”.

Munkásmozgalmi személyiségek „végtelen sétánya”.

Magyar munkásmozgalmi fogalmak „végtelen sétánya”.

Az utolsó stációt elhagyva az *Út* halad tovább, de még mielőtt elérné a *végfalat*, zárókapuként keretezi két magas szobor, melyek – azon túl, hogy utalnak mindhárom sétányra – eredeti (tehát még mai) elhelyezkedésük szerint jelképpé, a búcsúzás, az útra kelés gesztusává váltak; ott áll a két parlamenti, zászlójával int Osztafenko és Steinmetz, int az útra kelőknek.

Csak hogy ennek az útnak – elhaladva köztük – már csupán pár métere van a *végfalig*.

Az egyes elemek rövid ismertetése

A DÍSZBURKOLATÚ TEREK – A ZÁSLÓRUDAK. A két háromszögletű terecske – egyik a főbejárat előtt, másik a 70-es út áttelnes oldalán – súlypontjában csillagos végű zászlórudak reklámozzák a reklámozhatatlant.

A KULISSZAFAL. A 40 m hosszú, nyers téglaburkolatú, vertikális pillérekkel tagolt főhomlokzati fal mögött nincs épület – a 116 cm széles pengefalat falazott pillértámkó gyámoltják.

Monumentális falfülkéiben Lenin, illetve Marx és Engels áll; a középtraktus oszlopsorát timpanon koronázza.

A két középső támpillérből elinduló *kísérőfal* meghatározza az útirányt: továbbhaladni csak

A FOGADÓÉPÜLET-en keresztül lehetséges.

Az épület Betonyp magját 3x3 m-es raszterhálóra szerkesztett téglapillérsor keretezi; az épület belsejében egy (kiállításra, vetítésre alkalmas) nagyterem, valamint a ki-
szolgálóhelyiségek kerültek elhelyezésre.

Az épület előtt álló, 2 db 6 m magas oszlopon „Május 1.” típusú páros hangszórók indulókat, munkadalokat közvetítenek. (Ha nem is állandóan, de például csoportok érkezésének tiszteletére.)

A KÍSÉRŐFAL. A park lelke, építészeti gyöngyfüzere.

Átlagos vastagsága 38–51 cm, átlagos magassága 45 cm (üldögélés), szépen falazott nyers, vörös téglá – ősi, nemes anyag –, mely egyben az összes posztamens is – a fal, ha „szoborhoz érkezik”, megnő, kibővíti, kanyarodik – minden szobor eredeti talapzatának felveszi korrekt alakját:

- ha kell, óriási tömbbé hízik,
- ha kell, karcús pillérré magasodik,
- ha kell, lépcsővé tagozódik,
- ha kell, megkerüli, lezárja az alkotást (pl. Kun Béla).

Külön kell szólni a domborművekről, emléktáblákról – a szíromotívum ellipszisei úgy lettek szerkesztve, hogy két szomszédos oldal rendre közös szakasszal érintkeznek –, itt a kísérőfal fokozatosan megnő (kb. 3 m), mely falszakasz kitakarja a közvetlen átlátást, s egyben mindkét oldalal lehetővé teszi a síkbeli, egynézetű emléktáblák eredeti elhelyezésének rekonstrukcióját.

A kétoldali kísérőfal – bár elvileg átléphető – mégis vizuális partfalat képez, s vezeti az utat, végső szakaszán ismét 45 cm-re csendesedve hatol

A VÉGFALBA. A végfal kb. 65 m hosszú, 3 m magas, falfülkétől és párkánytól mentes, tagolatlan pengefal.

AZ ÚT. A 10 m széles út a fogadóépület elől indul, az épületből kijövet határozottan, egyenesen halad a park középpontja felé (ösvények el-elkalandoznak, de mindegyik visszatér az Út-hoz), s az Út, elhagyva a középpontot, az utolsó öblöket, az utolsó szobrokat, a pófafalak egyértelműségétől kísérve, szép komótosan belegyalogol a Végfalba, puff. (A találkozásnál *semmiféle jel, semmiféle poentírozás* – hangsúlyozottan „no comment”-gesztus.)

A VIRÁGCSILLAG. Vagy csillagvirág. A kiírásban nem szereplő, javasolt motívum: a Clark Ádám téri óriás csillag kertészeti rekonstrukciója, a szoborpark súlypontja, szív. Körülötte a téglatömb lábazatú, támla nélküli fapadok biztosítanak lehetőséget az álmódorásra.

A KERÍTÉS. A kulisszafal és a végfal kivételével: 3 m-

es tengelytávolságú, 25x25-ös téglapillérek közé kifeszített hagyományos drótkerítés (szögesdrót nélkül).

A NÖVÉNYZET. Az utakon és a falakon kívül teljes területen gondosan ápolt, rövidre nyírt gyeptakaró a zöldfelület – a park belsejében a központi virágcsillag kivételével semmiféle egyéb telepített növényzet nincs –, a parkon „kívül” viszont végig a kerítés és a végfal vonala mentén telepített, dús lombú fasor.

DOMBORZATI VISZONYOK. A tervezés során felmerült a sík terep helyenkénti – egyes szobroknál vagy egyes stációknál való – „megmozgatásának” gondolata, a „lokális pokolraszállás” lehetősége – ezen elképzelés kibontakoztatása azonban későbbi tervfázisok témája.

TÉRVILÁGÍTÁS

Homlokzati kulisszafal: sűrűlt fényű reflektorok.
Az épület tornáca: csak felső fény, a pillérekben nincs fényttest.

A park területén csak az Út mentén van lámpasor, az ösvényeken a szobrokról visszatükröződő fény dereng.

A szobrok: minden szobor megvilágítása lokális; csak egy szempontból egyezik: minden szobor alulról kap megvilágítást.

JELLEMZŐ ANYAGOK. Tervezői koncepció – az eltérő anyagú szobrok mellett – az eddig bemutatott minimális anyagkezelés, az összesen három domináns felület alkalmazása: – a nyers téglá,

- a murvás utak,
- a tükörsima gyepfelület.

Ezenkívül csak a falkoronákat védő beton/műkö felület karcús csíkjá, az épület cserépfedése és a fehér kerámiapadló, valamint a terasz burkolata érdemel említést.

ÚTVEZETÉS, PARKOLÓ. Az új Szabadkai út mentén kialakított, fásított parkoló (egyben a lakott terület lehatárolása) a parkot megkerülő, szintén új „Szoborpark” utca segítségével „körforgalommal” is megközelíthető.

A kért 20 helyett 25 autóra méretezett parkolóból 3 hely állandóan foglalt; fixen rögzítve, lebetonozva, lecsavarozva ott parkóznak:

- egy Pobeda (ötvenes-hatvanas évek),
- egy Csajka (hatvanas-hetvenes évek),
- és egy „újabb típusú”, ún. „doboz-Volga” (hetvenes-nyolcvanas évek).

Hangsúlyozottan: kifogástalan állapotban lévő, karbantartott, tiszta, ápolt autó mindhárom.

Nem roncs – a szoborparkhoz tartozó kiállítási tárgy.

Nem gúny – mementó.

„EGY MONDAT A ZSARNOKSÁGRÓL” PARK – XXII. SZABADKAI ÚT. Építész tervező: Eleőd Ákos. Társtervezők: Kiss Ervin statikus tervező, Baraczká Katalin kerttervező, Kun Gábor elektromos tervező, Matúz Géza és Lengyel Sándor gépész tervezők. A tervek készítésének idején Eleőd Ákos a Vadász és Társai Építőművészet Kft. tagja volt. Stúdióvezető: Vadász György, Ybl-díjas építész. Az Emlékhely I. üteme, a Park nyitásra kész. Mindaz, ami megvalósult, szövegűen követi az eredeti tervezési koncepciót, — néhány hiányt és néhány módosulást azonban meg kell említeni.

1. Anyagi okok miatt jóval kisebb – és ebből következik: teljesen más fogadóépületet terveztem.

2. Szintén anyagi okok miatt csak a II. ütemben valósulhat meg a „Park lelke”, a kísérő térdfal – az egyes szobrok teljes architektúrája – a kapuk végleges arca – a Park környezetének végleges kialakítása.

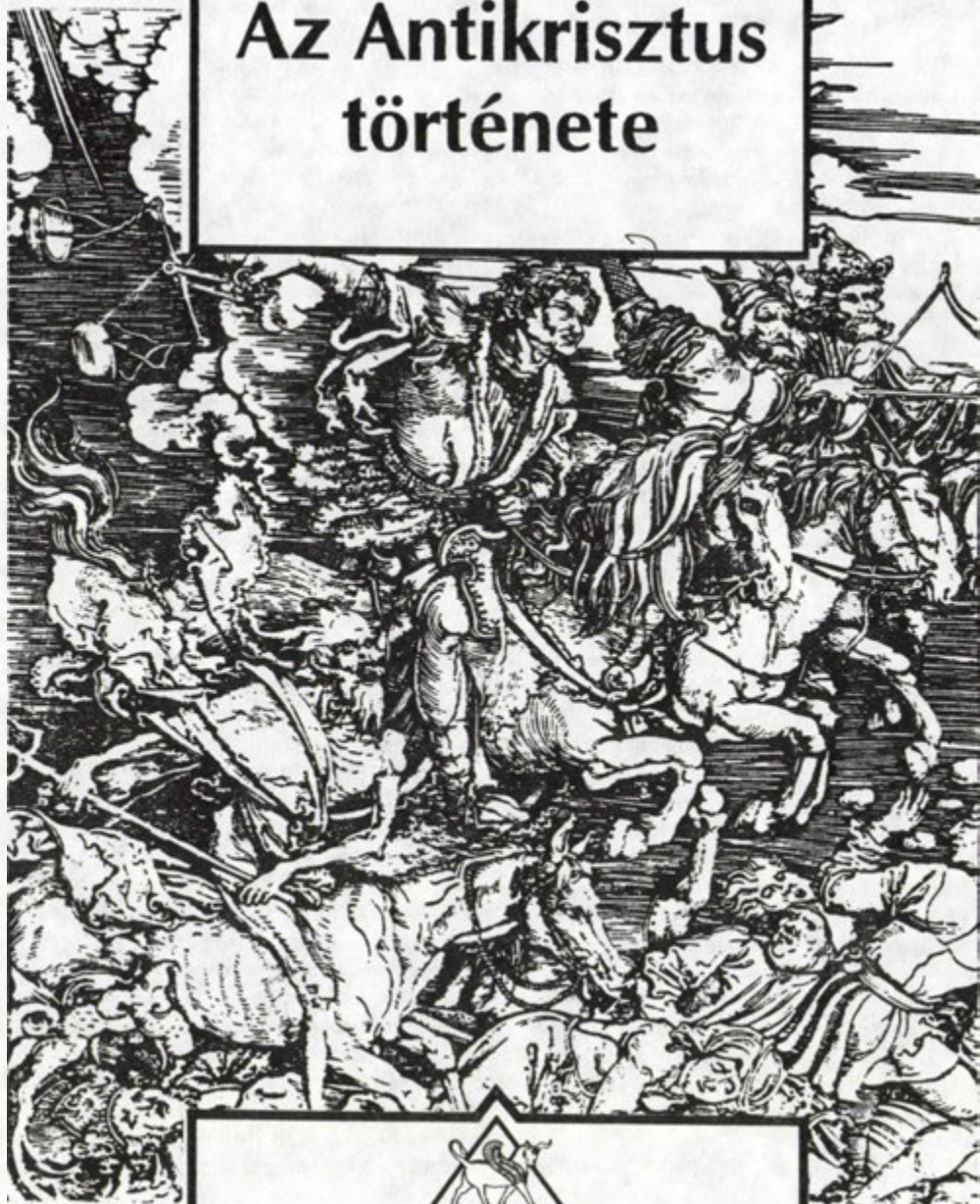
3. A III. ütemre vár – az igen élénk belső és nemzetközi érdeklődést is figyelembe véve – a Park előtt lévő hangsúlyos „Tanú tér”, az idegenforgalmi-művészeti központ megépítése. A várható ütemezés: II. ütem: 1994, III. ütem: 1996-ig.

(E. Á.)

A SZÁZADVÉG JÓSLATA AZ EZREDVÉGRŐL!

VLAGYIMIR SZOLOVJOV

Az Antikrisztus története

századvég könyvtár

KISS ILONA FORDÍTÁSÁBAN, TÖRÖK ENDRE UTÓSZAVÁVAL
A kötet már kapható A Századvég Kiadó Könyvesboltjában (V. Kúria utca 5.)
és az Ünnepi Könyvhéten a kiadó sátrában a Vörösmarty téren.

ANTIKRISZTUS – CSAK 280 FORINTÉRT

Tractatus No. 2.

KOVÁCS ANDRÁS BÁLINT

Ha igaz, hogy a racionalizmus csupán egy megközelítése a világnak, de semmilyen bizonyíték és biztosíték nincs arra nézve, hogy ő a legjobb, abban az értelemben, hogy csak ő ismeri az igazságot, márpedig ezt magán a racionalizmuson belül be lehet látni, azaz a racionalizmus tartalmazza saját korlátainak ismeretét is, akkor a racionális gondolatmenetek irracionális, logikátlan, ellentmondásos összekapcsolását semmiképpen sem tekinthetjük az igazsággal ellentétben levőnek. Két ellentmondó gondolat összekapcsolása nem eredményez hamis kijelentést, legfeljebb *hülyeséget*. Abból az emberből, aki hülyeséget beszél, nem a ráció beszél, hanem a hülyeség. De a hülyeség nem más, mint a ráció hiánya. Ha a ráció lenne a minden, akkor a hülyeség nem tudna beszélni, a ráció tehát nem minden, és a hülyeség pedig valami. A hülyeség tehát nem a ráció hiánya, hanem valami, ami nem racionális. Az igazságról mármost úgy gondoljuk, hogy van. Ha ennek ellenkezőjét gondolnánk, akkor a racionalizmusnak nem volna értelme, hisz ha önkorlátozó módon is, de az igazságot keresi, márpedig ha nem volna értelme, akkor hülyeség volna, ezt pedig csak nem gondolhatjuk. A racionalizmusnak tehát kell hogy legyen értelme, és ezért azt kell gondolnunk, hogy van igazság. Ám ahhoz, hogy azt gondoljuk, hogy van igazság, nem kell racionalistának lennünk. Ez is belátható a racionalizmuson belül. Ha csak racionális módon tételezhetnénk az igazság létét, akkor a racionalizmus lenne minden, hiszen minden, ami van, igaz. Hogy a racionalizmus nem minden, azt már beláttuk. Ha tehát az igazságot nem csak a racionalizmussal lehet tételezni, akkor lehet hülyeséggel is, így a hülyeséggel is megragadható az igazság.

A racionalizmus azért nem szereti a hülyeséget, mert a hülyeség nem ismer határokat. Következésképp nem vezet sehová, hiszen ha vezetne valahová, akkor meg tudná különböztetni azt, ahol van, és azt, ahová vezet, de erre nem képes, hiszen nem ismer határokat, s így nem is vezet sehová. A hülyeség azért nem vezet sehová, mert nem akar sehová se menni. Azért nem akar sehová se menni, mert ott van, ahol lenni akar. A hülyeség a létezésnél, s így az igazságnál van. Ha a létező hülyeség nem volna az igazságnál, akkor nem volna, hisz minden, ami van, egyszersmind igaz is. A létező hülyeség birtokolja az igazság egy részét, azt, ami létezésére vonatkozik. A hülyeség a létezés igazsága. A hülyeség a létezésnek azt a részét birtokolja, amely nem vezet sehová, tehát ami ténylegesen és tapasztalhatóan van. A racionalizmus viszont vezet valahová. Ha vezet valahová, akkor elvezet onnan, ahol éppen vagyunk. Ha a hülyeség a létezés igazsága, akkor a ráció ki-vezet a hülyeségből s egyben a létezésből is. Hová? A ráció igazságához. József Attilával szólva:

*Csak ami nincs, annak van bokra,
Csak ami lesz, az a virág,
Ami van, ...*

az hülyeség, vagyis irracionális, értelmetlen. De nemcsak hülyeség van, hanem van ráció is. Hogy elkerüljük a fenyegető ellentmondást, fel kell tételeznünk, hogy nem minden hülyeség, ami van. Ehhez azonban fel kell tételeznünk, hogy a ráció igazsága legjobb esetben nem nincs, hanem csak nem ismerjük, s ezért ismeretlen igazsága a rációt kimentti a létezés hülyeségéből. Tehát van, csak nincs itt. A „nincs itt” háromféleképp érthető:

1. „Nincs itt”, tehát van, csak máshol. 2. „Nincs itt”, tehát van, csak máskor, azaz *lesz*, vagy *volt*. 3. „Nincs itt”, tehát nem látjuk, azaz itt van, de nem látjuk, vagyis számunkra nincs itt.

ad 1. Ha van, de máshol, akkor oda kell menni, ergo ami nem ott van, hanem itt, az hülyeség;

ad 2. ha csak volt, akkor semmi sem vezethet hozzá, mert az idő előre halad, így a ráció nem vezet sehová, vagyis a ráció – hülyeség. Ha csak lesz, akkor ahhoz, hogy a ráció hozzá vezessen, ismernie kell, mivel ha nem ismeri, nem vezethet hozzá. Ha viszont ismeri, akkor már van, mert azt nem lehet ismerni, ami nincs. Ha viszont van, akkor már nem kell odamenni, tehát a ráció vezetésének nincs értelme, így a ráció – hülyeség;

ad 3. ha van, csak nem ismerjük, akkor a ráció nem vezethet hozzá, mert csak akkor vezethetne hozzá, ha legalább a ráció ismerné, de ha a ráció ismeri, mi pedig nem, de állítólag ismerjük a rációt, akkor hülyeséget állítunk, mert ismerni valamit annyi, mint tudni róla az igazságot, márpedig ha a rációt úgy ismerjük, hogy csak az igazságot nem ismerjük róla, akkor csak azt ismerjük róla, ami van, a létezés igazsága pedig, mint már beláttuk – hülyeség. Ezért a rációról csak azt tudhatjuk, hogy hülyeség, márpedig hülye az, akit a hülyeség vezet.

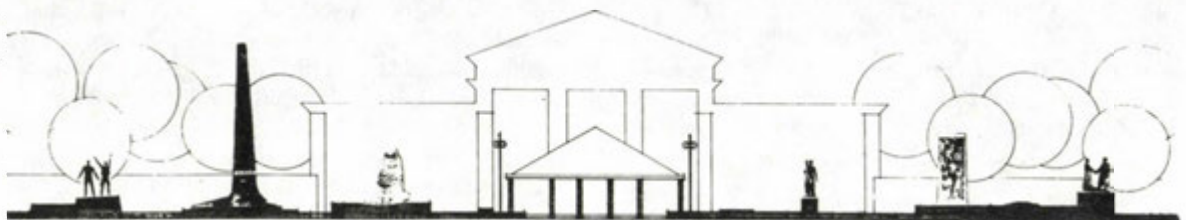
A racionalista tehát vagy hülye, vagy máshol van. Úgy látszik, a ráció egyetlen esélye, ha elmegy onnan, ahol éppen van, vagyis innen. A racionalistának be kell járnia legalább 509 905 000 km²-t: ennyi a Föld felszíne. Ha ezt nem teszi meg, akkor a fentiekből következően: hülye, de ha megteszi, akkor is hülye, mert innen már tovább nincs hova mennie, tehát kár volt a fáradságért. (Ha erre azt találnánk ki, hogy a világűr végtelen, az csak arra volna jó, hogy fölöslegesen halálra fáradassuk a racionalistát.)

Beláttuk tehát, hogy a ráció igazsága vagy létezik, de akkor egyenlő a hülyeség igazságá-

val, tehát mint különálló valami: nincs, vagy pedig egyenes módon, egyszerűen csak nincs. Vajon ugyanoda jutunk-e, ha az egyik nincset választjuk, mint ha a másikat? Van-e különbség áttételes nincs (nihilum transmissum) és egyenes nincs (nihilum rectum) között? Ha az egyenes nincset választjuk, akkor értelmetlenséget állítunk. Mert ha ezzel nem állítanánk értelmetlenséget, akkor azt kellene állítanunk, hogy a rációnak van igazsága, ám ezzel ellentmondunk minden korábbi bizonyításunknak, következésképp ha nem akarnánk értelmetlenséget állítani, akkor is hülyeséget mondanánk. Ugyanis, ha mármint egyenes módon állítjuk a nincset, akkor azt állítjuk, hogy a rációnak nincs igazsága. Azt azonban nem állíthatjuk, hogy ráció nincs. Azt állítani, hogy valami létezik anélkül, hogy igaz lenne, mármint minden józan ember számára égbe kiáltó hülyeség. Így állításunk – hogy a rációnak egyenes módon nincs igazsága – nemcsak önmagában hülye, de a megfordítása is az, márpedig annál, aminek az ellenkezője is értelmetlen, nagyobb ökörséget elképzelni sem lehet. Ha most az áttételes nincset tekintjük, arra az eredményre jutunk, hogy csak úgy kerülhetjük el a nihilum rectum csapdáját, ha belátjuk, hogy valami, ami önmaga ellentéte is egyben, különbözik önmagától, mint önmaga ellentététől, de közben ugyanaz marad. Tehát: a ráció igazsága egyenlő a hülyeség igazságával, ám a ráció mégsem hülyeség.

Ha a rációnak van igazsága, akkor az egyenlő a hülyeség igazságával, hisz a létezés igazsága a hülyeség. Ám ha a rációnak nincs igazsága, de mégis azt állítjuk róla, hogy ő maga – jóllehet igazság nélkül – létezik, azt csak egyféleképpen képzelhetjük el, úgy, mint *hazugságot*. A hazugság alapja a látszat. Valami nincs, ami lenni látszik. A látszat a létező nem létezés, az igaz hazugság, a racionális hülyeség. A ráció, melynek igazsága egyenlő a hülyeség igazságával, látszólag mégis különbözhet a hülyeségtől, így saját igazsága, melyről áttételes úton beláttuk, hogy nincs, mégis lenni látszik. Csak látszólag lehet valami önmaga és önnön ellentéte is egyben. De látszólag lehet. Az a kérdés mármint, hogy mi a különbség aközött, ami látszólag van, és aközött, ami ténylegesen van (existentia transmissa és existentia recta). Éppen az, ami a nihilum transmissum és a nihilum rectum között: az idő. A nihilum transmissum a transmissio folyamatában existentiává változik, hogy aztán újra eljusson a nemlétbe, amely közvetlen módon: nihilum rectum. Mert azt már beláttuk, hogy a rációnak igazsága nincs, csupán a transmissio folyamatában lopott a hülye-

ségtől egy kis létezést, melynek során létezése különbözni látszott amazétól. Ahogy a nihilum transmissum az existentian vezet keresztül a nemlétezését önmagához, úgy az existentia transmissa a nemlétezésen (vagyis a ráció igazságán) keresztül vezet a hülyeséget igaz létezésébe. (Újabb bizonyíték arra, hogy a hülyeség, mely existentia recta, nem vezet sehová, hanem éppen hogy minden hozzá vezet.) Láttuk, hogy az egyenes és az áttételes dolgok közötti különbség: az idő. Azt is szoktuk mondani, hogy „minden csak idő kérdése” vagy: „az idő mindent megold”. Ha valami egyenes módon megoldhatatlan, azt rendszerint az időre bízunk, amelytől azt várjuk, hogy majd megoldja. Hogyan képes az idő a ráció számára problematikus dolgokat problémátlanná operálni? Úgy, hogy nem bibelődik a ráció szubtilis és pengeéles szikéivel, hanem saját elkoptathatatlanságával dolgozik, mely nem más, mint az *unalom*. Az unalom képes megtenni azt, amit a ráció képtelen: nem venni tudomást olyasmiről, amiről pedig tudja, hogy létezik. A ráció nem képes arra, hogy ne akarjon mindenre kiterjedkedni, az unalommal pedig nemhogy képesek leszünk erre, de bármikor bármiből ki is tudunk szállni. Ha azonban az unalom mindarra képes, amire a ráció (tetszőleges dologra rátelepedni), és még többre is, amire amaz nem, akkor – szellemi és lelki életünk egységét feltételezve – a rációt is az unalom részének kell tekintenünk. Valóban: a ráció az igazság megismerésének olyan kerülőútja, melyen azért halad, mert már végtelenül unja a létezés hülyeségének igazságát, és időtöltésként elbibilődik a nemlétezéssel, vagyis a ráció igazságával. A ráció tehát szórakozás, hogy ne mondjuk, úri passzió. Ám minél inkább halad előre a ráció saját igazságának kutatásában, annál közelebb jár a teljes értelmetlenséghez, hisz ne felejtjük el, hogy ami egyenes módon nincs, az áttételes módon is csak: nincs. Itt áll meg az ész. Ami ezen túl van, az a ráció szubtilis és rafinált kacskaringóival szemben érzett véghetetlen unalom, a létezésben való lefrissülés, a ráció összezavarása, saját fegyvereinek önmaga ellen fordítása, minden hülyeség kimondhatósága, a nyelv szétzilálása, a szavak kifacsarása, a létezés sokféleségének és korlátlanságának mámore, a van apoteózis. Ám minden, ami van, megunható. Így a hülyeség is. Belőle, mint tudjuk, csak a ráció vezet ki. Hová? Saját igazságához, vagyis egy másik hülyeséghez. Ráció és hülyeség kéz a kézben haladnak. Együtt néznek a lábuk elé, hogy közös ellenségük, az unalom el ne gáncsolja mindkettőjüket.

JÖN! JÖN!

A 2000 Irodalmi és Társadalmi Havi
Lap és a Merlin Színház kulturális sze-
zonnyitó TÁNCMULATSÁGOT szervez,

— hogy ráirányítsa a figyelmet a
következő szezon terveire

— hogy elősegítse a „mainstream” és
az „alternatív” kultúra érintkezését

— hogy arcról is ismerjék meg egy-
más a betű emberei

— hogy végre az idősebbek is tán-
colhassanak egy jót

1993. SZEPTEMBER 4. PÉNTEK

2000-BÁL

D O V I N

G A L É R I A BUDAPEST, V. KER. HARIS KÖZ 1. TEL.:118-3524,118-3574

BARABÁS MÁRTON

KELEMEN KÁROLY

KONKOLY GYULA

MAZZAG ISTVÁN

POLLACSEK KÁLMÁN

SZIKORA TAMÁS

Nyitva:
Hétköznap 11-19 óráig
Szombaton 11-14 óráig

K I Á L L Í T Á S A

MEGTEKINTHETŐ:1993JÚNIUS 8-TÓL SZEPTEMBER 8-IG